

ΛΟΓΟΙ
ΕΠΙΤΑΦΙΟΙ ΚΑΙ ΠΑΝΗΓΥΡΙΚΟΙ
ΕΚΦΩΝΗΘΕΝΤΕΣ

ΚΑΤΑ ΔΙΑΦΟΡΟΥΣ ΚΑΙΡΟΥΣ

ΥΠΟ

ΝΙΚΗΦΟΡΟΥ ΓΑΥΒΑ

ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΜΗΘΥΜΝΗΣ

ΤΟΥ ΔΙΜΕΡΙΟΥ

Εάν γὰρ εὐαγγελίζωμαι, οὐκ ἔστι μοι χαύνημα·
ἀνάγκη γάρ μοι ἐπίκειται· οὐαὶ δέ μοι ἐστίν,
εἰ μὴ εὐαγγελίζωμαι. (Α' ΚΟΡ. 9'. 16)

ΕΝ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΙ

1887

ΕΚ ΤΟΥ ΠΑΤΡΙΑΡΧΙΚΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ

ΛΟΓΟΙ
ΕΠΙΤΑΦΙΟΙ ΚΑΙ ΠΑΝΗΓΥΡΙΚΟΙ
ΕΚΦΩΝΗΘΕΝΤΕΣ

ΚΑΤΑ ΔΙΑΦΟΡΟΥΣ ΚΑΙΡΟΥΣ

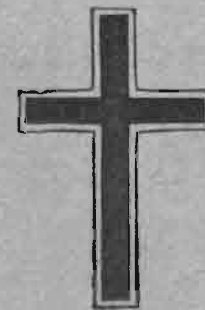
ΥΠΟ

ΝΙΚΗΦΟΡΟΥ ΓΛΥΚΑ

ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΜΗΘΥΜΝΗΣ

ΤΟΥ ΔΙΜΒΡΙΟΥ

Ἐὰν γὰρ εὐαγγελίζωμαι, οὐκ ἔστι μοι καύχημα·
ἀνάγκη γὰρ μοι ἐπίκειται· οὐαὶ δέ μοι ἐστίν,
ἐὰν μὴ εὐαγγελίζωμαι. (Α΄ ΚΟΡ. Θ', 16).

ΕΝ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΙ

1887

ΕΚ ΤΟΥ ΠΑΤΡΙΑΡΧΙΚΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ

Ἔως τοῦ θανάτου ἀγωνισχί περί τῆς ἀληθείας καὶ Κύριος ὁ Θεὸς πο-
λεμήσει ὑπὲρ σοῦ.
(Σειράχ δ', 28).

Τῇ ὑπ' ἀριθμ. 797 καὶ ἡμερομηνίαν 25 Σεφὲρ 1303 (20 Νοεμβρίου 1301)
ἀδεία τοῦ ἐπὶ τῆς δημοσίας ἐκπαιδεύσεως ὑπουργείου.

Τοῖς ἐντευξομένοις.

Ἡ εὐμενὴς ὑποδοχή, ἥς ἔτυχον οἱ παρ' ἐμοῦ κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος ἐκδοθέντες ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΟΙ ΛΟΓΟΙ καὶ ΟΜΙΛΙΑΙ, μὲ ἐνθαρρύνει νὰ προβῶ, καθὼς προῦπεσχέθην, καὶ εἰς τὴν ἔκδοσιν ἐπιταφίων τινῶν καὶ πανηγυρικῶν, ἐξ ὧν κατὰ καιροὺς ἐξεφώνησα, καίτοι ἡ τούτων ἀξία ἐστὶ πολλῶ ὑποδεεστέρα τῶν προσδοκιῶν τῶν φίλων· οἱ δὲ μετὰ χρόνον πολὺν ἀπὸ τῆς ἐκφωνήσεως αὐτῶν ἐκδιδόμενοι καὶ μάλιστα οἱ ἐπιτάφιοι ὀλίγον κινουσι τὸ ἐνδιαφέρον, πλὴν ἴσως τῶν οἰκείων καὶ φίλων τῶν ἀναφερομένων προσώπων, καὶ τῶν περὶ τοὺς τοιούτους τῶν λόγων ἀσχολουμένους. Ἄλλ' οἱ λόγοι, οἵτινες ἔπεισαν ἵνα προβῶ εἰς τὴν δημοσίευσιν τῶν προεκδοθέντων ἠθικῶν λόγων καὶ ὁμιλιῶν, οἱ αὐτοὶ ὑπαγορεύουσι καὶ τὴν δημοσίευσιν τούτων. Ἄλλως δὲ λόγοι ἄνευ ὠρισμένου σκοποῦ καὶ προδιαγεγραμμένου σχεδίου, κατ' ἀνάγκην δὲ καὶ αὐτοσχεδῶς τὸ πλεῖστον ἐκφωνούμενοι, ὅποιοι μάλιστα οἱ ἐν ταῖς κηδείαις, οὐδεμίαν ἄλλην ἀξίωσιν δύνανται νὰ ἔχωσιν, εἰμὴ τὴν ἐκπλήρωσιν τοῦ καθήκοντος. Ἄλλ' αὐτὸ τοῦτο ἀκριβῶς τὸ καθήκον ὑπαγορεύει νὰ προτάξωμὲν τινα περὶ ἐπιταφίων ἰδίως, ὅσα μακρὰ πείρα καὶ μελέτη ἐδίδαξε· καθόστον μάλιστα τὸ εἶδος τοῦτο τῶν λόγων, καίπερ κοινότερον ἐνιχυοῦ σήμερον καταστάν, παρουσιάζει ὅμως πολλῶ πλείονας ἀτελείας ἢ οἱ ἄλλοι λόγοι καὶ αἱ ὁμιλίαι, ἐνῶ ἐπιμελέστερον καλλιεργούμενον δύναται ν' ἀποβῇ ὑπὸ πολλὰς ἐπὶ ψεῖς λυσιτελέστερον.

Πολλὰ βεβαίως δύνανται νὰ ληφθῶσιν ὑπ' ὅψει καὶ νὰ ἐξετασθῶσιν ἐν τοῖς ἐπιταφίοις, τρία δὲ μάλιστα φρονοῦμεν τὰ κυριώτερα· πρῶτον μὲν ὁ σκοπὸς τῶν ἐπιταφίων, τῶν ἐπιταφίων τῶν χριστιανῶν, ὅστις συνήθως παρὰ γινώσκεται· δεύτερον ἡ ἀνάγκη καὶ ἡ ὠφέλεια, ἡ ὁποία διαμφισβητεῖται

ὑπό τινων· τρίτον αἱ δυσχέρειαι, αἵτινες ὑπό τινων μὲν ὅλως παραγνωρίζονται, ὑπ' ἄλλων δὲ ὑπερμεγαλύνονται καὶ καθίστῳσιν οὕτω δυσχερέστερον τὸ ἄλλως δυσχερές ἔργον τοῦ ἱεροκήρυκος.

Πολλαπλοῦς τις παρουσιάζεται συνήθως ὁ σκοπὸς τοῦ λόγου ἐν τοῖς ἐπιταφίοις, καὶ ὁ ἱεροκήρυξ ἔαν μὴ ἔχῃ ὑπ' ὄψει καὶ ἀποβλέπῃ πάντοτε πρὸς τὸν κυριώτερον τοῦ λόγου σκοπὸν κινδυνεύει ν' ἀποπλανηθῇ. Ὁ ἄωρος θάνατος, φέρ' εἰπεῖν, προσφιλοῦς τέκνου, συζύγου ἢ ἀδελφοῦ διεγείρει τὸν ἔλεον καὶ ὑπαγορεύει τὸ πένθος· οἱ δὲ ὀλοφυρμοὶ καὶ τὰ δάκρυα τῶν κοπτομένων οἰκείων καὶ φίλων συγκινοῦσι τὰ σπλάγχνα καὶ ὑπαγορεύουσι τὴν παραμυθίαν. Ὁ θάνατος ἀνδρὸς χρηστοῦ καὶ κοινωφελοῦ προκαλεῖ γενικὴν ἀθυμίαν καὶ ὑπαγορεύει πλὴν τοῦ πένθους καὶ τὸν δίκαιον ἔπαινον. Τὸ αἰφνίδιον τέλος ἐνδόξου τινὸς καὶ ἰσχυροῦ τῆς ἡμέρας ἐπιφέρει κατὰπληξιν καὶ προκαλεῖ σκέψεις σπουδαίας ἐπὶ τῆς ἀστασίας καὶ ματαιότητος τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων.

Ἄπαντα ταῦτα ὡς φυσικὰ καὶ ἔλλογα δὲν δύναται νὰ παρὰδράμῃ ὁ ἱεροκήρυξ, νὰ φανῇ ἀνάλγητος, νὰ μὴ συμμεριθῇ τὴν θλίψιν, νὰ μὴ συμμεριθῇ τὰ αἰσθήματα τῶν περὶ αὐτόν, νὰ μὴ πενθήσῃ δηλονότι τὸν ὑπὸ πάντων πενθούμενον, νὰ μὴ παραμυθήσῃ κατὰ τὸ δυνατόν τοὺς πενθοῦντας καὶ θλιβομένους, νὰ μὴ ἐπαινέσῃ τὸν ἄξιον ἐπαίνων καὶ ἐγκωμίων. Ἄλλ' ἐν τοσούτῳ οὔτε τὸ πένθος, οὔτε ἡ παραμυθία, οὔτε ὁ ἔπαινος, καίπερ ἀποτελοῦσι τὰ συστατικὰ στοιχεῖα παντὸς ἐπιταφίου, δύνανται νὰ προταθῶσιν ὡς σκοπὸς τοῦ ἐπιταφίου τοῦ χριστιανικοῦ. Ὁ κύριος σκοπὸς τοῦ ἐπιταφίου, ὡς καὶ παντὸς ἄλλου λόγου τοῦ ἱεροκήρυκος, πρέπει νὰ εἶναι ἄλλος, ἢ διὰ τοῦ πένθους, τῆς παραμυθίας, τοῦ ἐπαίνου καὶ τῶν τοιούτων **οἰκοδομῇ τῶν πιστῶν**. « Πάντα πρὸς οἰκοδομὴν γινέσθω », παραγγέλλει ὁ θεὸς ἀπόστολος (α' Κορ. ιβ' 26).

Τὸν σκοπὸν τοῦτον, τὸν μόνον ἄξιον τοῦ χριστιανοῦ ἱερο-

κήρυκος, φαίνεται ὅτι παραγνωρίζουσι πολλοὶ ἐξ ἡμῶν· καὶ διὰ τοῦτο οἱ μὲν ἐξαντλοῦνται συντάττοντες ἐλεγεία καὶ θρήνους εἰς τὸν τυχόντα, φρονοῦντες ὅτι οὗτός ἐστι τῶν ἐπιταφίων ὁ σκοπός, καὶ προκαλοῦντες οὕτως ἀντὶ δακρύων τὸν οἶκτον τῶν παρισταμένων. Ἄλλοι δὲ πάλιν φρονοῦντες ὅτι σκοπὸς παντὸς ἐπιταφίου ἐστὶ τοῦ τεθνεῶτος ὁ ἔπαινος, εἰς τοῦτο καὶ μόνον περιορίζονται· καὶ ἐπειδὴ ἀφορμαὶ εὐλογοὶ πρὸς δικαίους ἐπαίνους δὲν ὑπάρχουσι πάντοτε, πιστεύουσιν ὅτι εἶναι θεμιτὸν καὶ νὰ πλάττωσιν! Ἄλλοι δὲ πάλιν, οἱ μᾶλλον εὐσυνεῖδητοι ἀποποιοῦνται ὅλως νὰ ὁμιλήσωσιν, ἐνῶ ἡδύναντο καὶ ἐν ταῖς μᾶλλον ἀντιξοῖς περιστάσεσι νὰ εἰπώσι τι πρὸς οἰκοδομὴν τῶν παρισταμένων, ὅπερ εἶναι καὶ πρέπει νὰ εἶναι πάντοτε ὁ κυριώτερος σκοπός, ἢ ἀρχὴ καὶ τὸ τέλος, ἢ ψυχὴ παντὸς λόγου, ἐπομένως καὶ τοῦ ἐπιταφίου τοῦ χριστιανικοῦ. Τὸ ἔργον ἄρα τοῦ ἱεροκήρυκος ἐν τοῖς ἐπιταφίοις δὲν εἶναι οὔτε τὸ τοῦ ἐγκωμιαστοῦ ἀπλῶς, οὔτε τὸ τῶν θρηνοῦσῶν γυναικῶν· οἱ ἔπαινοι καὶ οἱ θρήνοι γίνονται ἐν παρόδῳ καὶ κατ' ἀνάγκην, χάριν τῆς ἀνθρωπίνης ἀδυναμίας, δὲν εἶναι δὲ οὗτος ὁ κύριος τοῦ ἐπιταφίου σκοπός. Τὸ ἔργον τοῦ ἱεροκήρυκος δὲν εἶναι οὔτε τὸ τοῦ δικαστοῦ τῶν πράξεων τοῦ τεθνεῶτος· τοῦτο εἶναι ἴδιον μόνου τοῦ Θεοῦ, τοῦ ἐτάζοντος καρδίας καὶ νεφρούς· τὸ ἔργον τοῦ ἱεροκήρυκος ἐν τοῖς ἐπιταφίοις ἐστὶ νὰ προσπαθήσῃ νὰ ἐκτιμήσῃ ὅσον τὸ δυνατόν ἀκριβῶς καὶ ἐπιεικῶς τοῦ τεθνεῶτος τὰς πράξεις, καὶ ὡς ἄλλος ζωγράφος ἐπιτήδειος καὶ ἀμερόληπτος νὰ ζωγραφίσῃ τὸν ἠθικὸν αὐτοῦ χαρακτήρα ἐπ' ὠφελείᾳ πάντοτε τῶν ἑαυτοῦ ἀκροατῶν.

Καὶ ταῦτα μὲν καθ' ὅσον ἀφορᾷ τὸν σκοπὸν τῶν ἐπιταφίων. Περὶ δὲ τῆς ἀνάγκης καὶ ὠφελείας, ἣτις διαμφισβητεῖται ὑπό τινων, λέγομεν ὅτι οἱ ἐπιτάφιοι, ἂν οὐχὶ πάντοτε καὶ πρὸς πάντας, διότι τοῦτό ἐστιν ἀδύνατον καὶ ἄσκοπον, πολλάκις ὅμως εἶναι ἀναγκαῖοι καὶ ἀναπόφευκτοι. Μόνη τῶνόντι ἢ ἐν παντὶ καὶ τῶν ἁπάντων τῶν ἐπιταφίων, ἐξ αὐτῆς τῆς

ἀνθρωπίνης φύσεως ἔχουσα τὰς ἀρχάς, ἀποδεικνύει τὴν τούτων ἀνάγκην· ἡ δὲ ἐξ ἀμικθείας ἢ ἀμελείας ἢ ἄλλης τινὸς αἰτίας ἄτοπος καὶ ἄκαιρος χρήσις τῶν ἐπιταφίων οὐδόλως ἀποκλείει τὴν σκόπιμον καὶ εὐκαιρον χρήσιν αὐτῶν.

Εἶναι ἀληθὲς ὅτι ἐν τιτι τόποις καὶ οἱ ἐπιτάφιοι ἀπαιτοῦνται οὐχὶ δι' ἄλλο, εἰμὴ ὡς ἐν τῶν εἰδῶν καὶ μέσων τῆς ἐπιδείξεως, ἡ ὁποία συνήθως ἐπιδιδάσκειται καὶ ἐν ταῖς κηδείαις καὶ τοῖς μνημοσύνοις· καὶ διὰ τοῦτο πάντως τινὲς εὐτυνεύδητοι καὶ ταπεινόφρονες χριστιανοὶ ἀπαγορεύουσι τὴν τούτων ἐκφώνησιν. Ἀλλ' ἡ κατάχρησις, ὅθεν καὶ ἂν προέρχεται, οὐδέποτε δύναται νὰ καταργήσῃ τὴν νόμιμον καὶ ἔλλογον χρήσιν· διότι τοὺς ἐπιταφίους, τοὺς ὑπαγορευόμενους ὑπὸ τοῦ διεγειρομένου αἰσθημάτων ἀπέναντι τῆς θείας ἢ τῆς μνήμης νεκροῦ φιλτάτου πολλάκις ἀπαιτεῖ ἐν πρώτοις αὐτὴ τοῦ ἀνθρώπου ἡ φύσις, ἥτις ζητεῖ ἀνγκούφισιν διὰ τοῦ λόγου ἐπὶ τῇ πληξάσῃ αὐτὴν συμφορᾷ.

Ἀλλὰ δεύτερον τὸν ἐπιτάφιον ἀπαιτεῖ τὸ καθήκον τῶν ζώντων ἡμῶν πρὸς τοὺς τεθνεῶτας· δι' ἄλλων λόγων τὸν ἀπαιτεῖ αὐτὸς ὁ νεκρὸς ἐν ὀνόματι τοῦ δικαίου· ἀπαιτεῖ δηλονότι νὰ γείνη γνωστὸν εἰς τοὺς παρεστῶτας ὅτι δὲν διήλθε τὸν βίον ὅλως ἀνωφελῶς, ὅτι δὲν παρεγνώριεν ἐντελῶς τὸν προορισμόν του, ὅτι καὶ αὐτὸς ἠγωνίσθη τὸ κατὰ δύναμιν τὸν ἀγῶνα τῆς εὐσεβείας καὶ ἀρετῆς, ὅτι ἐνεκαρτέρησεν, ὅτι ἐνίκησε. Πολλῶ δὲ μᾶλλον ἀπαιτεῖται ὡς ἱερὸν καὶ ἀναπόφρευκτον καθήκον ὁ ἐπιτάφιος ἀνδρὸς κοινωφελοῦς καὶ χρησίμου ἐν τῇ κοινότητι· ἡ πρὸς τοιοῦτον ἄνδρα ὀφειλομένη τιμὴ καὶ εὐγνωμοσύνη ἀνάγκη νὰ ἐκδηλωθῇ, καὶ διὰ τοῦ λόγου, καὶ ν' ἀποδοθῇ ὁ ὀφειλόμενος ἔπαινος πρὸς τὴν ἀρετὴν, τοσούτῳ μᾶλλον, καθόσον σπανίως, ἐν ὅτῳ ζῇ ὁ ἄνθρωπος, ἡ ἀρετὴ ἀναγνωρίζεται καθαρῶς καὶ ὁμολογεῖται καὶ ἀνταμείβεται. Ὅταν λοιπὸν καὶ ἐν τῷ τέλει τοῦ βίου, ἐν τῷ θανάτῳ τοῦ δικαίου ἀνδρός, παραμελήσωμεν νὰ ἐκπληρώσωμεν τὸ καθήκον τοῦτο, πότε ἄλλοτε θὰ τὸ ἐκτελέσωμεν;

Ἀλλ' οἱ διαμυρισθητοῦντες τῶν ἐπιταφίων λόγων τὴν ἀνάγκην καὶ τὴν ὠφέλειαν ἀντιπροβάλλουσι πρὸς δικαιολογίαν τὸ ἐξῆς. Ἐν τῇ σημερινῇ, λέγουσιν, ἐποχῇ, καθ' ἣν ἐπικρατεῖ πανταχοῦ ἡ διαφθορὰ καὶ ἡ ἰδιοτέλεια, πότοι δύνανται ἀληθῶς νὰ θεωρηθῶσιν ἐπαίνων καὶ ἐγκωμίων καὶ ἐπομένως ἐπιταφίων ἄξιοι; Ἀλλ' εἶναι πρόδηλον ὅτι οἱ ταῦτα λέγοντες ἐν πρώτοις μὲν ὁρμῶνται ἐκ τῆς ἐσφαλμένης ιδέας ὅτι οἱ ἐπιτάφιοι οὐδὲν ἄλλο, εἰμὴ ἐπαίνους τοῦ τεθνεῶτος πρέπει νὰ περιέχωσιν. Δεύτερον δέ, δυνάμεθα νὰ παρατηρήσωμεν, ὅτι παραφέρει αὐτοὺς ὁ ἄγαν ὑπὲρ τῆς ἀρετῆς καὶ τῆς εὐσεβείας ζήλος· διότι μ' ὅλην τὴν θρυλουμένην καὶ ἀνιλεῶς ὑπὸ πάντων μαστιζομένην διαφθοράν, — ἥτις ὅμως ἀκριβέστερον ἐξεταζομένη καὶ ἐπιεικέστερον κρινομένη οὐδὲν ἄλλο ἐστὶν εἰμὴ παροδικὸν ἀποτέλεσμα τῶν συνήθων καὶ ἐμφύτων ἀδυναμιῶν τοῦ ἀνθρώπου, ἐνισχυομένων ὑπὸ τῶν, ὡς μὴ ὦφειλεν, ἀντιθρησκευτικῶν ιδεῶν καὶ τῆς ἐλλείψεως ἐπαρκοῦς θρησκευτικῆς διδασκαλίας, — ὑπάρχουσι πολλάκις καὶ μεταξὺ αὐτῶν τῶν σφόδρα κρινομένων καὶ κατακρινομένων χαρακτῆρες καὶ διαθέσεις ἀξιάγαστοι, αἵτινες οὔτε πρέπον, ἀλλ' οὔτε δίκαιον εἶναι νὰ συνταρῶσι μετὰ τοῦ κηδευομένου νεκροῦ, ἀλλὰ νὰ παρατηρηθῶσι καὶ νὰ γνωστοποιηθῶσι καὶ πρὸς τιμὴν τοῦ ἐξ ἡμῶν προμεταστάντος φίλου καὶ ἀδελφοῦ, καὶ πρὸς παραμυθίαν τῶν ἐν τῇ κηδείᾳ παρισταμένων. Διότι εἶναι ἀναντίρρητον ὅτι ἕκαστος ἄνθρωπος ἔχει τὰ προτερήματα καὶ τὰ ἐλαττώματά του, τὰς ἀγαθὰς καὶ τὰς ἐναντίας αὐτῶν διαθέσεις· καὶ ἐκάστου ἀνθρώπου ἐπομένως ὁ βίος παρουσιάζει κράμα ἀγαθῶν καὶ μὴ διαθέσεων καὶ πράξεων. Ἀνάγκη δὲ τὸ κράμα τοῦτο νὰ διακριθῇ, καὶ νὰ καταδειχθῇ, ὅτι τὸ κακὸν δὲν ὑπερισχύει πάντοτε ἐν τῷ ἀνθρώπῳ, ὅτι ἐπηρεάζει, πολλάκις μάλιστα φαίνεται ὅτι ὑποδουλῶναι ἐντελῶς τὸν ταλαίπωρον ἄνθρωπον. Ἀλλ' ἐν τοσούτῳ παρουσιάζονται ἐνίοτε περιστάσεις, καθ' ἃς δεικνύει τὴν εὐγένειαν καὶ τὴν ἀνεξαρτησίαν του, καὶ τοῦτο δὲν πρέ-

πει νὰ παρχειφθῇ, διότι μία πράξις, εἷς λόγος ἐνίοτε ἐν τινι περιστάσει ρηθεῖς καταδεικνύει ὁλόκληρον τοῦ ἀνθρώπου τὸν χαρακτήρα καὶ τὴν διάθεσιν, ὅποιον, φέρ' εἰπεῖν, τὸ τοῦ Περικλέους, «ὅτι οὐδεὶς Ἀθηναίων δι' ἐμὲ μέλαν ἰμάτιον ἐνε-»
«δύσατο».

Ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῇ ὑποθέσει ὅτι ὁ τεθνεὺς οὐδὲν ἄξιον λόγου παρουσιάζει ἐν τῷ βίῳ αὐτοῦ, ὅπερ ὅμως ὅσον τολμηρὸν νὰ τὸ φαντασθῇ τις, τοσούτῳ καὶ ἀπίθονον, πάλιν ὁ ἱεροκῆρυξ, ὁ ποιμὴν, ὁ ὑπὲρ τοῦ ποιμνίου αὐτοῦ ἐνδιαφερόμενος ὀφείλει νὰ εἴπῃ τι χάριν τῶν παρεστώτων, νὰ ὑποδείξῃ τὸν κίνδυνον, τὸν ὅποιον τρέχει, ὅστις διάγει ἀπροσέκτως τὸν βίον, καὶ δὲν φροντίζει νὰ ἐγκαταλίπῃ μνήμην ἀγαθὴν μετὰ θάνατον. Διότι τελευταῖον, ἐὰν καλῶς ἐξετάσωμεν, οἱ ἐπιτάφιοι δὲν ἐπενόηθησαν καὶ δὲν ἐκφωνοῦνται μόνον χάριν τῶν τεθνεώτων, ἀλλὰ πολλῶ μᾶλλον χάριν τῶν ζώντων ἡμῶν. Καὶ οὗτός ἐστιν ὁ σπουδαιότερος λόγος ἐνδεικτικὸς τῆς τῶν ἐπιταφίων ἀνάγκης καὶ ὠφελείας, τὸ συμφέρον δηλονότι τῶν ἐν ταῖς κηδείαις ἢ τοῖς μνημοσύνοις παρευρισκομένων.

Τὸ ἐνδιαφέρον τῶν ἐπιταφίων, ὅπερ πάντες δεικνύομεν ἵνα κατανοήσωμεν τὸν χαρακτήρα τῶν περὶ ἡμᾶς ζώντων ἀνθρώπων αὐξάνει ἐπὶ μᾶλλον ἐν τῇ στιγμῇ τοῦ θανάτου αὐτῶν, καὶ ἕκαστος εὐλόγως ἐπιθυμεῖ νὰ μορφώσῃ, ὅσον ἐνεστὶν ἀκριβέστεραν ἐννοιαν περὶ τοῦ χαρακτήρος τοῦ ἀποδιώσαντος. Ἐν τῇ γεννήσει ἐκάστου παιδίου, μάλιστα ἐπιστήμου τινός, κάλλιστα δύναται νὰ προταθῇ ἡ ἐρώτησις, «Ὅποιον τὸ παιδίον τοῦτο ἔσται;» καὶ ἡ ἀπάντησις μόνον παρὰ προφήτου δύναται νὰ δοθῇ. Ἀλλ' ἐν τῷ θανάτῳ παντὸς ἀνθρώπου, καὶ μάλιστα τοῦ ὡς ἐκ τῆς θέσεως αὐτοῦ ἐπιρροὴν τινὰ σχόντος ἐν τῇ κοινωνίᾳ, ἕκαστος δικαιούται νὰ ἐρωτήσῃ, «Πῶς ἄρα διήλθε τὸν βίον οὗτος ὁ ἄνθρωπος ὑπὸ τε τὴν ἠθικὴν καὶ τὴν θρησκευτικὴν καὶ τὴν κοινωνικὴν ἐποψίν θεωρούμενος; Κατενόησεν ἄρα τὴν κλῆσιν καὶ τὴν ἀποστολὴν αὐτοῦ ἐν τῷ βίῳ τούτῳ ἢ

παρεγνώρισεν; Ἐξεπλήρωσε τὰ καθήκοντα τῆς θέσεως, ἐν ᾗ ἡ θεία Πρόνοια ἔθηκεν αὐτὸν ἐν τῇ κοινωνίᾳ ἢ παρημέλησεν; ὅποιος ἐφάνη ἐν ταῖς εὐνοϊκαῖς καὶ ὅποιος ἐν ταῖς ἀντιξόοις περιστάσεσι;» Περὶ πάντων τούτων καὶ τῶν τοιούτων, περὶ ὧν ἄχρι τοῦδε ἕκαστος εἶχεν ἀμυδρὰν ἰδέαν, ἤδη ἐπιθυμεῖ καὶ ἀπαιτεῖ νὰ γνωρίσῃ σαφέστερον. Ποῖος δὲ ἄλλος, εἰμὴ ὁ λειτουργὸς τῆς ἐκκλησίας, ὁ ἱεροκῆρυξ ὀφείλει νὰ ἱκανοποιήσῃ τὴν εὐλογον ταύτην ἀπαίτησιν τῶν παρισταμένων χριστιανῶν; Παραλείπω τὰ σωτήρια ἀποτελέσματα, ἅτινα δύναται νὰ ἐπενέγκῃ ἐν ταῖς ψυχαῖς τῶν περιεστώτων καλῶς καὶ προσηκόντως συνεταγμένος ἐπιτάφιος ἐνώπιον νεκροῦ ἐκφωνούμενος. Καὶ ποῖαν ἄλλην καταλληλοτέραν περίστασιν ἡδύνατο νὰ εὔρῃ ὁ ἱεροκῆρυξ ἵνα φέρῃ εἰς συναίσθησιν τοὺς ἀδιαφοροῦντας περὶ τῆς ἠθικῆς αὐτῶν καταστάσεως, εἰμὴ ὁμιλῶν ἀπέναντι τοῦ τάφου καὶ τοῦ νεκροῦ; Ἐν τούτοις τοῖς λόγοις τῶν ἐπιταφίων ὁ ἱεροκῆρυξ εὕρισκει ἄφθονα καὶ παντοειδῆ πρόχειρα καὶ πειστικώτατα παραδείγματα, εἴτε ὅπως ἀποτρέψῃ ἀπὸ τῆς κακίας, εἴτε ὅπως προτρέψῃ εἰς τὴν ἀρετὴν· τὸ δὲ παράδειγμα οὐδεὶς ἀγνοεῖ ὁπόσῃν ἰσχύϊν ἔχει ἐν τῷ βίῳ παντὸς ἀνθρώπου, φύτει μιμητικοῦ ὄντος καὶ πάντα σχεδὸν κατὰ μίμησιν πράττοντος.

Ἡ σπουδαιότης ἄρα τῶν ἐπιταφίων λόγων ἐκ τῶν συντόμως ἤδη ρηθέντων ἀποχρώντως καταδεικνύεται· καὶ ὁ ἱεροκῆρυξ δὲν δύναται ἄνευ μεγάλης εὐθύνης νὰ παραμελήσῃ τὸ ἔργον τοῦτο καὶ τὸ καθήκον, ὅπερ ἀπαιτεῖ ἐν ὀνόματι τοῦ δικαίου καὶ τῆς ἀληθείας, ἐν ὀνόματι τῆς ἀγάπης καὶ τῆς φιλαδελφείας καὶ ὁ κηδεύμενος νεκρὸς καὶ οἱ ἐν τῇ κηδείᾳ αὐτοῦ παριστάμενοι. Ἀλλὰ τί νὰ εἴπωμεν περὶ τῶν δυσχερειῶν, τὰς ὁποίας οἱ μὲν ὑποτιμῶσιν ἢ ὅλως παραγνωρίζουσι καὶ διὰ τοῦτο εὐχερῶς ἀναδέχονται ἐπιταφίων λόγων ἐκφώνησιν, οἱ δὲ ὑπερμεγαλύνουσι καὶ ἀποποιῶνται παντάπασι;

Πᾶς οἷος δὴποτε λόγος, προωρισμένος ἵνα ἀπαγγελοῖται δημότητι, ἔχει τὰς δυσχερείας του, διότι ἀπαιτεῖται νὰ ᾔναι κατάλ-

ληλος τῇ περιστάσει, καὶ συγχρόνως νὰ ἱκανοποιῇ ἀποχρών-
τως τὰς ἀνάγκας καὶ τὰς εὐλόγους ἀπαιτήσεις τῶν ἀκροατῶν·
ἀλλ' οἱ ἐπιτάφιοι παρουσιάζουσιν ἀσυγκρίτως τῷ λόγῳ πλείονας καὶ
μείζονας δυσχερείας, ἢ οἱ ἄλλοι λόγοι καὶ αἱ ὁμιλίαι. Καὶ ἵνα πα-
ραλείψωμεν τὰς ἐξ ὑποκειμένου δυσχερείας, τὰς ἐξ ἡμῶν αὐτῶν,
αἵτινες, ὅταν ἐκ φύσεως ἢ ἀμαθείας προέρχωνται εἰσιν ἀνυπερέβλη-
τοι· ἐξ ἐλλείψεως δηλονότι φαντασίας καὶ κρίσεως, καὶ τῶν
ἀπαιτουμένων γνώσεων, ἐξ ἀγνοίας τῶν γενικῶν τῆς τέχνης
τοῦ λόγου κανόνων καὶ τὰ τοιαῦτα, — ὑπάρχουσι δυσχέ-
ρειαι ἐξ ἀντικειμένου, ἐκ τῆς διαφορᾶς δηλονότι καὶ ποικι-
λίας τῶν κηδευομένων προσώπων, ἐκ τῆς ἀγνοίας τοῦ βίου
καὶ τῆς πολιτείας αὐτῶν, ἐκ τοῦ ἐκτάκτου πολλάκις τῶν περι-
στάσεων, ἐκ τῆς ὀλιγότητος τοῦ διδομένου χρόνου ἐν ταῖς
κηδείαις, καὶ τοιαῦτα ἄλλα, ἅτινα ἐμβάλλουσιν εἰς ἀμηχα-
νίαν καὶ αὐτὸν τὸν μᾶλλον φιλότιμον καὶ φιλόπονον ἱεροκῆρυκα.

Δὲν εἶναι τῶντι πολὺ δύσκολον νὰ κατανοήσωμεν τὰς δυσ-
χερείας τὰς προερχομένας ἐν πρώτοις ἐκ τῆς διαφορᾶς τῆς ἡλικίας,
τοῦ ἐπαγγέλματος, τῆς καταστάσεως. Σήμερον, φέρ' εἰπεῖν, τελευ-
τᾷ τὸν βίον ἔμπορός τις, καὶ προσκχλούμεθα νὰ ἐκφωνήσωμεν τὸν
ἐπιτάφιόν του, μεθ' ὅριον λόγιός τις ἢ ἐπιστήμων, τὴν ἄλλην πο-
λιτικός τις καὶ μέγχι δυνάμενος, ἐν τῇ ἀκμῇ τῆς ἡλικίας ἕτεροι
καὶ οὕτω καθεξῆς. Εἶναι δὲ οἷοθεν δήλον ὅτι ἐκάστη τάξις, ἑκα-
στον ἐπάγγελμα ἔχει ἴδια ἔργα καὶ καθήκοντα, ἐκάστη ἡλι-
κία ἴδια προτερήματα καὶ ἰδιαιτέρας ἀδυναμίας, ὥστε δὲν εἶ-
ναι εὐχερὲς νὰ δυνήθῃ τις νὰ γνωρίσῃ καὶ νὰ κρίνῃ ἐπαρ-
κῶς περὶ τῶν τοιούτων διαφορῶν καὶ ν' ἀποδώσῃ τὸ προσῆ-
κον ἐκάστῳ· ἀπαιτοῦνται γνώσεις εὐρεῖαι καὶ πείρα τοῦ κό-
σμου μακρά, ὅπερ ἀδύνατον εἰς τὸν πρωτόπειρον μάλιστα
ἱεροκῆρυκα.

Ἐτέρω οὐχὶ μικρότερη δυσχέρειά ἐστίν ἢ ἐκ τῆς ἀγνοίας
τοῦ βίου τῶν περὶ ὧν ὁ λόγος προσώπων προερχομένη· διότι ὁ
ἱεροκῆρυξ εἶναι ἀδύνατον νὰ γνωρίσῃ ἀποχρώντως τοὺς πάν-

τας· ἡ δὲ ἄγνοια αὕτη πρόδηλον ὅτι ἐστὶ πρόσκομμα δυσ-
πέρβλητον· διότι μόνον ὅ τι καλῶς γινώσκωμεν δυνάμεθα σα-
φῶς καὶ νὰ παρρησιάζωμεν· καὶ ὅμως οὐχὶ σπανίως συμβαί-
νει νὰ προσκληθῇ τις νὰ ἐκφωνήσῃ ἐπιτάφιον ἐν τῇ κηδείᾳ
ἀνδρός, τὸν ὁποῖον οὔτε εἶδεν οὔτε ἐγνώρισε πώποτε. Βε-
βαίως ἐν περιστάσει τοιαύτῃ ζητοῦνται καὶ δίδονται ἐκ τοῦ
προχείρου πληροφορίαι τινὲς παρὰ τῶν συγγενῶν καὶ φίλων
αὐτοῦ· ἀλλὰ πρῶτον αἱ πληροφορίαι αὗται δὲν εἶναι δυνατόν
νὰ ᾧσι πλήρεις οὐδὲ σαφεῖς· ἔπειτα, τὸ κυριώτερον, δὲν δίδε-
ται οὐδὲ ὁ ἀπαιτούμενος χρόνος πρὸς ἐξακρίβωσιν τῶν πληρο-
φοριῶν τούτων καὶ κατανόησιν τοῦ χαρακτήρος τοῦ κηδευομέ-
νου προσώπου, ὅπερ ὅσον δύσκολον, τοσοῦτον ἀναγκαῖον, ἐν
παντὶ ἐπιταφίῳ λόγῳ, ἵνα μὴ τις ἀνεπαισθήτως καταφύγῃ εἰς
τοὺς κοινούς λεγομένους τύπους, οἵτινες εἰσιν οἱ συνήθεις σκό-
πελοι καὶ τὸ ναυάγιον τοῦ ἱεροκῆρυκος. Διότι ὁ ἱεροκῆρυξ ὁμοιά-
ζει πρὸς τὸν ζωγράφον· καθὼς ὁ ζωγράφος ἄλλοτε μὲν κα-
λεῖται καὶ ζωγραφίζει ζώσας, πραγματικὰς εἰκόνας προσώπων
τε καὶ πραγμάτων, καὶ ἄλλοτε φανταστικὰς καὶ ἀφηρημέ-
νας, οὕτω καὶ ὁ ἱεροκῆρυξ· ἐπὶ μὲν τῶν ἠθικῶν λόγων, τῶν
διδασκῶν, προκειμένου φερ' εἰπεῖν ἵνα παραστήσῃ τὴν εἰκόνα
τῆς ἀρετῆς, εἶναι ἐλεύθερος, ὅπως καὶ ὁ ζωγράφος, νὰ παρα-
στήσῃ αὐτήν, ὅσον ἔνεστιν ὠραιότεραν, ἀποβλέπων δηλονότι
εἰς τὰ ἔξοχα ταύτης πρωτότυπα, ἵνα κινήσῃ τὸ ἐνδιαφέρον
τοῦ ἀκροατοῦ· ἀλλ' ἐπὶ τῶν ἐπιταφίων, ἀνάγκη νὰ παραστή-
σωμεν εἰκόνα ἀληθῆ καὶ πραγματικὴν τοῦ τεθνεῶτος, ὁποῖαν
δηλονότι εἶδον πολλάκις καὶ ἐγνώρισαν ἐν τῷ βίῳ αὐτοῦ πολ-
λοὶ τῶν ἀκροατῶν, καὶ δὲν εἶναι ἀκίνδυνον νὰ θελήσωμεν
αὐτήν νὰ παραμορφώσωμεν· διότι καθὼς δὲν δικαιούμεθα ἐν
τοῖς ἐπιταφίοις νὰ καθίσωμεν κριταὶ τοῦ προκειμένου νεκροῦ,
ὅπερ μόνου τοῦ Θεοῦ ἴδιον, οὕτω δὲν δικαιούμεθα καὶ νὰ ἐξα-
ρῶμεν ὑπὲρ τὸ δέον τὰς ἐπικινετὰς πράξεις αὐτοῦ· ἀλλ' ἐπιει-
κῶς καὶ ἀμερολήπτως νὰ ἐκτιμήσωμεν αὐτὰς καὶ νὰ δια-

τυπώσωμεν ὅσον ἔνεστι πιστῶς τὸν χαρακτήρα τοῦ ἀνθρώπου, ἀναλογιζόμενοι ὅτι ἡ ἀλήθεια ἐπιβάλλει πάντοτε λεγομένη, καὶ προκαλεῖ τὸν σεβασμὸν ἀπάντων.

Τοιαῦταί τινες δυσχέρειαι παρουσιάζονται ἐν τοῖς ἐπιταφίοις ἐκ μέρους τοῦ τεθνεῶτος. Ὄταν δὲ λάβωμεν ὑπ' ὄψιν καὶ τὰς ἀπαιτήσεις τῶν οἰκείων καὶ φίλων, παρχλόγους πολλάκις, καθὼς καὶ τὰς ἀναποφεύκτους συμπαθείας καὶ ἀντιπαθείας τῶν περιεστώτων, τότε κατανοοῦμεν τὸ πλῆθος καὶ μέγεθος τῶν δυσχερειῶν, αἵτινες περιστοιχοῦσι τὸν ἱεροκήρυκα, καθ' ἣν στιγμὴν προσκαλεῖται καὶ ἀναγκάζεται νὰ σκεθῇ καὶ νὰ ὁμιλήσῃ. Ἀλλ' ἐν τοσοῦτῳ πᾶσαι αὗται αἱ δυσχέρειαι ἀπέναντι τῆς ἱερότητος τοῦ σκοποῦ καὶ τῆς σπουδαιότητος τῶν ἐπιταφίων ἀνάγκη νὰ κατανικηθῶσι, καὶ νὰ ἐξευρεθῇ τρόπος, καθ' ὃν αἱ δυσχέρειαι αὗται αἴρονται ἢ καὶ μετριάσσονται.

Ἐκ τῶν λεχθέντων βεβαίως καταφαίνεται, ὅτι οὔτε κανόνες οὔτε ὁδηγίαι δύνανται νὰ ὠρελήσωσι τὸν μὴ ἐκ φύσεως λαβόντα τὸ δῶρον τοῦ λόγου, μηδὲ προγυμνασθέντα ἐπαρκῶς ἐν τῇ τέχνῃ τοῦ λέγειν, καὶ ἔτι ὀλιγώτερον τὸν ἄπειρον καὶ ἀδαῆ τῶν πραγμάτων τοῦ κόσμου· ἀλλ' ὁ λόγος ἐνταῦθα περὶ τῶν ἐχόντων τὴν φυσικὴν ἱκανότητα, καὶ φιλοτιμουμένων ἵνα καὶ ἐν τῷ εἶδει τούτῳ τῶν λόγων εὐδοκιμήσωσι.

Καθὼς τῶν ἐν ταῖς δογματικαῖς καὶ ἠθικαῖς ἐμιλίαις ἀνάγκη προηγουμένως νὰ μελετήσωμεν ἀποχρώντως τὰ δόγματα καὶ τὰς ἐντολάς, ἵνα δυνάμεθα ἐν πάσῃ περιστάσει νὰ ὁμιλῶμεν περὶ τούτων σαφῶς ἅμα καὶ πειστικῶς, οὕτω καὶ ἐν τοῖς ἐπιταφίοις ἀνάγκη νὰ ἐφιστῶμεν ἐκάστοτε τὴν προσοχὴν ἡμῶν ἐν τῷ παρόντι βίῳ, καὶ μελετήσωμεν τοὺς χαρακτήρας τῶν διαφόρων τάξεων τῶν ἀνθρώπων, νὰ παρατηρήσωμεν τὰ προτερήματα καὶ τὰς ἀδυναμίας αὐτῶν, νὰ προσέχωμεν εἰς τὰς ἐκάστοτε ἐπισυμβαινούσας περιπετείας τοῦ βίου, ὥστε ἐν πάσῃ περιστάσει νὰ δυνάμεθα νὰ κρίνωμεν ἀσφαλέστερον, ἀναλόγως τῶν διαφορῶν τάξεων καὶ καταστάσεων τῶν ἀνθρώπων. Ἴνα δὲ

κατανοήσωμεν καὶ τὸν ἰδιαίτερον χαρακτήρα ἐκάστου, τοῦ ὁποίου τὸν ἐπιτάφιον προσκαλούμεθα ν' ἀπαγγείλωμεν, ἀνάγκη νὰ φροντίσωμεν νὰ λάβωμεν σαφεῖς καὶ ἀκριβεῖς πληροφορίες περὶ τοῦ βίου αὐτοῦ, ἄλλως προτιμότερον νὰ σιωπῶμεν. Ναὶ προτιμότερον τοῦτο, παρὰ τὸ αὐτοσχεδιάζειν καὶ διακινδυνεύειν οὕτω καὶ τὴν τοῦ τεθνεῶτος ὑπόληψιν.

Μόνη τῶνόντι ἡ ἀκριβὴς καὶ μετ' ἐπιστασίας γενομένη μελέτη τοῦ βίου καὶ τῶν πράξεων τοῦ τεθνεῶτος δύναται νὰ μᾶς ὁδηγήσῃ ἀσφαλέστερον εἰς τὴν σύνταξιν τοῦ ἐπιταφίου αὐτοῦ· αὕτη μόνη δύναται νὰ ἐλαττώσῃ τὰς δυσχερείας καὶ νὰ ἐξαγάγῃ τῆς ἀμηχανίας τὸν ἱεροκήρυκα· αὕτη δύναται νὰ κινήσῃ τὸ ἐνδιαφέρον, ἄνευ τοῦ ὁποίου πᾶς λόγος ἀποβαίνει ἄχαρις καὶ ψυχρὸς, καὶ ἀπόδειξις ὅτι εὐχερέστερον καὶ πειστικώτερον ὁμιλοῦμεν ἐκάστοτε περὶ τῶν γνωστῶν ἢ μὲν προσώπων, ἢ περὶ τῶν ἀγνώστων καὶ ὀλίγον γνωστῶν.

Μίαν ἔτι παρατήρησιν θεωροῦμεν καλὸν πρὸς τοὺς φιλοτιμότερους τῶν ἱεροκηρύκων νὰ ποιήσωμεν· νὰ μὴ φρονῶσι δηλονότι ὅτι δύνανται πάντοτε νὰ ποιῶσιν ἀριστουργήματα· ταῦτα δὲν εἶναι τοῦ τυχόντος οὐδὲ παντὸς χρόνου καὶ τόπου· ἀλλ' οὐδὲ ἐξαμβλώματα εἶναι θεμιτὸν νὰ παρουσιάζωμεν, ἀλλὰ νὰ προσπαθῶμεν ἐκάστοτε νὰ ἀνευρίσκωμεν τὸ πρέπον καὶ κατάλληλον πρὸς οἰκοδομήν· ὅπερ οὐχὶ ἀδύνατον εἰς τὸν ὑπὸ θρησκευτικῶν καὶ κοινωφελῶν αἰσθημάτων ἐμπορούμενον καὶ οὐχὶ ὑπὸ φιλοτιμίας ἀκράτου καὶ ἀνθρωπαρεσκείας, αἵτινες παραπειθουσιν ὅτε μὲν νὰ ὑπερτιμῶμεν ὅτε δὲ νὰ ὑποτιμῶμεν τὰς ἰδίας δυνάμεις, καθὼς καὶ τὰς τῶν ἄλλων ιδέας καὶ διαθέσεις καὶ νὰ ἀποτυγχάνωμεν.

Ἐγγραφὸν ἐν Μολύβῳ τῇ 10 Αὐγούστου 1887.

ΛΟΓΟΙ

ΕΠΙΤΑΦΙΟΙ ΚΑΙ ΠΑΝΗΓΥΡΙΚΟΙ

ΛΟΓΟΙ

ΕΠΙΤΑΦΙΟΙ ΚΑΙ ΠΑΝΗΓΥΡΙΚΟΙ

ΛΟΓΟΣ

ΕΙΣ ΤΟ ΜΝΗΜΟΣΥΝΟΝ ΤΟΥ ΑΕΙΜΝΗΣΤΟΥ

ΔΙΔΑΣΚΑΛΟΥ ΒΑΡΘΟΛΟΜΑΙΟΥ

ΚΑΙ ΤΟΥ ΑΥΤΑΔΕΛΦΟΥ ΑΥΤΟΥ ΚΥΡΙΛΛΟΥ*

ΟΙ μὲν ἀρχαῖοι πρόγονοι ἡμῶν, φίλοι συμπατριῶται καὶ συνεγγῶριοι, τοὺς ὑπὲρ τῶν κοινῶν ἀγαθὸν τι διαπραξαμένους πολυειδῶς καὶ πολυτρόπως ἐτίμων καὶ ζώντας, μάλιστα δὲ μετὰ θάνατον· ἡμεῖς δὲ σήμερον ἄλλο μέσον πρὸς ἐνδειξιν τῆς πρὸς τοὺς κοινούς εὐεργέτας ὀφειλομένης εὐγνωμοσύνης δὲν ἔχομεν, εἰμὴ τὰ ἱερὰ μνημόσυνα, ἐν οἷς δεόμεθα κοινῶς τοῦ παναγὰίου Θεοῦ ὑπὲρ ἀναπαύσεως τῶν ψυχῶν αὐτῶν, καὶ ἀναμνησκόμενοι καὶ διηγούμενοι πρὸς ἀλλήλους τὸν βίον καὶ τὰς πράξεις τῶν τοιούτων κοινωφελῶν ἀνδρῶν δικαιονίζομεν τὴν μνήμην αὐτῶν καὶ διεγείρομεν οὕτω τὴν φιλοτιμίαν τῶν μεταγενεστέρων πρὸς μίμησιν. Διὰ τοῦτο καὶ οἱ προτείναντες καὶ οἱ συνεργήσαντες εἰς τὸ νῦν τελεσθῆναι σήμερον δημοτελὲς μνημόσυνον ὑπὲρ τῶν ἀειμνήστων διδασκάλων καὶ αὐταδέλφων Βαρθολομαίου καὶ Κυρίλλου,

* Ἐξεφωνήθη ἐν Ἱερῷ, ἐν τῷ χωρίῳ Γλυκεῖ τῷ 1856.

οἵτινες εὐλόγως θεωροῦνται ὡς οἱ ἀναμορφωταὶ τῶν γραμμάτων καὶ τῆς παιδείας ἐν τῇ φίλῃ ἡμῶν πατρίδι Ἰμβρῷ καὶ κοινοὶ πάντων εὐεργέται, ἔπραξαν ἔργον ἱερὸν καὶ θεάρεστον, πρὸ πολλοῦ εἰς τὴν μακαρίαν μνήμην αὐτῶν ὀφειλόμενον. Ἀλλ' εἶναι πρόδηλον ὅτι ἵνα ἐπιτευχθῇ τοῦ μνημοσύνου τούτου ὁ τελικὸς σκοπός, ἀνάγκη νὰ γείνη, πρὸς πάντας τοὺς παρεστῶτας γνωστὸς ἀμφοτέρων τῶν διδασκάλων ὁ κοινωφελὴς καὶ χριστομίμητος βίος, νὰ καταδειχθῶσιν αἱ πολλαὶ καὶ παντοῖαι αὐτῶν ἀρεταί, καὶ οὕτω νὰ κατανοηθῇ ἡ ἀξία καὶ ὁ πρὸς αὐτοὺς ἐπομένως ὀφειλόμενος σεβασμός. Ἀλλὰ ποῖος ν' ἀναλάβῃ τὸ ἔργον τοῦτο, τὸ ὅσον ἀναγκαῖον καὶ ἀναπόφευκτον, τοσοῦτον δυσχερὲς καὶ ἐπικίνδυνον; Διότι πῶς θέλει δυνηθῇ τις ἐν ἐνὶ καὶ τῷ αὐτῷ λόγῳ νὰ συμπεριλάβῃ ἀμφοτέρων τῶν διδασκάλων τὸν βίον, οἵτινες ἔζησαν μὲν ὁμοῦ καὶ συνειργάσθησαν ἐπὶ τινὰ χρόνον, κατόπιν ὁμῶς ἀπεχωρίσθησαν, καὶ εἶναι ἀνάγκη ἕκαστος νὰ ληφθῇ κατὰ μέρος ὑπ' ὄψιν, μάλιστα δὲ τοῦ Βαρθολομαίου ὁ μακρὸς καὶ περὶδοξὸς βίος, ὅστις ἀπαιτεῖ πραγματεῖαν ὅλην πρὸς ἀποχρῶσαν αὐτοῦ ἐκτίμησιν;

Μὴ θαυμάσητε, φίλοι καὶ ἐν Χριστῷ ἀδελφοί, ἂν ἐγὼ αὐθορμήτως ἀπεφάσισα ν' ἀναλάβω τοῦ δυσχεροῦς τούτου καθήκοντος τὴν ἐκπλήρωσιν· διότι δὲν ἀγνοεῖτε ὅτι ὄχι μόνον καυχῶμαι, καθὼς καὶ πολλοὶ μεταξὺ ἡμῶν, ἀμφοτέρων τῶν διδασκάλων ἐλάχιστος μαθητής, ἀλλ' ὅτι καὶ ὑπὲρ πάντα ἄλλον πλείονα χρόνον πλησίον αὐτῶν διέτριψα, καὶ ἀφθονώτερον τῶν πατρικῶν αὐτῶν διδασκαλῶν καὶ εὐεργετημάτων παραπήλαυσα· καὶ ἐπομένως ὑπὲρ πάντα ἄλλον δικαιούμαι καὶ ὀφείλω κατὰ τὴν ἐπίσημον ταύτην στιγμήν νὰ ἐξυφάνω ἀμφοτέρων τὸν ἔπαινον ἀπὸ τοῦ ἱεροῦ ἁμβωνος. Διότι ὁ μὲν Κύριλλος παῖδα ἔτι ὄντα ἐπὶ τοῦ ἁμβωνος τούτου μὲ ἀνεβίβασε καὶ μὲ ἐδίδασκε τίνι τρόπῳ ψελλίζων ἔτι νὰ κηρύττω τὰ μεγαλεῖα καὶ τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ, ὁ δὲ Βαρθολομαῖος, πρὸς ὃν μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Κυρίλλου κατέφυγον, ἔτι μᾶλλον πρὸς τοῦτο μὲ παρεσκεύασεν ἐν τῇ ἐμπορικῇ τῆς

Χάλκης Σχολῇ, καὶ μὲ κατέστησεν ἱκανὸν νὰ εἰσαχθῶ κατόπιν εἰς τὴν ἐν Χάλκῃ Θεολογικὴν Σχολήν, τῆς ὁποίας οἱ τρόφιμοι πρῶτιστον ἔργον καὶ καθήκον ἔχομεν νὰ κηρύττωμεν πανταχοῦ τὸν θεῖον λόγον, καὶ νὰ συνιστῶμεν πρὸς πάντας τὴν εὐσέβειαν καὶ τὴν ἀρετὴν, παραδείγματα προβάλλοντες τοὺς πρὸ ἡμῶν ἐν εὐσεβείᾳ καὶ ἀρετῇ διαπρέψαντας. Ἄν δὲ τὰ παραδείγματα, μάλιστα δὲ τὰ οἰκεῖα καὶ γνώριμα, κρίνονται πάντοτε τὰ ἀποτελεσματικώτερα, ποῖον ἄλλο παράδειγμα συντελεστικώτερον ἡδύνατό τις νὰ ὑποδείξῃ ἐνώπιον τῆς ὑμετέρας εὐσεβείας, ἀγαπητοί, εἰμὴ τὸ τῶν ἀειμνήστων διδασκάλων, τῶν ἡμετέρων συμπολιτῶν, οἵτινες πολυειδῶς καὶ πολυτρόπως εὐηργέτησαν καὶ τοσοῦτον ἐτίμησαν τὴν φίλην ἡμῶν πατρίδα Ἰμβρον, καὶ ἐνέπνευσαν πόθον καὶ ἔρωτα πρὸς τὰ γράμματα ἐν ταῖς φιλοτίμοις τῶν νέων ψυχαῖς; Καὶ δὲν ἀγνοεῖ μὲν τὰς πολλὰς καὶ πολυειδεῖς δυσχερείας τῆς ἐπιχειρήσεως, καὶ μάλιστα τὸν κίνδυνον τὸν ὁποῖον διατρέχει, ὅστις ἀναλαμβάνει νὰ ἐγκωμιάσῃ οἰκεῖους καὶ φίλους, ἀλλ' ἡ ἰδέα αὕτη καὶ ἡ ὑπόνοια ἀνάγκη νὰ ὑποχωρήσῃ ἀπέναντι τοῦ καθήκοντος.

Εἰς τὸ γλυκύνυμον τοῦτο χωρίον, φίλοι συμπατριῶται καὶ συνεγγώριοι, περὶ τὰ τέλη τοῦ παρελθόντος αἰῶνος εἶδον τὸ φῶς τοῦ ἡλίου καὶ οἱ δύο διδάσκαλοι. Ἀμφότεροι ἠγάπησαν καὶ ἐπεδόθησαν παιδιόθεν εἰς τὰ γράμματα· ἀμφότεροι ἠγάπησαν καὶ μετὰ ζήλου ἀξιαγαστοῦ καὶ αὐταπαρνήσεως ὑπηρέτησαν πρὸς διάδοσιν τῆς παιδείας καὶ τῶν γραμμάτων, ὅπως ἕκαστος ἦτο προωρισμένος ἄνωθεν· καὶ διὰ τοῦτο ὁ μὲν Κύριλλος παρέμεινεν ἐνταῦθα διδάσκων μέχρι τέλους τοῦ βίου αὐτοῦ, ὁ δὲ Βαρθολομαῖος ἠναγκάσθη προσκαλούμενος νὰ μεταβῇ καὶ εἰς ἄλλας χώρας καὶ πόλεις, πανταχοῦ καταλείπων ἔχνη ἀξιαγαστοῦ φιλοπονίας καὶ φιλαδελφίας καὶ εὐσεβείας ἀνεξάλειπτα.

Καὶ τὰ μὲν πρῶτα ἔτη τῆς ἡλικίας ἐμαθήτευσαν ἀμφότεροι παρὰ τινι καλουμένῳ Ζωγράφῳ, διδάσκοντι τὰ κοινὰ γράμματα ἐν τῷ χωρίῳ τούτῳ. Ἀλλ' ὁ Βασίλειος, — οὕτως ὠνομάζετο πρότε-

ρον ὁ Βαρθολομαῖος, — ἔμφυτον ἔχων τὴν πρὸς τὰ γράμματα κλίσιν καὶ φιλομάθειαν ἦτο ἀδύνατον εἰς ταῦτα μόνον νὰ εὐχαριστηθῇ· ἀπέβλεψεν εἰς ἀνώτερα καὶ σπουδαιότερα, ὅπερ ὅμως ὅσον ἐπιθυμητὸν διὰ πάντα φιλότιμον νέον, τοσοῦτον δύσκολον τότε διὰ τὴν σπάνιν παρ' ἡμῖν ἀνωτέρων ἐκπαιδευτηρίων. Εὐτυχῶς ἡ ἡμετέρα νῆσος, ἕνεκα τῶν ἐν αὐτῇ ἀγιορειτικῶν μετοχιῶν, εἶχεν ἀνέκαθεν σχέσιν καὶ συγκοινωνίαν μετὰ τοῦ ἁγίου Ὁρους συχνήν. Τὸ δὲ ἅγιον Ὄρος κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν δὲν ἐξήστραπτε μὲν, ὅπως πρὸ τινων δεκάδων ἐνιαυτῶν ἐπὶ τοῦ κλεινοῦ Εὐγενίου, ὁπότε ἐκ τῆς περιπύστου Ἀθωνιάδος ἐκείνης σχολῆς ἐξέπεμπε πανταχοῦ φωτοδόλους ἀκτῖνας, καὶ προσεκάλει πανταχόθεν τοὺς ὑγιοῦς παιδείας καὶ φιλοσοφίας ὀρεγομένους, διετήρει ὅμως ἔτι πολλαχοῦ τῶν ἱερῶν μονῶν ζώπυρά τινα καὶ ὑπεκαύματα, λείψανα τῆς προηγηθείσης ἐκείνης πυρσολαμπίας. Ἐκεῖ λοιπὸν προσέδραμεν ὁ ἡμέτερος Βασίλειος καὶ εὗρεν ὅτι ἐπόθει παρά τινι Κυρίλλῳ μοναχῷ κελλιῳτῇ, παρ' οὗ ἐδιδάχθη τὰ ἑλληνικὰ γράμματα καὶ τὴν μουσικὴν. Ἐκεῖ, ἐν μιᾷ τῶν τοῦ ἁγίου Ὁρους μονῶν, τοῦ Κουτλουμουσίου, ἐνεδύθη τὸ μοναχικὸν σχῆμα καὶ μετωνομάσθη Βαρθολομαῖος· ἐν αὐτῇ προεχειρίσθη διάκονος καὶ κατόπιν ἱερεὺς, γενόμενος οὕτω μύστης τῆς χάριτος ὡς καὶ τῆς ἐπιστήμης.

Ἀλλ' ἐν τῇ πνευματικῇ ταύτῃ πανδαισίᾳ, ἐν ᾗ δαφιλῶς κατετρώφα ἐν τοῖς ἀγαπητοῖς τοῦ Κυρίου σκηνώμασιν, ἦτο ἀδύνατον νὰ λησμονήσῃ τὴν πατρίδα αὐτοῦ Ἰμβρον καὶ τοὺς οἰκείους, νὰ μὴ διανοηθῇ νὰ ποιήσῃ καὶ τούτους συμμετόχους τῶν ἀγαθῶν, ἅτινα αὐτὸς ἐκεῖ ἀπελάμβανεν. Ὅθεν μετακαλεῖ ἀπ' ἐντεῦθεν τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ Κωνσταντῖνον καὶ μυεῖ αὐτὸν τὰ τε γράμματα καὶ τὴν μοναδικὴν πολιτείαν, ὁπότε καὶ οὗτος ἐνδυσθεὶς τὸ μοναχικὸν τριβῶνιον μετωνομάσθη Κύριλλος· ἔπειτα δὲ παρалаβὼν αὐτὸν ἐπανέρχεται ἐνταῦθα, λόγῳ μὲν ἵνα ἐπανίδωσι τοὺς ἰδίους αὐτῶν γονεῖς, ἔργῳ δὲ ἵνα συστήσῃ ἑλληνικῶν μαθημάτων σχολήν! Ὅποια τόλμη κατ' ἐκείνην τὴν ἐπο-

χὴν, καθ' ἣν οὐχὶ μόνον οὐδεὶς πόρος, οὐδὲν μέσον ὑπῆρχε πρὸς ἔναρξιν καὶ εὐδῶσιν ἔργου τοιοῦτου, ἀλλ' οὐδὲ καὶ ἡ ὑμνουμένη σήμερον ὅπωςδῆποτε πανταχοῦ φιλομάθεια. Καὶ κατεπείσθη μὲν μετ' οὐ πολὺ ὅτι ἐζήτει ἀδύνατα παρὰ τῶν τότε συμπατριωτῶν μας, δὲν ἀπελπίζεται ὅμως οὐδὲ ἀπογοητεύεται, ὡς πᾶς τις ἄλλος ἤθελε πάθει ἐν περιπτώσει τοιαύτῃ, ἀλλὰ πείθει τὸν γηραιὸν πατέρα Διαμαντῆν, ὅστις ἄλλως διεκρίνετο μεταξὺ πάντων διὰ τὸ φιλόμουσον, νὰ παραχωρήτῃ τὸ κατώγαιον τῆς οἰκίας, καὶ ἐκεῖ συνιστᾷ τὴν πολυπόθητον αὐτῷ σχολήν ὁ Βαρθολομαῖος καὶ προσκαλεῖ τοὺς ἐπιθυμοῦντας νὰ διδαχθῶσι δωρεάν καὶ ἀμισθὶ νὰ προσέλθωσι.

Προσέρχονται ἱκανοὶ μαθηταί· αἱ ἐλπίδες τοῦ διδασκάλου δὲν διαφεύδονται· οἱ δὲ προσελθόντες ἀμιλλῶνται κατὰ τὴν φιλοπονίαν καὶ φιλομάθειαν πρὸς τὴν φιλοπονίαν καὶ τὸν ζῆλον καὶ τὴν αὐταπάρνησιν τῶν ἐαυτῶν διδασκάλων· ὁ πόθος λοιπὸν τοῦ Βαρθολομαίου ἐξεπληρώθη, καὶ ἡ φιλαδελφία αὐτοῦ ἀποχρώντως ἱκανοποιεῖται. Ἀλλ' αἱ ὁδημέραι γινόμεναι πρόοδοι τῆς αὐτοσχεδίου ταύτης σχολῆς καὶ τῶν μαθητῶν ταύτοχρόνως ἀνεκάλυψαν καὶ πολλὰς ἐλλείψεις τῶν διδασκάλων· ἡ δὲ φήμη τῆς τότε συστάσης καὶ ἀκμαζούσης σχολῆς τῶν Κυδωνιῶν ἠνάγκασεν αὐτὸν νὰ ἐγκαταλείψῃ πρὸς καιρὸν τὴν φιλτάτην αὐτῷ σχολήν, καὶ νὰ ζητήσῃ ἐκεῖ παρὰ τοῖς ἀειμνήστοις διδασκάλοις, Γρηγορίῳ τῷ Σαράφῃ καὶ Βενιαμὶν τῷ Λεσβίῳ, τῶν ἐγκυκλίων μαθημάτων καὶ τῶν ἄλλων ἀτελῶν αὐτοῦ γνώσεων τὴν τελειοποίησιν.

Μεταβαίνει λοιπὸν εἰς Κυδωνίας παρалаβὼν μεθ' ἑαυτοῦ τὸν αὐτάδελφον Κύριλλον καὶ δύο προσέτι μαθητὰς αὐτοῦ ἐκ τῶν ἐπιμελεστέρων. Μεταβαίνει, ἀλλὰ πῶς νὰ συντηρήσῃ καὶ ἑαυτὸν καὶ τοὺς μετ' αὐτοῦ; διότι ὁ πατήρ του, ὅτον εὐπόρος καὶ ἂν ἦτο, δὲν ἠδύνατο κατ' οὐδένα τρόπον νὰ ἐπαρκέσῃ. Ἀλλ' ὁ Βαρθολομαῖος διὰ τῆς ἱκανότητος καὶ φιλοπονίας αὐτοῦ κατῴρωσε νὰ διατηρήσῃ καὶ ἑαυτὸν καὶ τοὺς περὶ αὐτὸν ἐπὶ τρία ὁλό-

κληρὰ ἔτη, τὸ μὲν ὡς ἱεροφάντης καλλίφωνος ἐν μιᾷ τῶν ἐκκλησιῶν τῆς πόλεως, τὸ δὲ ὡς οἰκοδιδάσκαλος παρὰ τῷ τότε μέγα δυναμένῳ ἐν Κυδωνίαις χατζῆ Ἀθανασίῳ.

Τριῶν ἐτῶν λιπαρὰ ἐν τῇ σχολῇ ἐκείνῃ διδασκαλία ἤρκεσε φυτικῶ τῷ λόγῳ πρὸς συμπλήρωσιν καὶ τελειοποίησιν τῶν σπουδῶν αὐτοῦ. Αἱ δὲ φιλίαι καὶ σχέσεις, ἃς ἐν τῷ χρονικῶ τούτῳ διαστήματι ἀπέκτησε, παρεῖχον εἰς αὐτὸν ὅλα τὰ μέσα ἵνα ζητήσῃ θέσιν ἀνάλογον καὶ ἐπικερδῇ καὶ δι' ἑαυτὸν καὶ τοὺς μετ' αὐτοῦ. Ἀλλ' ὁ Βαρθολομαῖος δὲν ἐσκέπτετο οὐδὲ ἐφρόντιζεν, εἰμὴ διὰ τὴν πατρίδα αὐτοῦ Ἰμβρον, οἱ δὲ ἀγῶνες καὶ μόχθοι ὅσους ὑφίστατο, πᾶν ὅ, τι ἔπραττεν, ἀπέβλεπεν εἰς τὸ κοινὸν ἀγαθόν. Ἐπανέρχεται λοιπὸν ἀπηρτισμένος ἤδη καθηγητὴς καὶ διδάσκαλος. Καὶ ἐν τῇ εὐκαιρίᾳ ταύτῃ ἀναφαίνεται καθ' ὅλην τὴν ἑκτασιν οὐ μόνον ἡ φλογερὰ αὐτοῦ φιλαδελφία, ἀλλὰ καὶ ἡ βαθεῖα τοῦ Βαρθολομαίου σύνεσις. Διότι τὸ νὰ ἐπιχειρήσῃ νὰ διδάσκῃ, ὡς πρότερον, ἐν τῷ κατωγαίῳ τῆς πατρικῆς οἰκίας, τὸ ἐθεώρησεν ἀνάξιον καὶ τῶν γραμμάτων καὶ ἑαυτοῦ· ἀλλ' ἀφ' ἑτέρου καὶ ἐλπίς συνδρομῆς καὶ βοήθειας πρὸς σύστασιν ἰδιαιτέρας καὶ τακτικῆς σχολῆς οὐδαμῶθεν ἐφαίνετο. Τί διανοήθη λοιπὸν καὶ τί ἔπραξεν ἐν περιστάσει τοιαύτῃ εὐρισκόμενος; Ἀκούσατε ὅσοι τῶν νεωτέφων ἀγνοεῖτε τὰ τότε γινόμενα, καὶ θαυμάσατε φιλαδελφίαν καὶ σύνεσιν.

Τὸ σήμερον κάτωθεν τοῦ ἡμετέρου χωρίου τοῦ Ἀρχιστρατήγου μετόχιον ὑπῆρχε τότε κατηρειπωμένον καὶ ἄστημον. Τοῦτο λοιπὸν διανοεῖται νὰ τὸ ἀνακταίῃ καὶ νὰ συστήσῃ ἐν αὐτῷ τὴν σχολήν! Νὰ τὸ ἀνακταίῃ· ἀλλὰ τίνι τρόπῳ, καὶ διὰ τίνων μέσων; Ἄν ἔλεγε φανερὰ τὴν γνώμην του καὶ ἀνέφερε περὶ τῆς σχολῆς, οὐδεὶς ἤθελε τότε προσέξει, ἴσως ἤθελε μάλιστα καταγελασθῇ ὁ διδάσκαλος. Κηρύττει λοιπὸν ὅτι πρόκειται νὰ ἀνακταίῃ τὸ μονύδριον, ἐπὶ σκοπῶ νὰ τελῶνται ἐν αὐτῷ ἀγρυπνίαι καὶ ἄλλαι ἱερὰ τελεαί, κατὰ τὸν τύπον τῶν τοῦ ἁγίου Ὁρους μοναστηρίων. Ταῦτοχρόνως δὲ γράφει καὶ πρὸς τοὺς ἐκεῖ προ-

σταμένους τῆς μονῆς τοῦ Κουτλουμουσίου περὶ τῆς ἀνάγκης τῆς ἀνακαινίσεως τοῦ μετοχίου. Παραδέχεται τὴν ἀνάγκην τῆς ἀνακαινίσεως ἢ κυρίαρχος τοῦ Κουτλουμουσίου μονῆ, καὶ ἀποστέλλει τὴν ἀπαιτουμένην δαπάνην· εἰς δὲ τὸ ἄκουσμα τῶν ἀγρυπνιῶν ἠλεκτρίζονται καὶ συντρέχουσι καὶ βοηθοῦσι κατὰ δύναμιν καὶ οἱ ἡμέτεροι συμπατριῶται, καὶ τὸ μονύδριον ἐντὸς μικροῦ χρονικοῦ διαστήματος ἐκ βάθρων ἀνακαινίζεται, καὶ οἰκήματα κατάλληλα διὰ τε τοὺς διδασκάλους καὶ τοὺς μαθητὰς φιλοκάλως ἀνεγείρονται. Καὶ οὕτως ἄρχονται μὲν ἐν αὐτῷ αἱ προαναγγελθεῖσαι παννυχίδες καὶ ἀγρυπνίαι, πρὸς κοινὴν εὐχαρίστησιν τῶν εὐλαβεστάτων κατοίκων, ἀλλὰ ταῦτοχρόνως ἄρχονται καὶ αἱ παραδόσεις τῶν ἐλληνικῶν καὶ τῶν λοιπῶν ἐγκυκλίων μαθημάτων κατὰ τὸν ἐγκάρδιον πόθον διδασκάλων καὶ μαθητῶν.

Εὐτυχεῖς οἱ χρόνοι ἐκεῖνοι, μᾶλλον δὲ εὐτυχεῖς οἱ τότε ζῶντες καὶ βλέποντες πρῶτην ἤδη φοράν μετὰ τοσοῦτους αἰῶνας ἐλληνικὴν σχολὴν τακτικῶς καὶ κανονικῶς λειτουργοῦσαν, καὶ συντελοῦσαν εἰς τε τὴν τῆς νεολαίας προαγωγὴν καὶ εἰς τὴν τῶν κατοίκων ἐν γένει εὐσέβειαν.

Ἀλλ' ἡ προφανὴς ἐκείνη εἰς τὰ χρονικά τῆς Ἰμβρου ἐποχῆ, καθ' ἣν πολλοὶ καὶ τῶν ἔτι ἐπιζώντων γονέων ἡμῶν ἐμαθήτευσαν, καὶ διηγοῦνται μετὰ πόθου τὴν τότε μεταξύ αὐτῶν ἀναπτυχθεῖσαν ἀξιάγαστον αἰμιλλαν, ἐλίγον χρόνον διήρκεσε. Διότι πρῶτον μὲν ὁ τότε κατὰ παραχώρησιν Θεοῦ εἰς τὴν νῆσον ἐνσκήψας λοιμὸς καὶ ἐπὶ δύο διαρκέσας ἔτη, καὶ τοὺς μὲν ὡς εἰκὸς φυγαδεύσας τοὺς δὲ περιορίσας τῶν μαθητῶν, ἀνέκοψε τῆς σχολῆς καὶ τῶν μαθημάτων τὴν πρόδον. Καὶ πρὸς ἐπίμετρον τοῦ δυστυχήματος προσκαλεῖται καὶ ὁ διδάσκαλος εἰς Θεσσαλονίκην, τῇ συστάσει τοῦ ἐκεῖ ἐπιτρόπου τοῦ ἁγίου Ὁρους, ὡς οἰκοδιδάσκαλος τοῦ τότε πλουσίου καὶ ἰσχυροῦ Καρταντζόγλου. Ἡ πρόσκλησις αὕτη κατεθροῦνεν, ὡς εἰκός, τὸν Βαρθολομαῖον· διότι ἱκανοποιεῖ μὲν αὐτὸν ἀποχωρῶντως διὰ τὴν ἐπὶ δύο ὅλα ἔτη κατανεμηστικὴν ἀργίαν, εἰς ἣν ἐπέβαλεν αὐτὸν ὁ λοιμὸς· ἀλλ' ἔθετεν

εἰς δεινὴν δοκιμασίαν τὴν πρὸς τὴν ἰδίαν αὐτοῦ πατρίδα Ἰμβρον ἀγάπην, ἣτις ὑπῆρξεν ἄχρι τοῦδε τὸ ἐλαττήριον ὄλων τῶν ὑπὲρ τῆς σχολῆς ἐκείνης ἀξιαγάστων ἐνεργειῶν. Ὅθεν ἐνέκρινε ν' ἀναφέρῃ τὸ πρᾶγμα εἰς τὸν τότε Ἀρχιερέα καὶ τοὺς προκρίτους, ἐλπίζων πάντοτε ὅτι θὰ τὸν ἀποτρέψωσι. Καὶ ὁμῶς παρὰ πᾶσαν προσδοκίαν ὅχι μόνον δὲν τὸν ἀπέτρεψαν, ἀλλὰ καὶ προέτρεψαν αὐτὸν νὰ σπεύσῃ ὅπου ἡ τύχη ἐκάλει αὐτόν. Τί νὰ εἶπῃ τις εἰς τοιαύτην ἀναλγησίαν καὶ ἀδιαφορίαν, προκειμένου περὶ ἐξακολουθήσεως ἢ διακοπῆς τῆς σχολῆς;

Ἀποφασίζει λοιπὸν ἐκὼν ἄκων νὰ ἀναχωρήσῃ ἐκ τῆς πατρίδος καὶ τῆς σχολῆς μετὰ λύπης, ἀλλὰ καὶ μετὰ πεποιθήσεως ὅτι μετὰ δύο ἢ τρία τὸ πολὺ ἔτη θὰ δυνηθῇ νὰ ἐπανέλθῃ. Ἐν τοσούτῳ δὲν ἐγκαταλείπει ἀπροστάτευτον, καὶ λαμβάνει τὴν ἀπαιτούμενην πρόνοιαν περὶ τῆς φιλάτης αὐτῷ σχολῆς. Ἐξορκίζει δηλονότι τὸν αὐτάδελφον Κύριλλον, τὸν ὁποῖον ἀποχρώντως προπαρεσκεύασε, καὶ καταπεῖθει αὐτὸν νὰ μένῃ διαρκῶς ἐνταῦθα ὡς ἡγούμενος τοῦ ἀνακαινισθέντος μονυδρίου, καὶ διάδοχος αὐτοῦ ἐν τῇ νεοσυστάτῳ σχολῇ.

Ἄλλ' ἐνταῦθα κατανοεῖτε, ἀγαπητοί, ὅτι ἀνάγκη καὶ ἡμεῖς νὰ ἀφήνωμεν πρὸς στιγμὴν τὸν Βαρθολομαῖον, καὶ νὰ περιορισθῶμεν εἰς τὴν ἐξέτασιν τοῦ Κυρίλλου, διὰ νὰ ἴδωμεν κατὰ πόσον ἐξεπλήρωσεν οὗτος τὴν ὑπὸ τοῦ αὐταδέλφου ἀνατεθεῖσαν αὐτῷ ἐντολήν.

Ὁ Κύριλλος βεβαίως δὲν ἠδύνατο μόνος ν' ἀναπληρώσῃ τὸ κενόν, τὸ ὁποῖον ἀφήκεν εἰς τὸν τόπον ἢ ἀπομάκρυνσις τοῦ Βαρθολομαίου· ἀλλ' ἡ φιλοτιμία καὶ ἡ πρὸς τοὺς ἀδελφούς ἀγάπη, τὸ ζῶν παράδειγμα τοῦ αὐταδέλφου, τοσοῦτον ἐνίσχυσαν αὐτόν καὶ ἀνεπτέρωσαν, ὥστε ἀναλαμβάνει μόνος τὸ διδασκαλικὸν ἔργον, καὶ συνεχίζει αὐτὸ κατὰ δύναμιν μέχρι τέλους τοῦ βίου αὐτοῦ, τουτέστιν ἀπὸ τοῦ 1815, μέχρι τοῦ 1840, ὁπότε πρὸς Κύριον ἀπεδήμησεν ὁ ἀείμνηστος.

Τὸ διδασκαλικὸν ἔργον! Ἄλλ' ἵνα κατανοήσωμεν ἀποχρών.

τως τὴν σημασίαν τῆς εἰκοσιπενταετοῦς διδασκαλικῆς ἐργασίας τοῦ μακαρίτου Κυρίλλου, ἀνάγκη νὰ ἀναλογισθῶμεν ὅποια ἦτο ἡ κατάστασις τῆς ἡμετέρας νήσου κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην, καθ' ἣν πλὴν τῆς ὁπωσδήποτε ἐν τῷ ἀνακαινισθέντι μονυδρίῳ ἐγκαταστάσεως τῆς σχολῆς, οὐδὲν ὑπῆρχεν ἐξ ὧν σήμερον ἀποτελοῦσι καὶ προάγουσι τὰ κατὰ τόπους σχολεῖα. Δὲν ὑπῆρχε δηλονότι οὔτε ἐφορία μεριμνῶσα περὶ τῆς σχολῆς καὶ τῶν μαθητῶν, ἀλλ' οὔτε τὰ ἀναγκαῖα πρὸς διδασκαλίαν βιβλία· δὲν ὑπῆρχεν εἰμὴ τοῦ διδασκάλου ἡ ἀγαθὴ διάθεσις καὶ προαίρεσις. Ἀλλως δέ, ἐνεκα τῆς τότε ἀνωμάλου καὶ τεταρχγμένης καταστάσεως τῶν πραγμάτων, δὲν ἠδύνατο οὐδὲ εἰς τὸ μονύδριον διαρκῶς νὰ διαμένῃ, καὶ διὰ τοῦτο ὡς σχολὴ ἐχρησίμευτε πάλιν ἡ πατρικὴ οἰκία τοῦ μακαρίτου. Ἐν ταύτῃ ὑπεδέχετο καὶ ἐδίδασκε δωρεὰν τοὺς προσερχομένους, τινὰς τῶν ὁποίων, τοὺς ἐνδεεστέρους, καὶ ἐξένιζε καὶ διέτρεφεν. Εἶναι δὲ ἄξιον ἀπορίας, πῶς ἠνείχετο, καὶ ἠνείχετο ἀγογγύστως, τοσοῦτους μαθητὰς διηνεκῶς ἐν τῇ πατρικῇ οἰκίᾳ διαιτωμένους, καὶ τούτους διαφόρου καὶ ἡλικίας καὶ καταστάσεως. Εἶναι ἀληθές ὅτι πολλάκις παρελάμβανεν ὡς βοηθὸν καὶ τὸν νεώτερον αὐτοῦ αὐτάδελφον, τὸν μακαρίτην Δοσίθεον, ἀλλ' αὐτὸς ἦτο κυρίως ὁ ἄγρυπνος φύλαξ καὶ ἐπιτηρητής, αὐτὸς ἦτο ἡ ψυχὴ τῆς Σχολῆς, τοῦ ὁποῖου μόνῃ ἡ θεὰ καὶ τὸ ἄκουσμα ἐπέβαλλε σιγὴν καὶ σεβασμὸν εἰς τοὺς πάντας. Διότι ὁ μακαρίτης ὅσῳ γλυκὺς καὶ εὐπροσῆγορος ἦτο πρὸς τοὺς ἐπιμελεῖς καὶ εὐτάκτους τῶν μαθητῶν, τοσοῦτον ἦτο αὐστηρὸς πρὸς τοὺς ἀτακτοῦντας καὶ ἀμελεῖς.

Ἀλλὰ τοῦτο δὲν ἦτο βεβαίως τὸ μόνον πλεονέκτημα τοῦ διδασκάλου· τὸ κυριώτερον ἦτο ἡ ἀκάματος φιλοπονία καὶ ὁ ὑπὲρ τῆς προόδου τῶν μαθητῶν ἀξιάγαστος ζῆλος, ὑπὲρ τῶν ὁποίων δι' ὅλης σχεδὸν τῆς ἡμέρας εἰργάζετο, πολυειδῶς καὶ πολυτρόπως ἐκγυμνάζων αὐτοὺς εἰς τε τὰ ἐλληνικὰ γράμματα καὶ τὴν μουσικὴν, τῆς ὁποίας ἐπίσης ἦτο κάτοχος ὡς καὶ ὁ Βαρθολομαῖος. Ἀλλὰ τὸ διδασκαλικὸν ἔργον τοῦ Κυρίλλου δὲν περιορίζετο ἐν

μόνη τῇ σχολῇ καὶ ταῖς παραδόσεσιν· ἀλλὰ καθὼς ἡ τῶν μαθη-
τῶν ἐποπτεία καὶ ἐπιτήρησις ἐπεξετείνετο καὶ ἐκτὸς τῆς σχολῆς,
οὕτω καὶ ἡ διδασκαλία. Ἐν τῷ ναῷ μάλιστα ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ
ἡ ἐφαρμογὴ τῆς διδασκαλίας ἐγένετο ἔτι καταφανέστερα· διότι
οἱ μαθηταὶ τοῦ Κυρίλλου δὲν περιορίζοντο εἰς μόνους τὰς συνήθεις
τῶν κανονάρχων ἀναγνώσεις, ἀλλ' ὑπεχρεοῦντο νὰ ἀναγινώσκω-
σιν ἐπ' ἐκκλησίας καὶ βίους ἁγίων κατὰ τὴν τότε ἐπικρατοῦσαν
πανταχοῦ ἁγίαν ὄντως συνήθειαν, ὅπερ ἡνάγκαζε τοὺς φιλοτίμους
τῶν μαθητῶν τίς κάλλιον εἰς τοῦτο νὰ γυμνασθῇ· ὁ δὲ μακαρίτης
ἐπενόησε καὶ ἄλλο τι μέτον πρὸς τοῦτο ἔτι συντελεστικώτερον.
Συνέταπτε δηλονότι λογύδρια εἴτε ἠθικὰς ὁμιλίας, καὶ παρέδιδε
ταῦτα εἰς τοὺς ἐπιμελεστέρους τῶν μαθητῶν νὰ τ' ἀποστηθίζωσι,
καὶ ἀφ' οὗ ἐγυμνάζοντο ὑπ' αὐτοῦ ἀποχρώντως εἰς τὴν ἀπαγγε-
λίαν νὰ τ' ἀπαγγέλλωσιν ἀπὸ τοῦ ἁμβωνος τῆς ἐκκλησίας!
Ὅποῖον κέντρον φιλομαθείας διὰ τοὺς φιλοτιμοτέρους τῶν μαθητῶν.
Ἀλλὰ καὶ πότον ὠφελείας πρόξενον εἰς τοὺς ἐκκλησιαζομένους
χριστιανούς, διὰ τὴν παντελῇ τότε τῶν ιεροκηρύκων ἔλλειψιν.

Δὲν εἶναι δὲ παντάπασι δύσκολον νὰ συμπεράνωμεν ὅτι ὁ
μακαρίτης ἀπέβαιεν οὕτω διδάτκαλος οὐ μόνον τῶν παιδῶν καὶ
τῆς νεολαίας, ἀλλὰ καὶ τῶν ἐνηλίκων ἀνδρῶν, οὐ μόνον τῶν
γραμμάτων καὶ τῆς παιδείας, ἀλλὰ καὶ τῆς εὐσεβείας καὶ ἀρε-
τῆς, καὶ δι' ἄλλων λόγων, ὁ γενικὸς τοῦ τόπου διδάσκαλος! Ἀλ-
λως δὲ καὶ προσεκαλεῖτο πολλάκις καὶ συνεσκέπτετο μετὰ τῶν
προϋχόντων τοῦ τόπου περὶ τῶν σπουδαιοτέρων συμπιπτουσῶν
ὑποθέσεων. Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ κατὰ καιρὸν Ἀρχιερεὺς, μάλιστα δὲ
ὁ Ἱμβρου Ἰωσήφ, ὁ νῦν ἐν ἁγίῳ Ὄρει ἐφησυχάζων, δὲν ἀπηξίου νὰ
συμβουλευῇται τὰ φῶτα τοῦ διδασκάλου καὶ νὰ ζητῇ καὶ νὰ
ἀκούῃ τὴν γνώμην αὐτοῦ. Καὶ πρὸς τοῦτο ἄλλοτε μὲν προσεκάλει
εἰς τὴν μητρόπολιν τὸν διδάσκαλον καὶ ἐφιλοξένει αὐτόν, ἄλλοτε
δὲ καὶ αὐτὸς ἤρχετο καὶ ἔμενε παρὰ τῷ διδασκάλῳ ἐν τῇ σχολῇ,
καὶ συνετέλει οὕτω καὶ οὗτος διὰ τῆς παρουσίας του εἰς τὴν τοῦ
διδασκάλου καὶ τῆς σχολῆς ὑπόληψιν.

Πρόδηλον δὲ ὅτι ὁ Κύριλλος ἤξιούτο καὶ ἀπελάμβανε παρὰ
πάντων τοιούτων τιμῶν οὐχὶ μόνον ἕνεκα τοῦ διδασκαλικοῦ ἐπαγ-
γέλματος, ὅπερ ἐξετέλει μετὰ πάσης τῆς δυνατῆς ἐν τοῖς τότε
χρόνοις ἀκριθείας καὶ σκοπιμότητος, ἀλλὰ καὶ ἕνεκα τῆς ἐξι-
διασμένης αὐτοῦ πείρας καὶ φρονήσεως καὶ δὴ καὶ τῆς εὐσεβείας
καὶ τῆς ἄλλης αὐτοῦ ἀρετῆς· διότι καίτοι μοναχὸς τὴν κλῆσιν καὶ
τὸ ἐπάγγελμα, καὶ τηρῶν ἀκριβῶς πάντα τοῦ σχήματος τὰ ἱερὰ
καθήκοντα, ἐπειδὴ ὅμως ἡ θεία Πρόνοια ὥρισεν αὐτόν νὰ ζῇ ἐν
κοσμικῇ κοινωνίᾳ ὡς διδάσκαλος, καὶ δὴ ἐν τῇ πατρίδι αὐτοῦ,
ἐπεμελεῖτο καὶ ἐφρόντιζε πάντοτε νὰ ἐκτελῇ καὶ τὰ κοινωνικὰ
καθήκοντα, καθὼς καὶ τὰ τοῦ σχήματος, συμμεριζόμενος δη-
λονότι καὶ συμμετέχων μετὰ τῶν συμπατριωτῶν του πασῶν τῶν
οἰωνδῆποτε εὐτυχῶν ἢ ἀνιαρῶν περιστάσεων καὶ συντρέχων κατὰ
δύναμιν εἰς τὰς οἰαςδῆποτε τῶν συμπολιτῶν του ἀνάγκας. Καὶ
ἐνταῦθα θεωρῶ καθῆκόν μου ν' ἀναφέρω ἐν τῶν θλιβερωτέρων τοῦ
τόπου τούτου περιστατικῶν, ἐν ᾧ ἐξεδηλώθη μάλιστα ἡ ἀρετὴ καὶ
τὸ εὐτυμπάθητον τοῦ ἀνδρὸς πρὸς τοὺς πάσχοντας.

Συνέβη ποτὲ ἐν τῷ μεταξὺ τούτῳ πείνα, καὶ πείνα τοιαύτη
ἐκ τῶν σπανιώτατα συμβαινουσῶν· διότι, καθὼς πολλοὶ τῶν
ἀκροατῶν μου ἐνθυμοῦνται, τινὲς τῶν κατοίκων κατήντησαν νὰ
συνάξωσι κόκκους παλιούρων, καὶ δὴ καὶ κληματίδια καὶ ἀγριά-
δας νὰ τὰς ξηραίνωσι, νὰ τὰς ἀλέθωσι καὶ νὰ κατασκευάζωσιν
ἄρτον! Κατὰ τὴν ὁδυνηρὰν ἐκείνην ἐποχὴν ὅτε πολλοὶ ἠσθέουν
ἢ καὶ ἀπέθνησκον, ἕνεκα τῆς κακῆς ταύτης τροφῆς, τί μὲν ἔπρην-
τον ἄλλοι τῶν ἐχόντων καὶ τῶν πλουσίων, τοῦτο δὲν εἶναι οὔτε
τῆς παρούσης ὥρας οὔτε ἔργον μου νὰ τὸ ἐξετάσω· τὸ καθῆκόν
μου εἶναι νὰ δηλώσω πρὸς τοὺς ἀγνοοῦντας ἐκ τῶν ἀκροατῶν μου
τί ἔπραττεν ὁ ἐμὸς διδάσκαλος Κύριλλος.

Εἶναι εἰς πάντας γνωστὸν ὅτι ὁ μακαρίτης τὸ μὲν ὡς ἀνή-
κων εἰς μίαν τῶν εὐπορωτέρων τοῦ χωρίου τούτου οἰκογενειῶν,
τὸ δὲ ὡς προϊστάμενος τοῦ μονυδρίου τοῦ Ἀρχιστρατήγου, δὲν
ἔστερεῖτο, εἶχεν ἀφθόνως τὰ πρὸς τὸ ζῆν. Ἐν τῇ δεινῇ λοιπὸν

ἐκείνη περιστάσει ἢ ὁποία ἐπὶ μῆνας ὅλους ὅλην τὴν νῆσον ἐμάστισεν, ὅτε πολλοὶ μετὰ δακρύων περιήρχοντο ζητοῦντες ἄρτον, ἤνοιξεν ἀληθῶς τὰς ἀποθήκας του καὶ διένειμε δωρεὰν σῖτον ἢ ἄλευρον. Ἐν τῷ χωρίῳ μάλιστα τούτῳ ἐφρόντιτε καὶ κατέγραψε τὰς ἐνδεεστέρας οἰκογενείας καὶ ἀπέστειλεν ἐκάστοτε τὴν ἀναγκαιοῦσαν τροφήν. Ἐγὼ αὐτός, ὁφείλω σήμερον νὰ τὸ κηρύξω, ἐγενόμην μάρτυς, καὶ δὴ καὶ ὄργανον τῆς τοιαύτης τοῦ Κυρίλλου φιλανθρωπίας! Αἰωνία ἡ μνήμη αὐτοῦ! Ἐλεημοσύνας βεβαίως ἐποίει πάντοτε ὁ μακάριος εἰς ὠρισμένας μάλιστα τοῦ ἔτους ἐποχάς, διχνέμων ἐκάστοτε διάφορα ἐλέη πρὸς τοὺς πτωχοὺς· ἀλλὰ τότε κατὰ τὴν δεινὴν ἐκείνην περίστασιν αἱ ἐλεημοσύναι αὐτοῦ ὑπερπλήθυναν ἀναλόγως τῶν ἀναγκῶν καὶ τῆς πληθύος τῶν δεομένων.

Ἰκανὰ ταῦτα, νομίζω, ἵνα μορφώσῃ πᾶς τις ἀποχρῶσαν ἔννοιαν περὶ τοῦ εὐγενοῦς χαρακτῆρος, καὶ τῆς ἀγαθῆς διαθέσεως τοῦ μακαρίτου Κυρίλλου, καθὼς ἔτι καὶ τῆς ἐπιρροῆς τὴν ὁποίαν εἶχεν ἐπὶ πάντων, καὶ ἰδίως ἐπὶ τῆς νεολαίας, τῆς ὁποίας προσεπάθει διὰ διαφόρων μέσων νὰ ὑπεκκαίῃ τὴν φιλοτιμίαν καὶ φιλομάθειαν. Αὐτὸς δυνάμεθα νὰ εἰπώμεν, διетήρησε τὰ ζώπυρα τῆς παιδείας ἐν τῇ ἡμετέρᾳ νήσῳ, αὐτὸς ἐνέπνεε καὶ διетήρει καθ' ὅλον τοῦτο τὸ διάστημα τὸν πρὸς τὰ γράμματα πόθον, μέχρι τῆς ἐπανόδου τοῦ Βαρθολομαίου, πρὸς τὸν ὁποῖον καιρὸς εἶναι ἤδη νὰ ἐπανέλθωμεν, διὰ νὰ ἴδωμεν τί ἔπραξε μεταβάς εἰς Θεσσαλονίκη, ποῦ μετέβη ἐκεῖθεν, καὶ πότε ἠξιώθη ἡ ἡμετέρα νῆσος νὰ ἐπανίδῃ αὐτόν.

Σκοπὸς βεβαίως τοῦ Βαρθολομαίου ἀναχωροῦντος ἐντεῦθεν δὲν ἦτο νὰ μείνῃ ἐπὶ πολὺ μακρὰν ἀπ' αὐτῶν, καὶ διὰ τοῦτο ἀπελθὼν εἰς Θεσσαλονίκη, συνεφώνησεν ὡς οἰκοδιδάσκαλος τοῦ Καφταντζόγλου ἐπὶ τρία μόνα ἔτη· ἀλλ' αἱ παρακλήσεις τῶν φίλων καὶ τοῦ ἄρχοντος κατέπεισαν αὐτόν νὰ παραμείνῃ ὀλίγον εἰσέτι, ὁπότε ὁμῶς ἐν τῷ μεταξύ ἐξερράγησαν αἴφνης τὰ δεινὰ τῆς ἐπαναστάσεως, καὶ αὐτὸς ἠναγκάσθη νὰ καταφύγῃ ἀγνώριστος εἰς Μασσαλίαν, ὅπου κατ' εὐκαιρίαν ἐπεμελήθη καὶ ἐξέμαθε τὴν γαλ-

λικὴν γλῶσσαν καὶ φιλολογίαν. Ἐν Μασσαλίᾳ διατρίβων κατὰ προτροπὴν τοῦ ἀοιδίμου Κοραῆ ἐπεχείρησε τὴν σύνταξιν βοτανικῆς κατὰ τὸ τότε ἐπικρατοῦν σύστημα. Ἀλλ' ὁ προορισμὸς τοῦ Βαρθολομαίου ἦτο ἄλλος, καὶ οὐχὶ ὁ τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν. Ἰδοὺ δὲ πῶς ἡ θεία Πρόνοια ὠκονόμησε τοῦντεῦθεν τὰ κατ' αὐτόν. Τινὲς τῶν εἰς Βενετίαν καταφυγόντων Θεσσαλονικέων, γνωρίσαντες ἐκ τοῦ πλησίον τὸν Βαρθολομαῖον συνέστησαν αὐτόν πρὸς τοὺς ἐκεῖ ὁμογενεῖς, οἵτινες ἔσπευσαν καὶ προσεκάλεσαν αὐτόν ἐκ Μασσαλίας, καὶ ἀνέθηκαν εἰς αὐτόν τὴν διεύθυνσιν τοῦ ἐν Βενετίᾳ περιφήμου Φλαγγινιανοῦ Φροντιστηρίου, ἐν ᾧ ἐφοίτων καὶ ἰταλόπαιδες. Καὶ ἐντεῦθεν ἐκ τῆς κλεινῆς Βενετίας ἤρχισε νὰ γίνε-ται γνωστότερος εἰς τὸν φιλολογικὸν κόσμον ὁ Βαρθολομαῖος διὰ τῆς ἐκδόσεως μάλιστα βιβλίων τινῶν λίαν κοινωφελῶν.

Δὲν ἀγνοεῖτε, φίλοι συμμαθηταὶ καὶ συμπατριῶται, διότι πρὸ πολλοῦ ἔχετε τὰ βιβλία ταῦτα εἰς τὴν ὑμετέραν διάθεσιν, πρῶτον μὲν τὸ μικρὸν ἄλλ' ὠραῖον Προσευχητάριον διὰ τοὺς παῖδας, δεύτερον τὴν ἐλληνικὴν Γραμματικὴν, ἣτις ἀντικατέστησε σχεδὸν ἅμα ἐκδοθεῖσα πάσας τὰς προλαβούσας διὰ τὸ εὐμέθοδον, καὶ τρίτον τὸ κοινὸν πᾶσι τοῖς χριστιανοῖς Ὁρολόγιον, τοῦ ὁποῖου τὴν ἔκδοσιν ἐφιλοτιμήθη νὰ πλουτίσῃ διὰ τοσούτων ἀξιολόγων ἱστορικῶν σημειώσεων. Ἀλλ' ὑπάρχει καὶ ἄλλο τι οὐχ ἥττον σπουδαῖον καὶ ἀξιόλογον τῆς ἐποχῆς ἐκείνης σύγγραμμα τοῦ διδασκάλου Βαρθολομαίου, τὸ ὁποῖον ὑμεῖς μὲν ἀγνοεῖτε, διότι δὲν ἐξεδόθη πληρὲς, ἐγὼ δὲ ὁφείλω ἐνταῦθα νὰ μνημονεύσω. Ἐν Βενετίᾳ ἔτι διατρίβων καὶ διδάσκων ὁ Βαρθολομαῖος προετράπη ὑπὸ τοῦ ἀειμνήστου Κυβερνήτου Καποδίστρια νὰ συντάξῃ εὐχὰς διὰ τοὺς ὀρθοδόξους χριστιανοὺς ἐν ταῖς διαφόροις τοῦ ἀνθρωπίνου βίου περιστάσεσιν· ἀνέλαβεν ἀμέσως καὶ ἐξετέλεσε τὸ ἔργον ὁ εὐσεβὴς καὶ φιλόπονος διδάσκαλος, καὶ τὸ Εὐχολόγιον τοῦτο ἤρχισε καὶ ἐξετυποῦτο ἐν Αἰγίνῃ· δυστυχῶς ὁμῶς αἱ ἐπελθοῦσαι τότε ἀνωμαλίαι, ἔνεκα τοῦ θανάτου τοῦ Κυβερνήτου, διέκοψαν τοῦ βιβλίου τὴν τύπωσιν.

Τὰ συγγράμματα ταῦτα, ἅτινα μαρτυροῦσι τὴν ἐξειδικασμένην ἱκανότητα, τὴν ἀκάματον φιλοπονίαν καὶ τὴν ἀνυπόκριτον εὐσέβειαν τοῦ ἀνδρός, κατέστησαν φυσικῶς τῷ λόγῳ τὸ ὄνομα τοῦ Βαρθολομαίου σεβαστὸν καὶ διάσημον καὶ παρ' αὐτοῖς τοῖς ξένοις. Διὰ τοῦτο ὅτε ὁ ἀρμοστής τῆς Ἑπτανήσου, ὁ περιφανὴς Ἀγγλος Γίλφορντ συνέστησε τὴν ἐν Κερκύρᾳ πρώτην ἑλληνικὴν Ἀκαδημίαν, καὶ προσεκάλεσε πανταχόθεν τοὺς ἐπισημοτέρους καὶ λογιωτέρους τῶν διδασκάλων, προσεκάλεσεν ἐκ Βενετίας καὶ τὸν ἡμέτερον Βαρθολομαῖον, ὡς καθηγητὴν τῆς ἱερᾶς ἱστορίας καὶ φιλολογίας. Ἡ ἔκτακτος δὲ τιμὴ καὶ ὑπόληψις, ἣν παρὰ πάντων ἀπελάμβανεν οὐδόλως ἐφυσίωσαν τὸν φύσει ἄτυχον καὶ ταπεινόφρονα Βαρθολομαῖον, κατέστησαν ὅμως αὐτὸν φιλοτιμότερον καὶ φιλοπονώτερον. Καὶ διὰ τοῦτο ἐνῶ ἐνησχολεῖτο εἰς τὸ κύριον αὐτοῦ ἔργον, εἰς τὴν διδασκαλίαν δηλονότι τῶν ἀνατεθέντων αὐτῷ μαθημάτων ἐν τῇ Κερκυραϊκῇ Ἀκαδημίᾳ, εὗρισκε καιρὸν καὶ εἰργάζετο καὶ εἰς ἄλλα πάρεργα μὲν ἄλλ' οὐχ ἥττον σπουδαῖα ἔργα, ὅποια φερ' εἰπεῖν ἢ διόρθωσις καὶ ἔκδοσις τῆς χαρμοσύνης βίβλου τοῦ Πεντηκοσταρίου, οὗτινος προέταξε μακρὸν σπουδαιότατον φιλολογικὸν πρόλογον περὶ τῶν ἱερῶν ὑμνωδῶν.

Ἀλλὰ τέλος πάντων ἡ ὁσημέραι αὖξουσα αὕτη φήμη τοῦ Βαρθολομαίου ἦτο ἀδύνατον νὰ μὴ συγκινήσῃ κατὰ τι καὶ τοὺς ἡμετέρους συμπατριώτας, καὶ μάλιστα τὸν τότε ἀρχιερατεύοντα, τὸν προμνημονευθέντα Ἰωσήφ, ἄνδρα ρέκτην, φιλόμουσον καὶ μεγαλεπήβολον, τῇ προτροπῇ τοῦ ὁποίου ἀπεφάσισαν καὶ προσεκάλεσαν ἐκ Κερκύρας τὸν διδάσκαλον, ἵνα ἀναλάβῃ τὴν διεύθυνσιν τῆς ὑπ' αὐτοῦ κατὰ πρῶτον ἰδρυθείσης ἐνταῦθα ἑλληνικῆς σχολῆς, καὶ πρὸς ἐπιτυχίαν μεγαλειτέραν ἀπέστειλαν καὶ τὸν αὐτάδελφον αὐτοῦ Κυριακόν, ἵνα ἐκ παντὸς τρόπου καταπείσῃ αὐτόν. Δὲν εἶχε χρεῖαν πολλῶν προτροπῶν ὁ Βαρθολομαῖος, ἀφοῦ ἐπρόκειτο περὶ τῆς ἰδιαιτέρας αὐτοῦ πατρίδος καὶ τῆς σχολῆς χάριν τῆς ὁποίας τοσαῦτα ἔπραξε, καὶ πρὸ πολλοῦ ἐν Βενετίᾳ ἔτι εὕρισκόμενος μετεκάλεσε τὸν ἀνεψιὸν αὐτοῦ Γεώργιον, καὶ εἰς τὸ διδά-

σκαλικὸν ἐπάγγελμα παρεσκεύασε. Δὲν εἶχε λέγομεν ἀνάγκην πολλῶν προτροπῶν νὰ ἐπανίδῃ προσκαλούμενος τὴν φίλην αὐτοῦ πατρίδα Ἰμβρόν, ἀφ' ἧς πρὸ εἰκοσαετίας περίπου ἀπεδήμει· ἀλλὰ συμπεφωνημένος ἤδη ὢν ἐν τῇ Ἀκαδημίᾳ δὲν ἠδύνατο πρὸ τοῦ τέλους τῆς προθεσμίας νὰ μετακινήθῃ. Ἐφρόντισεν ὅμως καὶ ἀπέστειλε μετὰ τοῦ αὐταδέλφου του πρόδρομον τῆς ἐλεύσεώς του πολλὰ τῶν βιβλίων του, ἅτινα τοποθετηθέντα εὐτάκτως ἐν ἰδιαιτέρῳ δωματίῳ ἐν τῷ μετοχίῳ τοῦ Ταξιάρχου, καὶ ἐκτεθειμένα εἰς ἀνάγνωσιν ὑπὸ τοῦ μακαρίτου Κυρίλλου, ἐνθυμεῖσθε πόσον ἠλέκτριζον πολλοὺς ἐξ ἡμῶν.

Φθάνει τέλος ἡ ποθητὴ τῆς ἀναχωρήσεως ἡμέρα, καὶ ὁ Βαρθολομαῖος ἐγκαταλείπων ἐκουσίως καὶ θέσιν διδασκαλικὴν ἐπικερδῆ καὶ ἐπίζηλον καὶ φίλους τοσούτους καὶ τηλικούτους, ὁποῖος φερ' εἰπεῖν ὁ κλεινὸς Μουστοξύδης, καὶ πόλιν λαμπρὰν καὶ ἀκμάζουσαν, ὅποια τότε ἡ Κέρκυρα, ἐπανερχεται χαίρων καὶ ἀγαλλόμενος εἰς τὴν μικρὰν καὶ ἄτημον, ἀλλὰ φιλτάτην πάντοτε νῆσον, ἐλπίζων πάντως ὅτι τὰ πράγματα ἔκτοτε μετεβλήθησαν καὶ ἡ παρουσία του ἤδη ἠδύνατο ν' ἀποβῇ ἀσυγκρίτως ὠφελιμώτερα. Ἀλλὰ καθὰ λυπηρὰ πείρα διδάσκει, δυσκόλως ἔξεις πεπαικωμέναι καὶ προλήψεις μεταβάλλονται· ἡ δὲ ἐπὶ τὰ κρείττω δοθεῖσα ὑπὸ τινος ὥθησις μεταπίπτει εἰς τὴν προτέραν ἀδράνειαν, ἅμα παύσῃ ἐνεργοῦσα ἢ τὴν κίνησιν δοῦσα δύναμις· ὅπως συνέβη ὡς μὴ ὥφειλε καὶ εἰς τὴν παρούσαν περίστασιν. Διότι ὁ Βαρθολομαῖος ἐπανελθὼν εὗρεν, ἀντὶ τοῦ καλέσαντος αὐτόν Ἀρχιερέως τὸν Νεόφυτον, ἄνδρα ὁμολογουμένως ἀγαθὸν καὶ ἐνάρετον, ἀλλὰ πολὺ τῆς ἱκανότητος καὶ φιλομουσίας ἐκείνου ἀπολειπόμενον, οἱ δὲ καλοὶ συμπατριῶται ἐφάνησαν μὲν φιλοτιμούμενοι νὰ κτίσωσι σχολὴν κεντρικωτέραν καὶ καταλληλοτέραν ἐν τῷ χωρίῳ τοῦ ἁγίου Θεοδώρου, ἀλλ' ἐπὶ τέλος ἐνεκα τῆς ἐπελθούσης ὡς μὴ ὥφειλεν ἀσυμφωνίας καὶ τῆς συνήθους ἀπειροκαλίας, τὸ σχέδιον ἐκεῖνο ἐναυάγησε, καὶ ὁ Βαρθολομαῖος συνέστησε μὲν ὅπωςδὴποτε τὴν ἀρχαίαν σχολὴν καὶ ἐδίδάξεν ἐπὶ δύο σχεδὸν ἔτη μετὰ τοῦ

ἀνεψιοῦ αὐτοῦ τὰ ἐγκύκλια μαθήματα, ἀλλὰ προσκληθεὶς δι' ἐπιστολῆς πατριαρχικῆς ὑπὸ Γρηγορίου τοῦ Σ' περὶ τὰ τέλη τῆς πρώτης αὐτοῦ πατριαρχείας μετέβη εἰς Κωνσταντινούπολιν, ὅπου ἡ θεία Πρόνοια εἶχε τελευταῖον προορίσει αὐτόν.

Τὸ κυριώτερον αἷτιον τῆς προσκλήσεως τοῦ Βαρθολομαίου εἰς Κωνσταντινούπολιν φαίνεται ὅτι ἦταν τὰ Καίρια, τὰ ὁποῖα κατεθούρησαν τότε οὐκ ὀλίγον τὴν Ἐκκλησίαν καὶ τὴν καθ' ἡμᾶς ὀρθόδοξον κοινωνίαν. Διὰ τοῦτο ἅμα μεταβάς εἰς Κωνσταντινούπολιν ὁ διδάσκαλος διωρίσθη καθηγητῆς τῆς ὀρθοδόξου θεολογίας ἐν τῇ ἐν Φαναρίῳ ἀρτισυστάτῳ θεολογικῇ Σχολῇ, καὶ συγχρόνως ἐξεταστῆς καὶ κατηχητῆς τῶν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν προσερχομένων Καίριστῶν. Ἔτος ὅλον διέμεινεν οὕτως ὁ Βαρθολομαῖος ἐν Φαναρίῳ διδάσκων καὶ κατηχῶν. Ἐπειτα δὲ ἀφ' ἐνὸς μὲν ἡ αἰφνίδιος παῦσις τοῦ πατριάρχου Γρηγορίου, ὅστις ἐκάλεσε καὶ ὑπεστήριξε τὸν διδάσκαλον καὶ τὴν σχολήν, καὶ ἀφ' ἑτέρου ἡ ἀνάγκη, ἀξίου Διευθυντοῦ διὰ τὴν ἐν Χάλκῃ ἐλληνοεμπορικὴν σχολήν, μετὰ τὴν ἀποβίωσιν Ἀβραμίου τοῦ Ὁμηρόλη καὶ τὴν ἀποτυχίαν τοῦ Μάγνητος, ἠνάγκασαν τῆς σχολῆς τοὺς ἐφόρους νὰ ζητήσωσι παρὰ τῆς Ἐκκλησίας τὸν Βαρθολομαῖον, ὡς Διευθυντὴν τῆς περὶ ἧς ὁ λόγος σχολῆς. Καὶ ἐντεῦθεν ἀνοίγεται νέον καὶ ἐπιπυνώτερον στάδιον διὰ τὸν ὑπερεξηκοντούτῃ ἤδη διδάσκαλον, ὅπερ ὅμως ἡ νεάζουσα καὶ ἀκμάζουσα πάντοτε φιλεργία καὶ φιλοπονία αὐτοῦ κατέστησε τοσοῦτον ἐνδοξότερον καὶ λαμπρότερον δι' ἐκυτόν, ὅτῳ γονιμώτερον καὶ καρποφορώτερον διὰ τὴν σχολήν καὶ τὴν Ἐκκλησίαν. Ὅθεν καλὸν εἰς τοῦτο περισσότερον νὰ ἐνδιατρίψωμεν.

Καὶ πρῶτον, πόσον δυσχερές καὶ βαρὺ καὶ πάσης μὲν ἄλλης παρομοίας σχολῆς μάλιστα δὲ τῆς σχολῆς ταύτης ἡ διευθύνσις ἀποδεικνύει ἡ συνεχὴς ἀλλαγὴ τῶν διευθυντῶν αὐτῆς. Καὶ ὅμως ὁ Βαρθολομαῖος διηύθυνεν αὐτὴν ἐπὶ ὀκτὼ κατὰ συνέχειαν ἔτη ἄνευ σπουδαίων κλονισμῶν. Τοῦτο ἴσως ἡδύνατό τις ἐν μέρει ν' ἀποδώσῃ καὶ εἰς τὸν μέγα τότε δυνάμενον Ζαχαρίαν

Ζαχάρῳ, τακτικὸν ἔφορον τῆς Σχολῆς, ὅστις ἐτέβeto πραγματικῶς, καὶ ἐκθύμως ὑπερησπίζετο τὸν διδάσκαλον, καὶ ἐμυδένιζε διὰ τῆς ἐπιτροπῆς του εἰς τὸ ἐμπορικὸν σῶμα τὰς κατ' αὐτοῦ σκευωρίας. Ἀλλ' ἂν ὁ Βαρθολομαῖος δὲν εἶχεν ἀξίαν πραγματικὴν καὶ ικανότητα περὶ τὸ διδάσκειν ἰδίαν, δυσκόλως ἤθελε σῶζει αὐτόν ἡ προστασία οἰουδήποτε ἰσχυροῦ· αὕτη ἐχρησίμευε μόνον εἰς τὸ ν' ἀποκρούῃ τὰς ἀδίκους καὶ παραλόγους κατὰ τῆς διευθύνσεως ἐπιθέσεις. Ἀλλως δὲ ὁ Βαρθολομαῖος καὶ πείρην ἱκανὴν εἶχε περὶ τὰ τοιαῦτα καὶ γνώσεις τοῦ κόσμου καὶ τοῦ ἀνθρώπου, καὶ εὐκόλως ἐπέβαλλε πρὸς πάντας διδασκάλους καὶ μαθητὰς τὸν ὀφειλόμενον σεβασμόν. Ἐπειτα ἡ ἡλικία, τὸ σχῆμα, ἡ χρησιμομίμητος πράξης καὶ τὸ μειλίχιον τοῦ χαρακτῆρος ἀφώπλιζον καὶ αὐτοὺς τοὺς κεκηρυγμένους αὐτοῦ ἐχθρούς, ἡ δὲ ἀνυπόκριτος εὐσέβεια καὶ ἡ εἰς τὸ καθῆκον μετ' αὐταπαρνήσεως ἀφοσίωσις προὔκαλει τὸ σέβας καὶ τὴν ἀγάπην.

Ἀλλὰ δεύτερον, δὲν ἦτο μόνη ἡ συνετὴ διεύθυνσις, ἥτις ἐδείκνυε τοσοῦτον περισπούδαστον τὸν διευθυντὴν, ἀλλὰ καὶ ἡ λιπαρὰ καὶ σκόπιμος διδασκαλία τὴν ὁποίαν παρεῖχε πρὸς τοὺς μαθητάς. Εἶναι τῶντι γνωστὸν ὅτι πολλοὶ τῶν κατὰ καιρὸν διευθύνοντων τοιαύτας σχολάς, ἐν αἷς οὐ μόνον πολυάριθμοι, ἀλλὰ καὶ οἰκόσιτοι καὶ ἐσώκοιτοι μαθηταί, τοσοῦτον βαρὺ εὐρίσκουσι τὸ ἔργον τῆς διευθύνσεως, ὥστε δυσκόλως ἀνεδέχονται καὶ διδασκαλίαν μαθημάτων· καὶ ὅμως ὁ Βαρθολομαῖος, καθὼς καὶ ὁ αἰμίμηστος Τυπάλδος ἐν τῇ θεολογικῇ σχολῇ, ἐδίδασκεν ὡς τακτικὸς καθηγητῆς ἐλληνικὰ καὶ ἱερὰ μαθήματα καθ' ἑλὴν τὴν ἑκτασιν· διότι ἐκ μὲν τῶν ἐλληνικῶν ἐδίδασκε τοὺς ποιητάς, οἶον, Ὁμηρον, Εὐριπίδην, Ἀριστοφάνην καὶ λοιπούς, ἐκ δὲ τῶν ἱερῶν τὴν κατήχησιν καὶ τὴν ἱερὰν ἱστορίαν μετὰ σπουδαίων φιλολογικῶν σημειώσεων. Βεβαίως ὁ Βαρθολομαῖος δὲν ἐδίδασκε κατὰ τὴν ἤδη περιεδομένην νεωτέραν ἢ γερμανικὴν μέθοδον, διότι ἠγνόει τὰ γερμανικά, ἐγνώριζεν ὅμως κάλλιστα τὰ γαλλικά καὶ ἰταλικά, ὧν εἶχε διαφόρους ἐκδόσεις, καθὼς καὶ τοὺς ἀρχαιο-

τέρους τῶν ἐλλήνων ποιητῶν, καὶ ἐπομένως ἡ διδασκαλία αὐτοῦ δὲν ἦτο σχολαστική τις, καθὼς ἡδυνάτο τις νὰ ὑποθέσῃ, ἀλλὰ ζωηρὰ πάντοτε καὶ ἐμψυχωμένη καὶ πρακτική· ἄλλως δὲ δὲν περιωρίζετο εἰς μόνην τὴν διδασκαλίαν καὶ τὴν ἐξήγησιν, ἀλλ' ὑπεχρέου τοὺς μαθητὰς νὰ ποιῶσι περιλήψεις γραπτὰς ἐκάστου μαθήματος, καὶ νὰ τὰς ἀναγινώσκωσιν ἐπὶ παραδόσεως.

Πρὸς τούτοις ἐπενόησε καὶ τι πρὸς μείζονα γύμνασιν τῶν τῆς ἀνωτέρας τάξεως μαθητῶν, τὸ ὁποῖον δὲν πρέπει νὰ παρασιωπήσωμεν. Οἱ μαθηταὶ δηλονότι τῶν δύο ἀνωτέρων τάξεων τῇ ἐγκρίσει καὶ προστάσει αὐτοῦ συνεκρότησαν εἶδος συλλόγου ἡ λέσχης ἐν τινι δωματίῳ παραχωρηθέντι αὐτοῖς, ἐν ᾧ συνήρχοντο κατὰ καιροῦς, τὸ μὲν πρὸς ἰδίαν μελέτην, τὸ δὲ πρὸς ἀνάγνωσιν γυμνασμάτων ἐπὶ παρουσίᾳ αὐτοῦ τε καὶ τῶν λοιπῶν καθηγητῶν τῆς σχολῆς, ὥστε ἦτο ἀληθῶς σύλλογος κατὰ τὴν σημασίαν καὶ ἀνάπτυξιν ἣν ἔχει τανῦν, ἔχων κατ' ἐκλογὴν τὸν πρόεδρον αὐτοῦ, τὸν γραμματέα, τὸν ταμίαν· οἱ δὲ καθηγηταὶ καὶ ὁ διευθυντής, ὡσάκις προσήρχοντο, παρουσιάζοντο ὡς ἐπόπται καὶ ἀγνοοῦνται. Πόσον δὲ τὰ τοιαῦτα διήγειρον τὴν ἐμφυτον φιλοτιμίαν τῶν μαθητῶν, ἐξέκκιον τὴν φιλομάθειαν, ἐνίσχυον τὴν φιλοπονίαν, τοῦτό ἐστι, φρονῶ, ἀδιαφιλονείκητον.

Ἀλλὰ τελευταῖον, τίς ἤθελε τὸ πιστεύσει, ὅτι ὁ Βαρθολομαῖος μετὰ τοσαύτας καὶ τηλικαύτας ἀσχολίας, ἤθελεν ἔχει καιρὸν νὰ ἐνασχολῇται καὶ εἰς ἰδιαίτερα φιλολογικὰ ἔργα, ὅποια εἶδομεν ἐν Κερκύρᾳ καὶ Βενετίᾳ; Καὶ ὅμως τί δὲν κατορθώνει ἡ φιλοπονία συνδυαζομένη μετὰ τῆς ἐγκρατείας καὶ τῆς τάξεως! Διότι ἐνταῦθα μάλιστα ἐν Χάλκῃ, ἐξετέλεισε τὸ σπουδαιότερον καὶ ἐπιπονώτερον ἔργον, τὴν διόρθωσιν λέγω, καὶ ἐκδοσιν τῶν δώδεκα μηναιῶν, ὅπερ μόνον ἤρκει ν' ἀπαθνατίσῃ τὸ ὄνομα αὐτοῦ. Ἀλλ' εἰς τὸ ἔργον τοῦτο τὸ ἀληθῶς ἡράκλειον πόσα δὲν ὑπέστη, ἕως οὗ φέρῃ αὐτὸ εἰς πέρας, καὶ κατισχύσῃ πρὸς τούτοις τοῦ φθόνου καὶ τῆς πλεονεξίας τινῶν. Διότι καθὼς συμβαίνει εἰς τὰ τοιαῦτα, κερδοσκόποι τινές, ἰδόντες τὸ ἐκ τῆς ἐκδόσεως τοῦ Ὀρο-

λογίου καὶ Πεντήκοσταρίου τοῖς ἐν Βενετίᾳ τυπογράφοις προσγε- νόμενον ὄφελος, ὁφρανθέντες δὲ καὶ τὴν ἤδη ἐτοιμαζομένην ἐκδοσιν τῶν μηναιῶν, ἐκίνησαν πάντα λίθον, τὸ δὴ λεγόμενον, ἵνα παρεμποδίσωσιν αὐτήν· ἐφ' ᾧ μετεχειρίσθησαν ὄργανον καὶ αὐτὴν τὴν Μεγάλην Ἐκκλησίαν, καὶ ἐπεχείρησαν ἐτέραν νέαν ἐκδοσιν ἐν Κωνσταντινουπόλει. Καὶ ἐπειδὴ τὸ πρᾶγμα δὲν ἦτο εἰς αὐτοὺς εὐκολον ἐπίεζον τὸν Βαρθολομαῖον πρῶτον μὲν νὰ παραχωρήσῃ εἰς αὐτοὺς τὰ χειρόγραφα μηναιῶν, ἅτινα ἐπὶ τούτῳ ἐξ ἀγίου Ὁρους μετέφερεν· ἔπειτα δέ, τὸ παρδοξότερον, νὰ παραδώσῃ πρὸς αὐτοὺς τὰς διορθώσεις του!

Οὕτω λοιπὸν ὁ αἰείμνηστος ἐξηκολούθησε τὴν διόρθωσιν τῶν μηναιῶν οὐ μόνον μετὰ πολλῶν ἰδρώτων καὶ μόχθων, ἀλλὰ καὶ μετὰ πολλῶν ἡθικῶν διωγμῶν καὶ θλίψεων. Τὸ ἀξιόλογον ὅμως ἔργον τοῦ ἐστέφθη ὑπὸ ἐπιτυχίας πλήρους· διότι ἡ μὲν ἐν Κωνσταντινουπόλει ὅπωςδὴποτε γενομένη ἐκδοσις διανεμήθη ἐπιβληθεῖσα εἰς τὴν Ἐκκλησίαν· ἡ δὲ τοῦ Βαρθολομαίου περιζήτητος καταστᾶσα ἀπότησε μετ' οὐ πολὺ δευτέραν καὶ τρίτην ἐκδοσιν.

Μετὰ τὴν ἑναρξιν καὶ αἰσίαν ἀποπεράτωσιν ἔργου τοιοῦτου, ὅποια ἡ τῶν δώδεκα μηναιῶν διόρθωσις, τί περισσότερον ἡδύνατό τις ν' ἀπαιτήτῃ καὶ παρ' αὐτοῦ τοῦ φιλοπονωτέρου τῶν νέων; Καὶ ὅμως ὁ ὑπερεβδομηκοντούτης ἡδὴ Βαρθολομαῖος ἐν τῷ με- ταξὺ τούτῳ συνέταξε καὶ ἐξέδωκε καὶ ἄλλα μικρότερα μὲν, ἀλλ' οὐχὶ καὶ μικροῦ λόγου ἄξια φιλολογικὰ συγγράμματα, τὸ περὶ τῆς φίλης αὐτοῦ πατρίδος τῆς νήτου Ἰμβρου ἱστορικὸν ὑπόμνημα, καὶ τὸ περὶ τῆς ἐν τῇ νήσῳ Χάλκῃ ἱερᾶς Μονῆς τῆς Θεοτόκου, οὗτινος ἐποίησε κατόπιν δευτέραν καὶ τελειότεραν ἐκδοσιν.

Τοιαῦτα ἐν συντόμῳ καὶ τὰ ἐν τῇ ἐλληνοεμπορικῇ τῆς Χάλκης σχολῇ ἔργα καὶ κατορθώματα τοῦ Βαρθολομαίου, χωρὶς νὰ θελήσωμεν νὰ ἀναφέρωμεν ὅσα περὶ τῆς εὐκασμίας καὶ εὐπρεπείας τοῦ ἱεροῦ ναοῦ ἐμερίμνησεν, ὅσα περὶ τακτοποιήσεως καὶ καταγραφῆς τῶν πολυτίμων τῆς μονῆς χειρογράφων, ὅσα ἐν

γένει περὶ εὐταξίας καὶ κοσμιότητος καὶ ἐπιμελείας τῶν φοιτητῶν, ἅτινα πάντα ἐνθυμοῦνται καὶ ἀναφέρουσι μετ' ἐπαίνων οἱ εὐγνώμονες αὐτοῦ μαθηταί. Ἀλλὰ τέλος πάντων τὸ γῆρας ἀνεπισθήτως ἐπῆρχετο, καὶ ὁ Βαρθολομαῖος συνησθάνθη τὴν ἀνάγκην ν' ἀναθέτῃ εἰς ἄλλους τὴν διεύθυνσιν τῆς σχολῆς καὶ νὰ ζητήσῃ τόπον ἡσυχίας καὶ ἀναπαύσεως, καὶ ὡς τοιοῦτον δὲν ἡδυνήθη νὰ εὔρῃ καταλληλότερον, εἰμὴ τὸ ἅγιον Ὅρος, ὥστε νὰ τελειώσῃ ἐκεῖ ὅπου κατὰ πρῶτον ἤρξατο τὸ ἐνδοξον αὐτοῦ στάδιον. Ἐν τοσούτῳ καὶ ἐν ἀγίῳ Ὄρει, καίπερ ὑπὸ τοῦ βάρους τῶν χρόνων καταβεβλημένος, καὶ ἐκεῖ εἰργάζετο κατὰ δύναμιν, τὸ μὲν διδάσκων ἐν τῇ Ἀθωνιάδι σχολῇ, τὸ δὲ καὶ ἐνασχολούμενος εἰς τὴν διόρθωσιν ἄλλων βιβλίων ἐκκλησιαστικῶν, ἕως οὗ πλήρης ἡμερῶν γενόμενος κατὰ ἰούνιον τοῦ προπαρελθόντος ἔτους πρὸς Κύριον ἀπεδήμησεν ὁ ἀείμνηστος.

Τί λέγετε πρὸς ταῦτα, φίλοι συμμαθηταί, σὺ μάλιστα ὁ πεφιλημένος αὐτῷ ἀνεψιός, ὁ καὶ ἐν τῇ κλεινῇ Βενετίᾳ καὶ ἐν Κερκύρᾳ, καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Χάλκῃ παρακολουθήσας αὐτόν, καὶ τῶν πολυετῶν αὐτοῦ ἀγώνων καὶ μόχθων μάρτυς γενόμενος; Ἰκανῶς ἄρα ὁ λόγος διεξῆλθε καὶ τὰ κατὰ τὸν ἀείμνηστον Βαρθολομαῖον, ἢ πολλὰ μὲν ὡς εἰκὸς ἐξ ἀγνοίας ἢ λήθης παρέδραμε, τὰ δὲ λεχθέντα ἀσθενῶς λίαν καὶ ἀφελῶς ἐξετέθησαν; Ἀλλὰ σύγγνωτε ἀνδρὶ φίλῳ, ἐκ συναισθήσεως τοῦ καθήκοντος, ὡς προείρηται, καὶ οὐχὶ ἀπλῶς φιλοτιμίας χάριν τὸν ἀγῶνα τοῦτον ἐπιχειρήσαντι· μὴ λείψητε δὲ ἕκαστος ἐν καιρῷ τῷ προσήκοντι ἀναπληρῶσαι καὶ ἐπανορθῶσαι εἴτι μὴ καλῶς ἢ ἀσθενῶς ἐνταῦθα εἴρηται, πρὸς αἰδίου μνήμην τῆς ξυνωρίδος ταύτης τῶν ἡμετέρων διδασκάλων, οὓς ἡ θεία Πρόνοια ἐπ' ἀγαθῷ τῆς ἡμετέρας νήσου ἐπ' ἐσχάτων ἀνήγειρεν.

Ἀλλ' ἴσως ἀδικοῦμεν τοὺς ἡμετέρους διδασκάλους φρονοῦντες ὅτι, ἀναμιμνησκόμενοι μόνον καὶ διηγούμενοι μετ' ἐπαίνων τὸν βίον καὶ τὰς πράξεις αὐτῶν, ἐκπληροῦμεν τὸ πρὸς αὐτοὺς ὀφειλόμενον καθήκον. Ὁ καλῆτερος ἔπαινος εὐγνώμονος μαθη-

τοῦ πρὸς διδασκάλους, ὅποιοι οἱ ἡμέτεροι, ἐστὶ νὰ φιλοτιμηθῇ κατὰ δύναμιν νὰ τοὺς μιμηθῇ· νὰ μιμηθῇ δηλονότι πρῶτον μὲν τὴν τούτων εὐσέβειαν, τὸν ἡγεμόνα πασῶν τῶν ἀρετῶν· νὰ μιμηθῇ δεύτερον τὴν φιλομάθειαν καὶ φιλοπονίαν αὐτῶν, νὰ μιμηθῇ τρίτον τὴν φιλογένειαν αὐτῶν καὶ τὸν πρὸς τὰ καλὰ ζῆλον, νὰ μιμηθῇ ἐν γένει πᾶσαν αὐτῶν τὴν χριστομίμητον πολιτείαν, τὴν εὐγενῇ συμπεριφορᾷ, τὸν ἄμεμπτον καὶ ἀκηλίδωτον βίον, τὰ ζῶντα ταῦτα τῆς ἀρετῆς παραδείγματα· ἰδίως δὲ νὰ προσπαθήσῃ κατὰ δύναμιν ὅπως ἐκπληρωθῶσιν οἱ ἐκδηλωθέντες εὐγενεῖς πόθοι αὐτῶν. Δὲν ἀγνοεῖτε δὲ πάντες, ἀγαπητοί, ὅποῖος ἦτο πάντοτε ὁ ἐγκάρδιος πόθος τῶν διδασκάλων, τὸ διηνεκές μέλημα παντὸς τοῦ βίου αὐτῶν· ἡ σύστασις ἐν Ἰμβρῷ κεντρικῆς σχολῆς τακτικῶς ἐργαζομένης, καὶ παρεχούσης τροφὴν λιπαρωτέραν εἰς τοὺς προσερχομένους τῶν μαθητῶν.

Φιλοτιμηθῶμεν λοιπὸν ἵνα πρὸς τοῦτο συντελέσωμεν ἕκαστος κατὰ δύναμιν· ἄλλως δὲ καὶ οἱ ἡμέτεροι συμπατριῶται ἔτι μᾶλλον ἤδη κατανοοῦσι τὴν ἀνάγκην. Ἦδη μικροὶ καὶ μεγάλοι ἐπιθυμοῦσι τὰ γράμματα, καὶ ἀπόδειξις ὅτι πανταχοῦ εἰς ὅλα τὰ χωρία τῆς νήσου ἤρχισαν νὰ συνιστῶνται κοινὰ σχολεῖα τακτικώτερα, οἱ παῖδες πανταχοῦ φαίνονται φιλοτιμότεροι καὶ φιλομαθέστεροι, καὶ οἱ γονεῖς προθυμότερον ἀποστέλλουσιν εἰς τὰ σχολεῖα τὰ τέκνα των. Τί λοιπὸν ἐμποδίζει νὰ συστηθῇ τακτικώτερα καὶ ἡ ἐλληνικὴ σχολή, ἢ πρὸ πεντήκοντα ἐτῶν καὶ ἐπέκεινα συστάσα καὶ διατηρουμένη χάριτι θεῇ ὑπὸ τε τῶν ἀειμνήστων διδασκάλων καὶ τῶν ἐαυτῶν μαθητῶν;

Ἀλλὰ καὶ ὑμεῖς, φίλοι συμπατριῶται, οἱ πανταχόθεν συνελθόντες σήμερον εἰς τὸ ἱερὸν τῶν διδασκάλων μνημόσυνον, μάλιστα δὲ οἱ προϊστάμενοι ὀφείλετε πρὸς τοῦτο νὰ συντελέσητε πείθοντες ἕκαστος τοὺς ἐαυτοῦ συμπολίτας ἵνα μὴ φεισθῶσι μικρᾶς δαπάνης πρὸς εὐόδωσιν ἔργου, ὅπερ μεγίστης ὀφελείας πρόξενον γενήσεται εἰς τὴν ἡμετέραν νῆσον. Ἀλλὰ τοῦτο μὲν πέποιθα οὐκ εἰς μακρὸν τῇ τοῦ Θεοῦ βοηθείᾳ γενήσεται· σήμερον δὲ οἱ ἐν τῇ

ιερχ. ταύτη τελετῇ παριστάμενοι τί ὀφείλομεν ἔτι νὰ πράξωμεν ;
Καὶ τί ἄλλο, εἰμὴ συνενοῦντες τὰς ἡμετέρας εὐχὰς καὶ δεήσεις
μετὰ τῶν τῆς Ἐκκλησίας νὰ δεηθῶμεν κοινῶς τοῦ παναγάθου
Θεοῦ, ὅπως κατατάξῃ τὰς ψυχὰς τῶν μακαρίων διδασκάλων
Βαρθολομαίου καὶ Κυρίλλου ἐν σκηναῖς δικαίων, ἐπιλέγοντες τὸ
Αἰωνία ἢ μνήμη αὐτῶν.

ΛΟΓΟΣ

ΕΙΣ ΤΟ ΜΝΗΜΟΣΥΝΟΝ ΤΟΥ ΑΕΙΜΝΗΣΤΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΤΥΠΑΛΔΟΥ

ΠΡΩΤΟΥ ΣΧΟΛΑΡΧΟΥ ΤΗΣ ΕΝ ΧΑΛΚΗ ΘΕΟΛΟΓΙΚΗΣ ΣΧΟΛΗΣ*.

**Σεβασμιώτατοι ιεράρχαι, καὶ λοιποὶ
ἐν Χριστῷ πατέρες καὶ ἀδελφοί !**

ΤΗΝ μὲν αἰτίαν καὶ τὸν σκοπὸν, δι' ὃν ἐπιτελοῦμεν δημοσίᾳ
τὰς κηδεΐας καὶ τὰ μνημόσυνα τῶν ἐξ ἡμῶν μεταστάντων, πᾶς
τις εὐκόλως καὶ καθαρῶς ἐννοεῖ. Συνερχόμεθα νὰ δώσωμεν τὸν
τελευταῖον ἀσπασμὸν εἰς τοὺς κεκοιμημένους πατέρας καὶ ἀδελ-
φοὺς ἡμῶν, καὶ νὰ καθικετεύσωμεν κοινῶς τὸν Θεὸν ὑπὲρ ἀνα-
παύσεως τῶν ψυχῶν αὐτῶν· οἱ δ' ἐν τῇ περιστάσει ταύτῃ ἐκφω-
νούμενοι λόγοι, καὶ μάλιστα εἰς τὰς κηδεΐας καὶ τὰ μνημόσυνα
τῶν ἐπισήμων καὶ διακεκριμένων ἀνδρῶν, διὰ ποίαν ἄρα αἰτίαν

καὶ πρὸς τίνα σκοπὸν ἀπαγγέλλονται ; Εἶναι ἄρα καὶ τοῦτο κα-
θῆκον, ἢ μήπως διότι ἀπλῶς ἐπεκράτησε τοιαύτη συνήθεια, καὶ
ἐπομένως δύνανται νὰ παρλειφθῶσι, καθὼς φρονοῦσί τινες ; Ἡ
Ἐκκλησία καὶ πᾶσα οἰαδήποτε κοινωνία ἐνδιχφέρονται τὰ μέγι-
στα νὰ γνωρίζωσι καὶ περὶ ἐκάστου μὲν τῶν ἐαυτῶν μελῶν,
ιδίως δὲ τῶν προΐσταμένων αὐτῶν, καὶ ἐνόσω ζῶσι, μάλιστα δὲ
μετὰ θάνατον. Ἡ Ἐκκλησία καὶ ἡ κοινωνία ἔχουσιν ὅχι μόνον
καθῆκον, ἀλλὰ καὶ συμφέρον νὰ γνωρίζωσιν ἀποχρώντως τὴν
ἀξίαν καὶ τὸν χαρακτῆρα ἐκάστου αὐτῶν. Καθῆκον, διὰ νὰ δυ-
νηθῶσι ν' ἀποδώσωσιν εἰς αὐτοὺς τὴν ὀφειλομένην καὶ πρέπουσαν
εὐγνωμοσύνην, δι' ὅσα καλὰ ὑπὲρ τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῆς κοι-
νωνίας οἱ ἐξ αὐτῶν μεταστάντες ἐπράξαν· συμφέρον, διὰ νὰ ἔχω-
σι νὰ προβάλλωσιν αὐτοὺς ὡς παράδειγμα καὶ εἰς τοὺς οἰκείους
καὶ ξένους, καὶ ἐντεῦθεν καταφθάνεται τὸ καθῆκον τοῦ ἱεροκλήρυ-
κος καὶ ὁ κυριώτερος τῶν ἐπιταφίων σκοπός. Βεβαίως τὸ τοιοῦ-
τον ἔργον, ἢ ἀκριβῆς καὶ δικαία ἐκτίμησις τοῦ χαρακτῆρος ἐκά-
στου ἀνθρώπου, καὶ ιδίως τῶν μεγάλων ἀνδρῶν, δὲν εἶναι πρᾶγμα
εὐκόλον, οὐδὲ τοῦ παντός· παρουσιάζει πολλάκις δυσχερεΐας ἀνυ-
περβλήτους, καὶ διὰ τοῦτο πολλοὶ εὐλόγως ἀποποιῶνται τοιαύτην
ἐπικίνδυνον ἐπιχείρησιν. Ἄλλ' ἂφ' ἐτέρου τὸ καθῆκον παρουσιάζ-
εται εἰς τινὰς περιστάσεις τοσοῦτον ἐπιβλητικόν, ὥστε πᾶσα
ὁποιαδήποτε ἄλλη σκέψις ὀφείλει ἐξ ἀνάγκης νὰ ὑποχωρήσῃ.

Ναί· δὲν ἄγνοῶ, Σεβασμιώτατοι ιεράρχαι, τοῦ ἀνατεθέντος
μοι ἔργου τὴν δυσχέρειαν. Συναισθάνομαι κάλλιστα τῆς ἐπιχει-
ρήσεως τὴν εὐθύνην. Ἄλλ' ἂφ' ἐτέρου πῶς ἡδυνάμην ν' ἀποποι-
θῶ τὴν ἐκπλήρωσιν καθήκοντος ἱερωτάτου, νὰ παραδράμω δηλο-
νότι περίστασιν, καθ' ἣν πρόκειται ν' ἀποδείξω ἔστω καὶ τὸ πολ-
λοττημόριον τῆς πρὸς τὸν διδάσκαλον ὀφειλομένης εὐγνωμοσύνης,
τὸν πρῶτον καὶ ἀείζωνον Σχολάρχην τῆς ἱερᾶς ταύτης σχολῆς,
τὸν αἰείμνηστον Κωνσταντῖνον Τυπάλδον, τοῦ ὁποίου σήμερον
κατὰ πρῶτον ἐπιτελοῦμεν τὸ ἱερὸν μνημόσυνον ; Πῶς ἡδυνάμην
νὰ παραγνωρίσω τὰς εὐλόγους καὶ δικαίας ἀπαιτήσεις πολλῶν ἐκ

* Ἐξεφωνήθη ἐν τῷ ναῷ τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τῇ 5 Ἰανουαρίου 1868.

τῶν νῦν μαθητῶν τῆς σχολῆς, ἡμετέρων δὲ ἀδελφῶν καὶ συμμαθητῶν, οἵτινες μὴ εὐτυχήσαντες, ὥς ἡμεῖς, νὰ ἴδωσι καὶ ν' ἀκούσωσι τὸν διδάτκαλον, εὐλόγως ἀπαιτοῦσι νὰ μάθωσι παρὰ τῶν ἀρχαιοτέρων ἡμῶν, ὅ τι περὶ τοῦ ἀειδίου ἐκείνου ἐξ ἰδίας ἀντιλήψεως ἠξιώθημεν νὰ γνωρίζωμεν; Ἀλλὰ τίνι τρόπῳ ἄράγε ἡδυνάμην νὰ καταστήσω τὸν λόγον πιστότερον ἅμα καὶ εὐληπτότερον; Πόθεν νὰ ἐπιληφθῶ τῆς μεγάλης ταύτης καὶ δυσχεροῦς ἀλλὰ καὶ διδακτικῆς καὶ τὰ μάλιστα πάντας ἡμᾶς ἐνδιαφερούσης ὑποθέσεως;

«Τὸν ἀγῶνα τὸν καλὸν ἡγώνισμαι», ἔγραφε πρὸς τὸν μαθητὴν αὐτοῦ Τιμόθεον, ἐν τῇ πρὸς αὐτὸν δευτέρᾳ καὶ τελευταίᾳ τῶν ἐπιστολῶν αὐτοῦ, ὁ μέγας τῶν ἐθνῶν καὶ τῆς οἰκουμένης ὅλης διδάσκαλος, ὁ θεηγόρος ἀπόστολος Παῦλος, ἵνα ἐνισχύσῃ πάντως αὐτὸν εἰς τοὺς ὑπὲρ τῆς εὐσεβείας ἀγῶνας, εἰς τοὺς ὁποίους αὐτὸν πολλάκις τοσοῦτον ἐντόνως προέτρεψε. «Τὸν ἀγῶνα τὸν καλὸν ἡγώνισμαι». Τοὺς λόγους τούτους, ἀγαπητοὶ ἀδελφοί, τοὺς ὁποίους, ὡς ἔκφρασιν ἀγαθῆς συνειδήσεως καὶ πεποιθήσεως εἰς τὸν Θεὸν ἀδιστακτοῦ, δύναται πᾶς πιστὸς τοῦ Χριστοῦ στρατιώτης νὰ ἐκφωνήσῃ πρὸς τὸ τέλος τοῦ βίου αὐτοῦ, ἐξεφώνησε μετὰ ἄλλων λόγων ἐπίσης ἐκφραστικῶν καὶ ὁ ἡμέτερος διδάσκαλος, ὅτε πρὸ τριῶν περίπου ἐτῶν, χάριν τῆς γενεθλίου αὐτοῦ γῆς καὶ προτροπῇ συντόνῳ τῶν αὐταδελφῶν αὐτοῦ, ἀπεφάσισεν, οἱμοι! ν' ἀποχωρισθῇ σωματικῶς, καθὼς ὁ ἴδιος ἔλεγε, τῆς φιλτάτης αὐτῷ σχολῆς, ὁ πρῶτος καὶ ἐνδοξος αὐτῆς ἀπόμαχος. «Τὸν ἀγῶνα τὸν καλὸν ἡγώνισμαι», ἐπανέλαβε καὶ αὐτὸς μετὰ φωνῆς διακεκομμένης, ἐν μέσῳ τούτου τοῦ ἱεροῦ ναοῦ, περικυκλούμενος ὑπὸ τῶν τότε παρόντων μαθητῶν, τεθλιμμένων τῶν πάντων, καὶ στεναζόντων, πολλῶν δὲ καὶ δακρυρροούντων καὶ κοπτομένων ἐπὶ τῷ ἀπροσδοκῆτῳ καὶ βιαίῳ ἐκείνῳ ἀποχωρισμῷ. «Τὸν ἀγῶνα τὸν καλὸν ἡγώνισμαι». ἔξεπλήρωσα εὐσυνειδήτως τὸ ἔργον μου.

Ἀκριβέστεραν ἄρα ἔκφρασιν τοῦ χαρακτῆρος καὶ τῆς ἀξίας

τοῦ ἡμετέρου καθηγεμόνος καὶ διδασκάλου δὲν δυνάμεθα, νομίζω, νὰ εὕρωμεν, εἰμὴ αὐτὴν ἐκείνην, τὴν ὁποίαν αὐτὸς ὁ ἴδιος ἐν τῇ κρισίμῳ ἐκείνῃ στιγμῇ ἐν πεποιθήσει ψυχῆς ἐξεφώνησε. «Τὸν ἀγῶνα τὸν καλὸν ἡγώνισμαι». Ἀλλ' ἵνα δυνηθῶμεν νὰ κατανοήσωμεν ἀποχρώντως τὴν σημασίαν τῶν λόγων τούτων καὶ τῆς ἀξίας τοῦ ἀειμνήστου, ἀνάγκη, ἀφοῦ προηγουμένως ἐξετάσωμεν τίς ἐστὶν οὗτος ὁ καλὸς ἀγών, τὸν ὁποῖον ἡγωνίσθη, νὰ μελετήσωμεν ἔπειτα ὅσον ἐνδέχεται συντόμως ἐν τῷ μακρῷ καὶ ἐνδοξῷ βίῳ αὐτοῦ, πότε καὶ ποῦ καὶ πῶς ἡγωνίσθη, τὸν ἀγῶνα τοῦτον ὁ τρισμακάριος. Τοῦτο δὲ τοσοῦτον ἀσμενέστερον ὀρεῖλομεν νὰ πράξωμεν, καθόσον καὶ ἡμεῖς, ἀδελφοί, εἰς τοιοῦτον παρόμοιον καλὸν ἀγῶνα οἱ μὲν προαλειφόμεθα, οἱ δὲ ἀγωνιζόμεθα ἐν ταύτῃ τῇ ἱερᾷ σχολῇ.

«Τὸν ἀγῶνα τὸν καλὸν ἡγώνισμαι». Ὅτι μὲν, ἀδελφοί, ἕκαστος ἡμῶν ἔχει ἀγῶνα προκείμενον, καθὼς ἀλλαχοῦ λέγει ὁ αὐτὸς ἀπόστολος, τὸν ἀγῶνα τῆς πίστεως καὶ τῆς ἀρετῆς, τὸν ὁποῖον ἕκαστος τῶν χριστιανῶν ὀρεῖλει ν' ἀγωνισθῇ, ἀντιτασσόμενος ἐνθεν μὲν κατὰ τῆς σαρκὸς καὶ τῶν ἑαυτοῦ παθῶν, ἐνθεν δὲ κατὰ τῆς ματαιότητος τοῦ κόσμου καὶ τῶν μηχανημάτων τοῦ πονηροῦ, πρὸς ἐπίτευξιν τῆς ἑαυτοῦ σωτηρίας, καὶ τῆς αἰωνίου μακαριότητος, περὶ τούτου οὐδεὶς τῶν πιστῶν δύναται ν' ἀγνοῇ καὶ νὰ ἀμφιβάλλῃ. Ἀλλὰ πλὴν τοῦ κοινοῦ τούτου τοῖς πᾶσιν ἀγῶνος, τὸν ὁποῖον ἕκαστος ὀρεῖλει ν' ἀγωνισθῇ ὑπὲρ ἑαυτοῦ, καὶ περὶ τοῦ ὁποίου καὶ αὐτὸς ὁ ἀπόστολος ἔλεγεν ὅτι ὑπωπιάζει καὶ ἐδουλαγώγει τὸ σῶμα, μήπως ἄλλοις κηρύξας αὐτὸς ἀδόκιμος γένηται, ὑπάρχει καὶ ἕτερος ἀγών μερικώτερος, ὁ ἀγών τῆς τῶν ἄλλων προστασίας καὶ διδασκαλίας, τὸν ὁποῖον ἐκλεκτοὶ τινες κέκληνται νὰ ἀγωνισθῶσιν ὑπὲρ τῶν ἄλλων, ὅποιοι π. χ. ὁ Παῦλος, ὁ Τιμόθεος, καὶ τοσοῦτοι ἄλλοι ἀρχαῖοι καὶ νεώτεροι ποιμένες καὶ ἱεράρχαι τῆς Ἐκκλησίας· καὶ διὰ τὸν ὁποῖον ἔλαβον παρὰ τοῦ Θεοῦ καὶ ἰδιαιτέρα καὶ ἔκτακτα χαρίσματα. «Ἐνὶ ἐκάστῳ ἡμῶν ἐδόθη » ἡ χάρις, ἔλεγε πρὸ ὀλίγου ὁ θεῖος ἀπόστολος, κατὰ τὸ μέτρον

» τῆς δωρεᾶς τοῦ Χριστοῦ». Καθὼς δὲ διάφορος ὁ κοινὸς ἀγὼν, ἀνάλογος τῆς θέσεως ἐκάστου καὶ καταστάσεως, οὕτω διάφορος καὶ ποικίλος καὶ ὁ ὑπὲρ τῶν ἄλλων ἀγὼν, ἀνάλογος τῶν ἀναγκῶν τοῦ λαοῦ καὶ τῆς Ἐκκλησίας. «Καὶ αὐτὸς ἔδωκε, προστίθῃσιν ἐφε-
» ξῆς, τοὺς μὲν ἀποστόλους, τοὺς δὲ προφήτας, τοὺς δὲ εὐχα-
» γελιστάς, τοὺς δὲ ποιμένας καὶ διδασκάλους, πρὸς τὸν καταρ-
» τισμόν τῶν ἀγίων, εἰς ἔργον διακονίας, εἰς οἰκοδομὴν τοῦ σώ-
» ματος τοῦ Χριστοῦ». Εὐλόγως δὲ τὸ τοιοῦτον ἔργον καὶ τὸ ἀξίωμα, εἰς τὸ ὁποῖον προορίζεται τις ἄνωθεν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, ἐπ' ἀ-
γαθῇ τῆς αὐτοῦ Ἐκκλησίας, ὠνόμασεν ὁ ἀπόστολος **ἀγῶνα** καὶ **ἀγῶνα καλόν**. ἀγῶνα μὲν, διότι ἀπαιτεῖ ἀγῶνας καὶ μόχθους ἐκτάκτους καὶ πολλάκις ἐπικινδύνους· καλὸν δέ, διὰ τὴν ἐξ αὐτοῦ προσγινομένην δόξαν εἰς τοὺς καλῶς καὶ νομίμως ἀγωνιζομένους αὐτόν. Διὰ τὸν αὐτὸν λόγον ὀνομάζει ἀλλαχοῦ τὸ τοιοῦτον ἔργον **στρατείαν** καὶ **ἀθλήσιν**, ἐκ μεταφορᾶς τῶν ἐν τῷ σταδίῳ καὶ τοῖς πεδίοις τῆς μάχης ἀθλούντων καὶ μετὰ ταῦτα στεφανου-
μένων.

Εὐκόλον εἶναι ἤδη ἐκ τῶν ρηθέντων νὰ ἐννοήσωμεν τί ἐστὶν ἐν γένει καλὸς ἀγὼν, καὶ ποῖος ἐπομένως ὁ καλὸς ἀγὼν τοῦ Κων-
σταντίνου Τυπάλδου. Ἄς εὐχαριστήσωμεν, ἀδελφοί, ἀπὸ ψυχῆς τὸν Θεὸν πάντες οἱ τρόφιμοι τῆς σχολῆς ταύτης, διότι μᾶς ἠξίωσε νὰ ἔχωμεν τοιοῦτον ἀρχηγὸν καὶ διδάσκαλον, εἰς τὸν ὁποῖον αὐ-
τὸς ἐν τῇ ἀπείρῳ αὐτοῦ σοφίᾳ καὶ ἀγαθότητι ἔκρινεν ἄξιον ν' ἀνα-
θέσῃ τὸ μέγα ἔργον, τὸ ἔργον τῆς μορφώσεως ποιμένων καὶ διδα-
σκάλων τῆς καθ' ἡμᾶς Ἐκκλησίας. Ναί. Τοῦτο ἦτο τὸ ἔργον τοῦ διδασκάλου, αὕτη ἡ κλῆσις καὶ ἡ ἀποστολὴ αὐτοῦ, τὸ μορφῶσαι καὶ προπαρασκευάσαι ποιμένας ἀξίους τῇ Ἐκκλησίᾳ, καὶ διδα-
σκάλους τῆς ὀρθοδόξου θεολογίας. Οὗτος ὁ καλὸς ἀγὼν, τὸν ὁποῖον τοσοῦτον καλῶς ἠγωνίσθη ὁ ἀείμνηστος. Τοῦτο καταφαίνεται ἐκ τῶν λαμπρῶν καὶ σπανίων προτερημάτων, τὰ ὁποῖα ἐκ φύσεως ἔλαβε, τοῦτο ἐκ τῶν τοσούτων εὐνοϊκῶν εἰς αὐτὸν περιστάσεων, τοῦτο τέλος ἐπικυροῦσιν αὐτὰ αἱ πράξεις ὅλου τοῦ βίου αὐτοῦ,

εἰς τοῦ ὁποίου τὰ κυριώτερα μέρη ἐφιστῶμεν διὰ τοῦτο τὴν προσο-
χὴν ἡμῶν, ἀφίνοντες τὰ κατέκαττα εἰς τὸν βιογράρον αὐτοῦ.

Ἐγεννήθη ὁ ἀείμνηστος ἐν μιᾷ τῶν νήτων τῆς Ἑπτανήσου, χώρας γνωστῆς διὰ τὴν νοσημοσύνην καὶ εὐσέβειαν τῶν κατοίκων αὐτῆς, ἐν τῇ κλεινῇ Κεφαλληνίᾳ, τῆς ὁποίας αὐτὸς ὑπάρχει ἀπὸ τοῦδε τὸ κλέος καὶ τὸ καύχημα. Οἱ γονεῖς αὐτοῦ διεκρίνοντο ἐπὶ εὐτεβείᾳ καὶ ταῖς λοιπαῖς χριστιανικαῖς ἀρεταῖς, καὶ ἰδίως ἡ μακαρία μήτηρ αὐτοῦ, θεωρουμένη κοινῶς ὡς γυνὴ θεοφιλῆς καὶ ὁσία, καὶ περὶ τῆς ὁποίας καὶ αὐτὸς ἀνέφερε πάντοτε μετὰ μεγάλου καὶ ὑπερβάλλοντος σεβασμοῦ. Τοῦτο πρῶτον τῶν παρὰ τοῦ Θεοῦ χορηγηθέντων εἰς τὸν ἄνδρα καλῶν, καλόν, εἰς τὸ ὁποῖον πολλοὶ τῶν πατέρων τῆς Ἐκκλησίας ὀφείλουσι, καθὼς γνωρίζετε, διὰ τὴν χριστομίμητον αὐτῶν πολιτείαν, ἣν παρὰ τῶν μη-
τέρων αὐτῶν ἐδιδάχθησαν, τὴν μετὰ ταῦτα δόξαν αὐτῶν. Ἐτερον μέγα καλόν, οὐχ ἥττον τοῦ πρώτου ἀναγκαιότερον, ὑπῆρξεν ἡ ἀρετὴ καὶ ἡ ὀρθοδοξία τῶν διδασκάλων αὐτοῦ. Βεβαίως οἱ διδά-
σκαλοι αὐτοῦ δὲν φημίζονται οὔτε ἐπὶ μεγάλῃ σοφίᾳ καὶ πολυ-
μαθείᾳ, εἰς τὴν ὁποίαν καὶ μόνην τινὲς τῶν νεωτέρων φιλοτιμοῦν-
ται νὰ ἐπιδεικνύωνται, οὔτε ἐπὶ δεινοῖς καὶ πολυκρότοις συγγράμ-
μασιν· ἐγνώριζον ὅμως κάλλιστα νὰ διδάξωσι καὶ ἐδίδαξαν εἰς τὸν νέον Κωνσταντῖνον τὸ πάντων ἀναγκαιότατον καὶ χρησιμώτατον εἰς τὸν μέγαν τούτου προορισμόν· τουτέστι πρῶτον μὲν τὴν ὀρθό-
δοξον θεολογίαν, κατὰ διαδοχὴν ἀδιάρρηκτον ὑπὸ σοφῶν καὶ δια-
κεκριμένων διδασκάλων, ὁποῖος ὁ κλεινὸς Δαμῳδός, ὡς ἱερὸν τι πῦρ εἰς τὰς εὐτεβεῖς ἐκείνας μάλιστα χώρας διατηρουμένην, καὶ δεύτερον τὴν ἔργῳ καὶ λόγῳ διδασκαλίαν, πρᾶγμα σήμερον κοινῶς ὡς μὴ ὤφειλεν ἀμελούμενον, ὡς τὸ πρῶτιστον δὲ τοῦ ποιμένου καὶ διδασκάλου προσὸν ὑπὸ τοῦ Κυρίου ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ θεωρούμε-
νον. Εἰς τῶν τοιούτων διδασκάλων καὶ θεολόγων, ὁ εὐτεβὴς καὶ ἐνάρετος Χαραλάμπης Ποθερέτος, ἱεροκέρυξ λαμπρὸς καὶ θεολό-
γος ἄριστος, ὑπῆρξεν, ὡς εἶπεῖν, ὁ Γαμαλιήλ τοῦ Κωνσταντίνου Τυπάλδου. Παρ' αὐτῷ ἐξέμαθε καὶ τὰ ἐγκύκλια γράμματα καὶ

τὴν θεολογίαν, καὶ πᾶσαν τὴν ἀπαιτούμενην εἰς τὸν λειτουργὸν τοῦ Θεοῦ ἐκκλησιαστικὴν καὶ πρακτικὴν ἐπιστήμην.

Τοιαῦται, ὡς ἐν κεφαλαίῳ, ὑπῆρξαν, τῇ τοῦ Θεοῦ προνοίᾳ καὶ εὐδοσίᾳ, αἱ πρῶται βῆται τῆς ἀγωγῆς καὶ παιδείσεως τοῦ Κωνσταντίνου Τυπάλδου, βάσεις καλαὶ καὶ στερεαί, καὶ διὰ τὸ σπάνιον αὐτῶν ἐπιθυμηταὶ καὶ ἐπὶ φθονοί· ὅποια δὲ καὶ τὰ προσόντα καὶ προτερήματα, δι' ὧν ἡ θεία Πρόνοια ἡυδόκησε νὰ κοσμήσῃ τὸν ἐκλεκτὸν αὐτῆς; Τὰ φυσικὰ πλεονεκτήματα τοῦ Κωνσταντίνου Τυπάλδου ἡδύναντο τις πάντως νὰ θαυμάσῃ ἐν τῇ θεᾷ αὐτοῦ καὶ τῇ συναναστροφῇ, οὐχὶ ὅμως ποτὲ καὶ διὰ λόγου ἀποχρώντως νὰ παραστήσῃ. Εἴπατε τῶντι, σεῖς ἀδελφοί, ὅσοι κατ' εὐδοσίαν Θεοῦ ἡξιώθητε νὰ ἴδῃτε τὸ σεμνὸν ἐκεῖνο εἶδος τοῦ διδασκάλου, καὶ νὰ ἀκούσῃτε αὐτὸν διδάσκοντα· ὅσοι ἡξιώθητε νὰ ἐμφορηθῇτε τῆς εὐγλωττοῦ καὶ λιπαρᾶς καὶ ἐμψυχωμένης ἐκείνης διδασκαλίας, δι' ἧς ἐπλήρου καὶ συνεχίνει μέχρις ὁστέων τὰς καρδίας καὶ τὰς ψυχὰς τῶν ἀκουόντων αὐτόν· εἴπατε, ἂν δύνασθῃ ποτε νὰ παραστήσῃτε, ἢ τῆς πεφωτισμένης αὐτοῦ διανοίας τὸ περίφρον, ἢ τῆς συνέσεως τὸ βάθος, ἢ τῆς κρίσεως τὴν εὐθύτητα, ἢ τῆς καρδίας τὴν ἀγαθότητα καὶ τὸ συμπαιεῖς, ἢ τοῦ χαρακτῆρος τὸ ἐμβριθές, ἀλλὰ καὶ τῶν τρόπων τὸ εὐγενές καὶ τῆς ὁμιλίας τὴν χάριν, πρὸ δὲ πάντων τὸ σεμνὸν τοῦ ἡίου καὶ κόσμιον καὶ ἀληθῶς ἱεροπρεπές, τὸ ὅποῖον διηγείρε τὸ σέβας παντὸς ὁρῶντος αὐτόν καὶ ἀκούοντος, ὥστε καὶ αὐτὴ ἡ ἀλλοτρίως ὁρατὴ κακία καὶ πονηρία ὡπισθοδρόμει ἐνώπιον αὐτοῦ ὡχρῶσα καὶ συνεστέλλετο.

Καὶ ὅμως πάντα ταῦτα καὶ μυρία ἄλλα ἀξιάγαστα τοῦ ἀνδρὸς προτερήματα, ὅσα ἡδύναντο τις ἐνταῦθα ν' ἀπαριθμήσῃ, δὲν ἀποτελοῦσι τὸν πραγματικὸν αὐτοῦ ἔπαινον. Ταῦτα εἶναι χάρισμα, τὰ ὅποια δίδονται μὲν εἰς τοὺς ἐκλεκτούς, ἀναλόγως τῶν ἔργων, εἰς τὰ ὅποια προωρίσθησαν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ· ἀλλὰ μόνη ἡ ὀρθὴ καὶ πρίπουτα χρῆσις ἀποτελεῖ τὴν ἀληθινὴν ἀξίαν τῶν λαβόντων αὐτά· καὶ ἐντεῦθεν τὸ καθῆκον ἡμῶν νὰ μελετήσωμεν ὁποῖαν χρῆσιν ἐποίησε τῶν πολλῶν καὶ μεγάλων τούτων ταλάν-

των, τὰ ὅποια ὡς ἀναγκαῖα καὶ χρήσιμα διὰ τὸν καλὸν ἀγῶνα ἐνεπιστεύθησαν εἰς αὐτόν.

Ὁ μὲν Θεός, ἀδελφοί, ἐν τῇ ἀπειρῳ αὐτοῦ σοφίᾳ καὶ ἀγαθότητι, καὶ τῇ ὑπὲρ τῆς Ἐκκλησίας αὐτοῦ ἀναντιρρήτῳ προνοίᾳ, καλεῖ πολλάκις ἱκανοὺς εἰς τὸν ὑπὲρ τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῆς εὐσεβείας καλὸν ἀγῶνα, καὶ ἐπιδαφιλεύει πρὸς αὐτοὺς πάντα τὰ ἀναγκαῖα μέσα καὶ βοηθήματα. Ἀλλὰ τί συμβαίνει συνήθως; Οἱ μὲν ὑπὸ ραθυμίας ἀσυγγνώστου κατεχόμενοι ἀποποιοῦνται ὅλως ν' ἀγωνισθῶσιν· ἄλλοι φιλοτιμότεροι κατέρχονται μὲν προθύμως εἰς τὸ στάδιον, ἀλλ' εἴτε δι' ἑλλειψιν προσοχῆς καὶ συνέσεως, εἴτε δι' ἄλλην παρομοίαν αἰτίαν, ἀποτυγχάνουσιν. Ἀλλ' οὐχ οὕτω καὶ ὁ Κωνσταντῖνος Τυπάλδος· ἀλλ' ἅμα συνησθάνθη ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ τὴν ὑψηλὴν αὐτοῦ κλῆσιν, εὐθὺς ἔσπευσε ν' ἀνταποκριθῇ πρὸς αὐτήν· τουτέστι πρῶτον μὲν ἐφρόντισε νὰ παρασκευασθῇ ἀναλόγως τοῦ ἔργου καὶ τοῦ ἀγῶνος· ὅτε δὲ ἐστήμανε τοῦ ἀγῶνος ἡ ὥρα, προπαρασκευασμένος ἤδη κατὰ πάντα καὶ ἔτοιμος ἀνέλαβεν αὐτὸν εὐθαρσῶς, καὶ ἐπιτυχῶς τῇ τοῦ Θεοῦ βοηθείᾳ διήνυσεν ἀξίως ἑαυτοῦ καὶ τῆς ἀνωθεν κλήσεως.

Δύσκολον πάντως σήμερον εἰς ἡμᾶς νὰ ὀρίσωμεν τί μὲν ἐν τῇ ιδίᾳ αὐτοῦ πατρίδι Κεφαλληνίᾳ παρὰ τῶν ἐκεῖ διδασκάλων ἐδιδάχθη, τί δὲ αὐτὸς ἔπειτα διὰ τῆς ιδίας φιλοπονίας προσέθηκε· μετὰ βεβαιότητος ὅμως γνωρίζομεν, ὅτι τελειοδίδακτος ἤδη τῆς ἐν τῇ πατρίδι σχολῆς, καὶ διαπρέπων μεταξὺ τῶν συμπολιτῶν αὐτοῦ ὡς εἰς τῶν διακεκριμένων λογίων, καὶ διάκονος τῆς ἐκκλησίας αἰδέσιμος, ἅμα ὡς ἤκουσεν ἀνασυστηθὲν τὸ ἐν τῇ Χίῳ γυμνάσιον, εὐθὺς ἔσπευσε νὰ μεταβῇ ἐκεῖσε, πρὸς τελειοποίησιν καὶ αὔξησιν τῶν θεολογικῶν αὐτοῦ γνώσεων· ἐν ᾧ καὶ διήκουσεν ἐπὶ τινι χρόνῳ τοὺς ἐκεῖ σοφοὺς καὶ διασήμεους καθηγητάς, καὶ ιδίως Ἀθανάσιον τὸν Πάριον, θεολόγον ἄριστον, καὶ πρῶτον ἐκδόντα διὰ τοῦ τύπου θεολογίαν ὀρθόδοξον. Ἐπανελθὼν δὲ μετὰ ταῦτα εἰς τὴν πατρίδα προσκαλεῖται εἰς Βενετίαν, ὡς κήρυξ τοῦ θείου λόγου, καὶ τῆς ἐκεῖ ἐκκλησίας διάκονος.

Ἡ Βενετία ἐχρησίμευσεν εἰς τὸν Κωνσταντῖνον Τυπάλδον ὡς ἰδιαίτερον γυμναστήριον καὶ προπαρασκευὴ εἰς τὸν κυρίως ἀγῶνα. Ἐκεῖ τῇ φιλοκάλῳ συνεργείᾳ καὶ συνδρομῇ τῶν ἐνδημούντων συμπατριωτῶν αὐτοῦ, τῶν ὁποίων ἐφείλκυσε τὴν ἀγάπην καὶ εὐνοίαν διὰ τῆς κοσμιότητος καὶ τῆς χρηστῆς αὐτοῦ συμπεριφορᾶς, παρέλαβε παρ' ἐαυτῷ ἰδιαιτέρους καθηγητὰς εἰς διάφορα μαθήματα, καὶ ἐτελειοποίησε τὰς σπουδὰς του· ἐκεῖ ἐξεφώνησε καὶ ἐξέδωκε τὸν πρῶτον λόγον αὐτοῦ· ἐκεῖ πραγματικῶς ἐμορφώθη τέλειος καὶ ἀπηρτισμένος τῆς ὀρθοδόξου θεολογίας διδάσκαλος, περιλαμβάνων ἐν ἐαυτῷ θεωρίαν καὶ πρᾶξιν, σχολὴν καὶ ἐκκλησίαν, ἀληθῆς λειτουργὸς τοῦ Θεοῦ, καὶ ἔργω καὶ λόγῳ διδάσκαλος. Ἐκεῖ ἐγνωρίσθη κατὰ πρῶτον καὶ μετὰ τοῦ περικλεοῦς Μουστοξύδου, καὶ δι' αὐτοῦ μετὰ τοῦ ἁγγλοῦ Γουίλφρουντ, τοῦ ἰδρυτοῦ τῆς Ἰονίου ἀκαδημίας ἐν Κερκύρῃ, ὑφ' οὗ καὶ προστεκλήθη μετ' οὐ πολὺ τῶν θεολογικῶν μαθημάτων καθηγητής. Καὶ ἐντεῦθεν ἄρχεται κυρίως ὁ καλός, ὁ ἔνδοξος ἀγὼν τοῦ Τυπάλδου, διαρκεῖ ὑπὲρ τὰ τριάκοντα ἔτη, καὶ παρατείνεται μέχρι τέλους τοῦ βίου αὐτοῦ.

Ἄγε λοιπόν, ἀθλητὰ τοῦ Χριστοῦ, καὶ τῆς ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας ὁ ἀτρόμητος πρόμαχος, ἀνάλαβε τὴν ἀνωθεν πρὸ πολλοῦ ὀρισθεῖσάν σοι θέσιν· ἐπιλαβοῦ τοῦ μεγάλου ἔργου τῆς βαθμιαίας μορφώσεως ἀξίων ποιμένων καὶ διδασκάλων τῆς Ἐκκλησίας, εἰς τὸ ὁποῖον ἐπὶ τοσαῦτα ἔτη δι' ἀτρύτων ἀγώνων καὶ μόχθων ἀποχρώντως σεαυτὸν παρεσκεύασας. Δεῦτε δὲ καὶ ἡμεῖς, ἀδελφοί, ὅτοι τῶν ἐκαίνου καλῶν ζηλωταί, ἀκολουθήσωμεν διὰ τῆς διανοίας τὸν ἀθλητὴν, ἵνα θεασώμεθα καὶ θαυμάσωμεν καὶ διδασκώμεν, εἰ δυνατόν, μέθοδον καὶ τρόπους νομίμους, καὶ ἀληθῶς διδασκαλικῆς ἀθλήσεως. Μὴ παύσητε δέ, ἀδελφοί, ἐνισχύοντες διὰ τῶν ὑμετέρων εὐχῶν καὶ ἐμῆ, ἀναλαβόντα μὲν κατὰ καθῆκον τοῦ μεγάλου τούτου ἀγῶνος τὴν ἀφήγησιν, ἀλλὰ δειλιῶντα πρὸς τὸ μέγεθος καὶ κάμνοντα ὑπὸ τοῦ πλήθους καὶ τῆς ποικιλίας τῶν περιπετειῶν.

Ἐν τῇ νεοσυστάτῳ Ἰονίῳ Ἀκαδημίᾳ, μεταξὺ τῶν ἄλλων διδασκαλικῶν ἐδρῶν τῶν διαφόρων ἐπιστημῶν, ὠρίσθη καὶ ἰδιαίτερα ἔδρα τῶν θεολογικῶν μαθημάτων, τὴν ὁποίαν προσεκλήθη νὰ καταλάβῃ ὁ ἀείμνηστος. Ἀναλαμβάνει προθύμως τὸ ἔργον, καὶ ἄρχεται τῶν παραδόσεων· ἀλλὰ μετὰ λύπης παρατηρεῖ ὅτι ἡ διάταξις τῆς Ἀκαδημίας, καλὴ καὶ κατὰ πάντα ἀρμόζουσα εἰς πάντας τοὺς τῶν λοιπῶν ἐπιστημῶν φοιτητάς, ὑπῆρχεν ὅλως ἀκατάλληλος εἰς τοὺς προωρισμένους νὰ γείνωσιν ἱερεῖς τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς Ἐκκλησίας ποιμένες. Προτείνει λοιπὸν καὶ κατορθώνει μετ' οὐ πολὺ διὰ τῆς τοῦ Θεοῦ βοηθείας τὴν σύστασιν ἰδιαιτέρας σχολῆς ἱερατικῆς εἴτε θεολογικῆς, ἐν αὐτῇ τῇ Ἀκαδημίᾳ, τὴν σύστασιν λέγω τοῦ Ἱεροσπουδαστηρίου, ὅπερ ἐχρησίμευσεν ἔπειτα ὡς ὑπόδειγμα εἰς ἀπάσας τὰς μετὰ ταῦτα παρ' ἡμῖν συσταθείσας ἱερατικὰς ἢ θεολογικὰς σχολὰς, καὶ τοῦ ὁποίου ἀφ' οὗ προηγούμενως ἔλαβεν ἐν τῇ πατρίδι αὐτοῦ τὸ σεμνὸν τοῦ ἱερέως ἀξίωμα, ἀναλαμβάνει τὴν διοργάνωσιν καὶ διεύθυνσιν, καὶ οὕτως ἄρχεται τοῦ μεγάλου ἔργου καὶ τοῦ ἀγῶνος, οὗτινος ἀνάγκη νὰ σημειώσωμεν τὰ κυριώτερα μέρη, ἵνα κατανοήσωμεν πᾶσαν τὴν σπουδαιότητα. Ἐπρόκειτο παραδείγματος χάριν πρῶτον νὰ συστήσῃ τὸ Ἱεροσπουδαστήριον, δεύτερον νὰ διευθύνῃ αὐτὸ, καὶ τρίτον νὰ διδάσκη ἐν αὐτῷ. Ταῦτά εἰσι τρία διάφορα πράγματα ἐντελῶς ἀπ' ἀλλήλων διακρινόμενα, ἔχοντα ἕκαστον τὰς ἰδίας δυσχερείας, καὶ τοσαύτην ἀπαιτοῦντα εἰδικὴν ἱκανότητα, ὥστε ἐν ἕκαστον μόνον καλῶς γενόμενον ἀρκεῖ νὰ δοξάσῃ τὸν ἄνθρωπον.

Καὶ πρῶτον ὡς πρὸς τὴν συγκρότησιν καὶ διοργάνωσιν τοῦ Ἱεροσπουδαστηρίου, δυνάμεθα νὰ παρατηρήσωμεν τὰ ἑξῆς. Οἱ μαθηταὶ ὤφειλον νὰ ζῶσιν ἐν αὐτῷ κοινοβιακῶς, πρᾶγμα φύσει ὀχληρὸν καὶ βαρὺ, καὶ μάλιστα εἰς ἐνήλικας, καὶ μὴ ἐκ παίδων συνειθισμένους· ἀλλὰ τὸ κυριώτερον, ὤφειλον οὐχὶ ἀπλῶς νὰ διδάσκωνται θεωρητικῶς μόνον τὰ ἱερά μαθήματα, ἀλλὰ καὶ νὰ μορφωθῶσι πρακτικῶς καὶ ἐκκλησιαστικῶς, ὥστε νὰ γείνωσιν οὐ μόνον ἐπιστήμονες θεολόγοι, ἀλλὰ καὶ ἐντριβεῖς τῆς πρακτικῆς

ἐπιστήμης, ἔργῳ καὶ λόγῳ διδάσκαλοι. Πόση λοιπὸν φρόνησις καὶ διάκρισις ἀπητεῖτο νὰ διατάξῃ οὕτω τὰ τοῦ Ἱεροσπουδαστηρίου, ὥστε τὰ καθήκοντα τοῦ μαθητοῦ καὶ τοῦ κληρικοῦ, τῆς παραδόσεως καὶ τῆς ἐκκλησίας, ἀντὶ νὰ συγκρούωνται, νὰ συμβοηθῶσιν ἀλλήλα.

Δεύτερον ὡς πρὸς τὴν **διεύθυνσιν**. Ἄν ἡ διοργάνωσις τοῦ Ἱεροσπουδαστηρίου ἐμπεριείχε πολλὰς δυσχερείας καὶ ἀπῆτει πρὸς τοῦτο μεγάλην εἰδικὴν ἱκανότητα, ἡ διεύθυνσις αὐτοῦ εἶχεν ἔτι πλείονας δυσχερείας, καὶ ἀπῆτει πολλῶ μείζονα ἱκανότητα. Πολλὰ πράγματα τῷ ὄντι φαίνονται λίαν εὐκόλα ἐν τῇ θεωρίᾳ, καὶ διὰ τοῦτο πολλοὶ φιλοτιμοῦνται νὰ ἐπιδεικνύωνται παρουσιάζοντες εὐχερῶς σχέδια ἐπὶ σχεδίων ἐπὶ πάσης οἰασδὴποτε ὑποθέσεως. ἄλλ' ἐν τῇ ἐφαρμογῇ καταδεικνύεται τὸ ἀδύνατον καὶ ἐξελέγχεται τὸ σαθρὸν αὐτῶν. Πόσαι δυσχερεῖαι παραδείγματος χάριν καὶ ἐκ μέρους τοῦ γράμματος τοῦ νόμου καὶ τοῦ κανονισμοῦ, ἀλλὰ καὶ ἐκ μέρους τῆς ἀσθενείας ἢ καὶ τῆς ἰδιοτροπίας τῶν ἀνθρώπων· διότι ἄλλοτε μὲν ἀπαιτεῖται ἀκρίβεια καὶ αὐστηρότης, ἄλλοτε δὲ οἰκονομία καὶ ἐπιείκεια· ἄλλοτε ἔπαινος καὶ ἄλλοτε ἐπίπληξις, καὶ ἀμφοτέρω μετὰ διακρίσεως. Ἐνταῦθα τῷ ὄντι ἀπητεῖτο τὸ τοῦ Παύλου, τὸ «γίνεσθαι τοῖς πᾶσι τὰ πάντα» πρὸς τὸ συμφέρον καὶ ἐνὸς ἐκάστου καὶ τῆς σχολῆς. Πόση λοιπὸν φρόνησις καὶ ἐνταῦθα, πόση προσοχή καὶ δραστηριότης, ἀλλὰ καὶ πόση ἀνοχή καὶ μακροθυμία, καὶ ὁποία ὑπομονὴ ἐν τοῖς καθ' ἐκάστην παρὰ γνώμην συμβαίνουσι.

Τρίτον ὡς πρὸς τὴν **διδασκαλίαν**. Τῆς διδασκαλίας τὸ ἔργον ὑπάρχει βεβαίως τὸ εὐκολώτερον, ὅταν ἕκαστον μάθημα, ἐκάστη ἔδρα ἔχει τὸν εἰδικὸν αὐτῆς καθηγητὴν· ἀλλ' ὅταν εἷς καὶ ὁ αὐτὸς ἀναγκάζεται νὰ διδάσκῃ πολλὰ καὶ διάφορα μαθήματα, καθὼς συνέβη τῷ ὄντι ἐν τῷ Ἱεροσπουδαστηρίῳ, τότε τὸ πρᾶγμα ἀποβαίνει βαρὺ καὶ δυσβάστακτον· ὅταν δὲ εἶναι ὑποχρεωμένος νὰ προπαρασκευάζῃ, δι' ἑλλειψιν τῶν ἀναγκαιούντων βιβλίων, καὶ τὰ κείμενα τῶν ἑαυτοῦ μαθημάτων, ὅπως ἔπραττε τοῦτο ὁ ἀοίδιμος

τότε ἡ δυσκολία εἶναι ἔτι μεγαλειτέρα, καὶ εἰς πολλοὺς ἀνυπερβλητος. Γνωρίζουσιν ὅσοι ποτὲ ἐπεχείρησαν τὸ τοιοῦτον. Πρὸς τούτοις ἐνταῦθα ὑπάρχει καὶ ἄλλη πολλῶ σπουδαιότερα δυσχέρεια, τὴν ὁποίαν δὲν πρέπει νὰ παραδράμωμεν. Ἄν εἰς ἄλλα μαθήματα καὶ εἰς ἄλλας ἐπιστήμας δύναται τις ἀκινδύνως ν' ἀποχωρίσῃ τὴν πρᾶξιν ἀπὸ τῆς θεωρίας, καὶ εἰς ταύτην μόνην νὰ περιορισθῇ· ἀλλ' εἰς τὰ ἱερὰ καὶ θρησκευτικὰ, ἂν ποτε τὸ τοιοῦτον ἐλάβανε χώραν, οὐδέποτε γίνεται ἄνευ μεγάλης ἠθικῆς βλάβης καὶ τῶν διδασκομένων καὶ τοῦ διδάσκοντος. Πόση λοιπὸν προσοχή καὶ ἐνταῦθα, πόση φιλοπονία, διὰ νὰ ἐπαρκέσῃ τις εἰς τὰς ἀνάγκας καὶ τὰς εὐλόγους ἀπαιτήσεις καὶ τῆς σχολῆς καὶ τῶν μαθητῶν· ἀλλὰ καὶ πόση αὐταπάρνησις, διὰ νὰ ποιῇ τις πρῶτον, καθὼς εἶπεν ὁ Κύριος, καὶ ἔπειτα νὰ διδάσκῃ. «Οἱ λόγοις ἐνοχλοῦντες, γράφει ὁ » θεῖος Μάξιμος, πολλοὶ ἐσμεν σήμερον· οἱ δὲ ἔργοις παιδεύοντες » καὶ παιδεύόμενοι πάνυ εἰσὶν ὀλίγοι».

Ἐχετε ἤδη, ἀγαπητοί, ὡς ἐν σκιαγραφίᾳ τὸ ὅλον τοῦ ἀγῶνος διάγραμμα· εἶδετε πόσαι καὶ ὁποῖαι πανταχόθεν δυσχερεῖαι· κατενόησατε πόση ἀρετὴ καὶ πόση ἱκανότης ἀπητεῖτο διὰ τὴν αἰσίαν ἔκβασιν. Τί λέγετε λοιπόν; δὲν ἱλιγγιάτε πρὸς τὸ μέγεθος τοῦ ἀγῶνος; δὲν διστάζετε περὶ τῆς ἐκβάσεως; δὲν φοβεῖσθε διὰ τὸν ἀθλητὴν; Ἀλλὰ θαρτεῖτε· ὁ γενναῖος καὶ ἔμπειρος ἀγωνιστὴς δὲν καταγωνίζεται τοσοῦτον εὐκόλως. Ἐπειτα ὁ Κύριος, πρὸς τὸν ὁποῖον αὐτὸς ἀτενίζει ἐκάστοτε μετ' ἀδιστάκτου ἐλπίδος καὶ πίστεως, ἐστὶ πάντοτε μετ' αὐτοῦ. Καὶ πραγματικῶς, ἀδελφοί, ὁ ἀδαμάντινος ἀληθῶς καὶ τὸ σῶμα καὶ τὴν ψυχὴν, ὅχι μόνον ἐπήρκεσεν εἰς πάντα ταῦτα τὰ δυσχερέστατα ἔργα, ἀλλ' ἐφιλοτιμήθη, τίς ἤθελε τὸ πιστεύσει; νὰ ἀνκλάβῃ καὶ ἕτερον βάρος, τὸ ὁποῖον μόνον αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ πολλοὶ δὲν ἰσχύουσι νὰ βαστάσωσι· τὸ κήρυγμα, λέγω, τοῦ θείου λόγου ἐν τοῖς ἱεροῖς ναοῖς τῆς Κερκύρας, ἐπὶ ὁκτὼ κατὰ συνέχειαν ἔτη, ὅποτε παρεχώρητεν αὐτὸ εἰς τοὺς ἑαυτοῦ μαθητάς. Πόσον δὲ εὐδοκίμως ἐπετέλει καὶ τοῦτο τὸ θεῖον ἔργον ὁ θαυμάσιος ἐκεῖνος ἀνὴρ, καὶ πόσον κατέθελγε καὶ ψυχοδό-

μει τοὺς πάντας, ἀπόδειξις ἀποχρῶσα τὸ ἐκφραστικὸν ὄνομα, τὸ ὁποῖον ὁ λαὸς ἐν τῇ ἀφελείᾳ αὐτοῦ ἀπέδιδεν εἰς αὐτόν, καὶ διὰ τοῦ ὁποῖου μόνου κοινῶς ἐγνωρίζετο· ὁ Κήρυκας, ἔλεγον, ὅσάκις ἔβλεπον τὸν Τυπάλδον· ὁ Κήρυκας! Ἄν λοιπὸν εἰς τὸ πάρεργον, ὡς εἰπεῖν, ἔργον εὐδοκίμει τοσοῦτον καὶ ἐθαυμάζετο, ὅποιος ἄρα ἦτο εἰς τὸ κύριον ἔργον, εἰς τὸ ἔργον τῆς διευθύνσεως τῆς σχολῆς, καὶ τῆς τῶν διαφόρων μαθημάτων διδασκαλίας καὶ παραδόσεως;

Ποῦ εἴσθε σήμερον ὑμεῖς οἱ μαθηταὶ τοῦ ἱεροῦ φυτωρίου ἐκεῖνου, οἱ ἀνὰ πᾶσαν ἀνατολήν καὶ πολλαχοῦ τῆς Εὐρώπης ἐγκυκλιζόμενοι καὶ διαπρέποντες; ποῦ εἴσθε νὰ διηγηθῆτε καὶ πρὸς ἡμᾶς τοὺς ἀγνοοῦντας τὰ ἐκεῖ καλὰ, καὶ τοὺς ἐκεῖ ἄθλους τοῦ αἰοιδίου; Νὰ μᾶς εἰπῆτε, παραδείγματος χάριν, πῶς ἐκυθέρνα καὶ πῶς ἐδίδασκε, πῶς ὠκονόμει τὰ τῆς σχολῆς καὶ πῶς τὰ τῆς ἐκκλησίας. Πῶς συνεδίβαζε δηλονότι τὰ καθήκοντα τοῦ διδασκάλου μετὰ τῶν καθηκόντων τοῦ ἱερέως καὶ λειτουργοῦ τοῦ ὑψίστου· ὅποιός τις παρουσιάζετο ἐν τῷ ναῷ τοῦ Θεοῦ, καὶ ὅποιος ἐν ταῖς παραδόσεσιν· ὅποιός τις ἐφαίνετο ἐπὶ τῆς διδασκαλικῆς ἑδρας, καὶ ὅποιος ἐπὶ τοῦ ἁμβωνος, καὶ ὅποιος ἐνώπιον τῆς ἱερᾶς Τραπέζης, ὅποτε ἐπετέλει τὰ θεῖα μυστήρια. Νὰ μᾶς διηγηθῆτε πῶς προσεφέρετο πρὸς ὑμᾶς καὶ πρὸς τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους. Πῶς προσεφέρετο πρὸς τοὺς ἄρχοντας καὶ πῶς πρὸς τὸν λαόν. Μήπως παραδείγματος χάριν θηρεύων κενὴν καὶ ματαίαν δόξαν ἐθεράπευε τῆς ἡμέρας τοὺς ἰσχυροὺς καὶ ἐκολλάκευε τῶν ἀνθρώπων τὰ πάθη καὶ τὰς ἀδυναμίας; δι' ἄλλων λόγων, μήπως ἐθυσιάσε ποτε τὸ καθήκον εἰς τὸ συμφέρον, καθὼς σήμερον εὐχερῶς τολμῶσι πολλοί; Ἄλλ' ὅχι, ὅχι, ἀγαπητοί! ὁ τὸν μέγαν Παῦλον ὑπογραμμὸν ἑαυτοῦ προβαλλόμενος, καὶ τὸν καλὸν ἀγῶνα κατὰ τὴν παραγγελίαν αὐτοῦ τοσοῦτον φιλοτίμως ἀγωνιζόμενος· ἦτο ἀδύνατον νὰ λησμονήσῃ ποτὲ καὶ τὸ ἕτερον ἐκεῖνο ρητόν· «Ἐὰν δὲ καὶ ἀθλῇ τις οὐ στεφανοῦται, ἐὰν μὴ νομίμως ἀθλήσῃ». Ἐπειτα ἡ γενικὴ παρὰ πᾶσι μικροῖς καὶ μεγάλαις ὑπόληψις, ἣν ἀπέκτησε, καὶ ὅλος ὁ μετὰ ταῦτα βίος αὐτοῦ ἀποκρούουσι πᾶσαν τοιαύτην ὑπόνοιαν, καὶ ἐγγυῶνται περὶ τῆς ἀκεραιότητος

καὶ τῆς ἀνεξαρτησίας τοῦ χαρακτῆρος τοῦ Κωνσταντίνου Τυπάλδου.

Καὶ ὧντος, ἀγαπητοὶ ἀδελφοί, οἱ μὲν εὐγνώμονες αὐτοῦ μαθηταὶ καὶ πᾶς ὁ λαὸς καὶ τῆς Κερκύρας καὶ πάσης τῆς Ἑπτανήσου σχεδὸν τὸν ἐλάτρευον· οἱ ἄρχοντες τὸν ἐτίμων, ὅλος ὁ ἱερός κλήρος τὸν ἐσέβετο καὶ ἐνεκαυχᾶτο εἰς αὐτόν. Καὶ αὐτὸς δὲ τῆς πολιτείας ὁ ἄρχων, ὁ τότε Ἀρμοστής, τοσοῦτον ὑπελήπτετο τὸν ἄνδρα, ὥστε ἐμελέτα, λέγουσι, νὰ διορίσῃ αὐτόν ποτε Μητροπολίτην Κερκύρας· Ἀξία πάντα ταῦτα καὶ εὐλογα καὶ τῆς μεγάλης ἀρετῆς ἐκείνου ἀντάξια· ὅποια δὲ καὶ τὰ μετὰ ταῦτα; Δεινὰ μὲν καὶ ὅλως ἀνεξήγητα εἰς τοὺς ὀφθαλμοὺς τῶν ἀνθρώπων φαίνόμενα, πρόσφορα ὅμως καὶ κατάλληλα εἰς τὰς βουλὰς τῆς πανσόφου τοῦ Θεοῦ προνοίας κριθέντα.

Ὑπὲρ τὰ δέκα ἔλα ἔτη μετὰ πολλῆς καρποφορίας διεύθυνε τὸ Ἱερσπουδαστήριον, ἔχων συνεργάτην καλὸν ἐπὶ τινα ἔτη καὶ τὸν ἐμὸν συμπατριώτην καὶ διδάσκαλον, ἐπίσης ἐκ Βενετίας προσκληθέντα, τὸν αἰμίμηστον, λέγω, Βαρθολομαῖον, τὸν ὁμότροπον αὐτῷ καὶ ὁμόζηλον κατὰ τὴν πίστιν καὶ τὴν εὐσέβειαν. Καὶ κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο ἱκανὸς ἀριθμὸς μαθητῶν τελειοποιηθέντες ἀπεφοίτησαν τῆς σχολῆς, ἀποτελοῦντες σήμερον τὸν κόσμον τοῦ ἱεροῦ κλήρου ἐν Ἑπτανήσῳ, καὶ ἐξ ὧν καὶ αὐτὸς προσέλαβεν ἔπειτα δύο, τοὺς ἱκανωτέρους, ὡς συμβοητοὺς εἰς τὸ Ἱερσπουδαστήριον. Ἀλλὰ τί συμβαίνει κατόπιν; Ἀνίσταται βασιλεὺς ἕτερος, «ὃς οὐκ ἤδει τὸν Ἰωσήφ». Διορίζεται νέος ἄρχων τῆς πολιτείας, ὅστις οὐ μόνον δὲν ἠθέλησε νὰ γνωρίσῃ τὴν ἀξίαν καὶ ἰκνότητα τοῦ Τυπάλδου, ἀλλὰ καὶ κατὰ τῶν καθεστώτων τῆς Ἐκκλησίας κενὰ καὶ ἀνόσια παρατόλμως βουλευέται. Ἐν δὲ τοιαύτῃ περιπτώσει, ἐν τῇ μελετωμένῃ προφανεί καταπκτήσει τῶν ἱερῶν κανόνων, ἡ γνώμη τοῦ Τυπάλδου, ὡς διδασκάλου τῆς ὀρθοδόξου θεολογίας, δὲν ἦτο δυνατόν νὰ εἶναι ἀμφίβολος· ἐξέφερε φανερὰ τὴν ἀποδοκιμασίαν του. Ἡ παρρησία καὶ εἰλικρίνεια, μεθ' ἧς ἐξέφερε τὴν γνώμην αὐτοῦ, ἀνεχαίτισε κατ' ἀρχὰς

καὶ ἐπέβαλε σέβας ἀκούσιον εἰς τοὺς καινοτόμους· ἀλλ' ἡ ἀβουλία καὶ ἀπερισκεψία τινῶν ἐξώθεν ἐνοχοποίησεν αὐτὸν ὠρεάν, ὅτι συνεννοεῖται δῆθεν μετὰ τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας παρὰ τοὺς καθεστῶτας νόμους τῆς πολιτείας, καὶ ἀμέσως ἀρπάζεται καὶ πέμπεται εἰς τὰς Στροφάδας νήσους ἐξόριστος! Τοιαῦτα τὰ βραβεῖα τῶν ἀληθῶν τῆς εὐσεβείας ἀγωνιστῶν! Ἐξ ὀλοκλήρους μῆνας διήρκεσεν ἡ ἀδικος ἐξορία αὕτη, τὴν ὁποίαν καθίστα δεινότεραν, καθὼς διηγείτο ὁ ἴδιος, ἡ ἀγριότης καὶ ἡ ἀπανθρωπία τῶν στρατιωτῶν, τῶν φυλασσόντων αὐτόν. Ἀλλ' ἡ γενικὴ καταδοὴ τοῦ λαοῦ πανταχόθεν ἐξεγερθεῖσα ἠνάγκασε τὸν Ἀρμοστήν νὰ τὸν ἀνακαλέσῃ ἐκ τῆς ἐξορίας, οὐδόλως ὅμως ἐπέτρεψεν εἰς αὐτὸν ν' ἀναλάβῃ τὴν προτέραν του θέσιν· διότι ὁ Τυπάλδος ἔμενεν ἀκαμπτος εἰς τὰς παραλόγους αἰτήσεις αὐτοῦ. Ἡ κατὰ τοῦ Τυπάλδου δεισμένη καὶ καταφορὰ τῆς ἀρχῆς ἐδείχθη ἔτι καταφανέστερον ἐκ τοῦ ἐξῆς περιστατικοῦ, ἐνὸς τῶν λαμπροτέρων ἐπεισοδίων τοῦ ἐνδόξου βίου τοῦ ἀειμνήστου, ὅπερ ἐπέφερε τὴν καταστροφὴν τοῦ δράματος, καὶ ἐπέστυψε τὸν πρῶτον ἄθλον αὐτοῦ.

Ἐν τῷ μεταξύ τούτῳ ἀποθνήσκει ὁ μητροπολίτης Κεφαλληνίας· καὶ εὐθὺς ὁ λαὸς τῆς νήσου αὐθόρμητος ὁμοφώνως ζητεῖ τὸν Κωνσταντῖνον Τυπάλδον δι' ἀρχιερέα. Μάτην ἡ ἐξουσία δι' ὅλων τῶν μέσων ζητεῖ νὰ ἐμποδίσῃ τὸ τοιοῦτον· μάτην ἐπεμβαίνει παρνόμως εἰς τὴν ἐκλογὴν, ὁ εὐσεβὴς λαὸς τῆς Κεφαλληνίας, μ' ὅλας τὰς προσπάθειάς τῆς ἐξουσίας, ἐκλέγει αὐτόν διὰ τοῦ ἱεροῦ κλήρου, κατὰ τὴν ἐκεῖ ἐπικρατοῦσαν συνήθειαν, εἰς μητροπολίτην Κεφαλληνίας, καὶ εὐθὺς χαρὰ γενικὴ πανταχοῦ διαχέεται, καὶ ὁ Τυπάλδος ὡς ἐν θριάμβῳ μεταφέρεται εἰς τὸν οἶκον αὐτοῦ. Τὸ δρᾶμα ἐφαίνετο λελυμένον, καὶ τὰ πάντα ἔβαινον κατ' εὐχὴν. Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ ἀείμνηστος, κατάκοπος ἤδη ἐκ τῶν πολυχρονίων μόχθων καὶ τῶν ἀνελπίστων δεινῶν, δὲν ἀπέκλινε τὴν πρὸς αὐτὸν ὑπὸ τῆς φωνῆς τοῦ λαοῦ προσφερομένην ἀξίαν· ἐθεώρει ἴσως τὸν ἑαυτοῦ ἀγῶνα συντελεσθέντα, καὶ ἠγάλλετο εἰς τὰς δάφνας αὐτοῦ. Ἀλλ' ὅμως ἔκρινεν ἄνωθεν ὁ

τὰς τύχας ἐκάστου ἐν τῇ δεξιᾷ κρατῶν, καὶ πρὸς τὸ συμφέρον τὸ γενικὸν τῆς Ἐκκλησίας οἰκονομῶν τὰ ἡμέτερα. Καὶ τί συμβαίνει; Αἰφνης ἀκούεται ὅτι ὁ Ἀρμοστής κατ' οὐδένα τρόπον θέλει νὰ ἐπικυρώσῃ τὴν ἐκλογὴν, καὶ διατάσσει μάλιστα ρητῶς ἕτερος ἀντ' αὐτοῦ νὰ διορισθῇ! . . . Κατανοεῖτε, ἀγαπητοὶ ἀδελφοί, τὴν δεινὴν θέσιν τοῦ διδασκάλου· ἐπηπειλεῖτο στάσις γενικὴ τοῦ λαοῦ, ἂν ὀλίγον ἔτι ἐπέμεινε. Καὶ τί λοιπὸν ἐν τῇ κρίσει ταύτῃ περιστάσει ἀποφασίζει νὰ πράξῃ; Καὶ τί ἄλλο εἰμὴ νὰ δώσῃ τόπον τῇ ὀργῇ, καὶ ν' ἀπομακρυνθῇ τῆς πατρίδος;

Φεύγει λοιπὸν (μὲ ποῖαν ἄρὰ γε καρδίαν;) ὁ ἐκλεκτὸς τοῦ λαοῦ! φεύγει. . . Ἀλλὰ τί λέγω; ὅχι δὲν ἦτο φυγὴ τοῦ Κωνσταντίνου Τυπάλδου ἢ ἐκ τῆς πατρίδος αὐτοῦ ἀναχώρησις, ἀλλ' ἦτο νέα τοῦ Θεοῦ κλήσις πρὸς νέον ἀγῶνα, ἐπίσης καλόν, ἐπίσης λαμπρόν καὶ ἑνδοξόν. Ναί· δὲν ἐφυγάδευσεν αὐτὸν ἐκ τῆς πατρίδος ἡ αὐθαιρεσία τοῦ ἐπιγείου ἄρχοντος, ἀλλ' ἐκάλεσεν αὐτὸν ἀλλαχοῦ τοῦ αἰωνίου βασιλέως ἡ μεγάλη βουλή καὶ πρόγνωσις. Ἀλλὰ οἱ στέφανοι; ἀλλὰ τὰ βραβεῖα! τὰ εἰς τὸν προηγούμενον ἄθλον ὀφειλόμενα; ὦ! ταῦτα φαίνεται ὅτι ἀναβάλλονται ἐπὶ τοῦ παρόντος, ἴσως ἀναβάλλονται μάλιστα διὰ πάντα εἰς τὸν παρόντα βίον, ἴσως δὲν εἶναι δυνατόν ν' ἀνταμειφθῶσιν ἐπαξίως ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων ἐνταῦθα τοιοῦτοι ἀπαράμιλλοι ἀγῶνες καὶ ἄθλοι.

Ἀπέρχεται λοιπὸν οὕτως ἀβράβευτος ἐκ τῆς πατρίδος τοῦ ὀριστεύς καὶ ἔρχεται εἰς Κωνσταντινούπολιν, χωρὶς οὐδὲ αὐτὸς νὰ γνωρίζῃ τὴν βουλήν τοῦ Θεοῦ, ὅστις εἶχε προπαρασκευάσει τὰ πάντα. Καὶ ἐνταῦθα, καθὼς ἀλλαχοῦ, ἡ ἱερὰ θεολογία παρ' ἡμῖν οὐδέποτε ἐπαύσατο διδασκομένη ἐν τοῖς ἀνωτέροις διδασκηρίοις, καὶ διὰ τοῦτο ἀναφαίνονται εἰδήμονες τῆς θεολογίας καὶ μεταξύ τῶν λαϊκῶν. Ἀλλ' ὅμως ἔκτακτά τινα περιστατικὰ κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους συμβάντα, ὁποῖα παραδείγματος χάριν τὰ καίρια, συνετέλεσαν εἰς τὸ νὰ καταστήσωσιν ἐπαισθητότερην τὴν ἑλλειψιν ἰδιαίτερης σχολῆς θεολογικῆς διὰ τὸν ἱερόν

μάλιστα κληρον, καὶ τὴν ἀνάγκην τῆς ταύτης συστάσεως. Καὶ δὴ ἐπὶ τῆς πρώτης ἐτι πατριαρχείας τοῦ ἐπ' ἐσχάτων πάλιν θείᾳ Προνοίᾳ ἐπὶ τὸν οἰκουμενικὸν θρόνον ἐπανακάμψαντος, προκατήρξατο τοιαύτη ἐν Φαναρίῳ σχολή, καὶ προσεκλήθη ἐπὶ τούτῳ ἐκ τῆς ἰδίας πατρίδος ὁ αἰμνηστος Βαρθολομαῖος. Ἀλλ' εἴτε ἔνεκα τῆς ἀμέσως ἐπελθούσης τοῦ πατριάρχου παραιτήσεως, εἴτε δι' ἄλλας τινὰς αἰτίας, ἡ σχολὴ ἐκείνη μόλις συστάσα διελύθη ἄνευ σπουδαίου ἀποτελέσματος. Ὅθεν ἐπὶ τῆς πατριαρχείας τοῦ ἀειδίου Γερμανοῦ, ὁπότε ἀνωκοδομήθη ἐκ βάθρων ἡ ἱερὰ αὕτη μονὴ τῆς ἁγίας Τριάδος, ἐνεκρίθη συνοδικῇ γνώμῃ καὶ ἀποφάσει, νὰ συστηθῇ ἐν αὐτῇ σχολὴ θεολογικὴ, συντηρουμένη ὑπὸ τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας, καὶ νὰ προσκληθῇ ὁ ἐνταῦθα πρὸς ἰδιωτεύων Κωνσταντῖνος Τυπάλδος, ὡς σχολάρχης αὐτῆς καὶ διδάσκαλος. Εὐλογητὸν τὸ ὄνομα καὶ τοῦ αἰμνήστου πατριάρχου ἐκείνου καὶ πάντων τῶν εἴτε ἀμέσως εἴτε ἐμμέσως συνεργησάντων καὶ συνδραμόντων εἰς τὴν σύστασιν τῆς σχολῆς καὶ τὸν διορισμὸν τοῦ Τυπάλδου!

Ἀλλ' ἐνταῦθα με τοῦ λόγου γενόμενον μὴ ὑπολάβητε, ἀδελφοί, ὅτι προτίθεμαι νὰ ἐπιχειρήσω καὶ πάλιν πλήρη ἀφήγησιν καὶ περιγραφὴν τοῦ νέου τούτου ἀγῶνος, ἀγῶνος, ὅσω μικροτέρου τοῦ πρώτου κατὰ τὴν διάρκειαν, τοσούτῳ πολυπληθεστέρας καὶ πολυπλοκωτέρας τὰς περιπετείας παρουσιάζοντος· ὅχι, ἀγαπητοί, τοῦτο οὔτε ὁ ἐπιλείπων ἡμᾶς ἤδη χρόνος, ἀλλ' οὔτε αἱ δυνάμεις μου ἐπιτρέπουσι. Τί ἀπαιτεῖται ἐν γένει καὶ διὰ τὸν νέον τοῦτον ἀγῶνα, τοῦτο ἐκ τῶν ἤδη περὶ τοῦ πρώτου ρηθέντων καταλαμβάνομεν. Ἀλλὰ διὰ νὰ δυνηθῶμεν ἀποχρώντως νὰ ἐκτιμήσωμεν τοὺς εἰκοσαετῆς ἀγῶνας καὶ μόχθους τοῦ Κωνσταντίνου Τυπάλδου ἐν ταύτῃ τῇ ἱερᾷ σχολῇ, ἔπρεπεν ἐξ ἀνάγκης προηγουμένως νὰ ἐξετάσωμεν, ὁποῖα τις ἐν γένει ἢ τότε τῶν πραγμάτων κατὰστασις παρ' ἡμῖν, ποῖαί τινες ἰδέαι παραδείγματος χάριν ἐπεκράτουν παρὰ τισι περὶ ἐκπαιδεύσεως τοῦ Κλήρου καὶ τῆς σχολῆς, ποῖα ἦσαν τὰ πρόσωπα, μεθ' ὧν ὁ σχολάρχης ὤφει-

λε νὰ εἶναι διηνεκῶς εἰς ἄμεσον σχέσιν, ποῖοί τινες οἱ κατὰ καιροὺς συνεργάται τοῦ διδασκάλου, ποῖοί τινες οἱ εἰσαγόμενοι μαθηταί, κατὰ τε τὴν διανοητικὴν ἀνάπτυξιν καὶ τὴν ἄλλην διαγωγὴν, καὶ μυρία ἄλλα τοιαῦτα, τὰ ὁποῖα ὤφειλον φυσικῶς τῷ λόγῳ νὰ ἐπηρεάζωσι κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον τὴν θέσιν τοῦ διδασκάλου, καὶ νὰ καταστήσωσιν αὐτὴν εὐκολωτέραν ἢ τοῦναντίον δυσκολωτέραν. Ταῦτα πάντα λοιπὸν ἀφίνων ἐξ ἀνάγκης εἰς τὸν μέλλοντα τῆς σχολῆς ιστοριογράφον, περιορίζομαι, καθ' ὅσον ἀφορᾷ τοῦ ἡμετέρου λόγου τὴν πρόθεσιν, εἰς τὴν ὅσον ἐνδέχεται βραχεῖαν καὶ σύντομον τῶν γεγονότων ἀνακεφαλαίωσιν.

Ὁ αὐτὸς ἐνδοξος ἀγὼν, ἀδελφοί, ὅστις συνέστη καὶ ἐπεστέφθη μετὰ τοσαύτης ἐπιτυχίας ἐν Κερκύρᾳ, ἐν τῇ Ἰονίῳ Ἀκαδημίᾳ, συγκροτεῖται καὶ ἐνταῦθα ἐν τῇ νήσῳ Χάλκῃ, ἐν ταύτῃ τῇ ἱερᾷ τῆς ἁγίας Τριάδος μονῇ. Καθὼς ἐκεῖ οὕτω καὶ ἐνταῦθα πρόκειται καὶ σύστασις καὶ διοργάνωσις τῆς σχολῆς, καὶ διεύθυνσις, καὶ διδασκαλία. Ἡ μόνη, ἀλλ' οὐσιώδης διαφορά, ἣτις ὑπάρχει μεταξὺ ἐκείνου καὶ τούτου τοῦ ἀγῶνος, εἶναι ὅτι ἐνταῦθα αἱ δυσχέρειαι παρουσιάζονται καθ' ὅλας τὰς ἐπόψεις ἀσυγκρίτως περισσότεραι καὶ μεγαλείτεραι, καὶ ἀπαιτοῦσιν ἐπομένως μεῖζονα καὶ τὴν φρόνησιν καὶ τὴν καρτερίαν. Ἀλλὰ χάριτι θείᾳ καὶ ὁ ἀθλητῆς ἐστομώθη ἤδη εἰς τοὺς κόπους καὶ τοὺς κινδύνους· δὲν πτοοῦσι πλέον αὐτὸν οὔτε τῶν μαθημάτων ὁ δόλιχος, οὔτε τῶν παρουσιαζομένων πανταχόθεν προσκομμάτων τὸ πλῆθος καὶ μέγεθος. Καὶ προβαίνει λοιπὸν αὐθις εὐτολμος καὶ εὐθυμος εἰς τὸ στάδιον. Διοργανίζει κατὰ τὸ ἐνὸν τὴν σχολὴν, συντάσσει τῶν μαθημάτων τὸ πρόγραμμα, καὶ ἄρχεται τῶν παραδόσεων μόνος μετὰ τοῦ καλοῦ κάγαθοῦ Ἰωάννου Τάξη, ἐπίσης φιλοπόνου καὶ συνετοῦ, κατὰ σεπτέμβριον τοῦ 1844 ἔτους. Εὐτυχεῖς οἱ χρόνοι ἐκεῖνοι! εὐτυχεῖς οἱ τότε ἀξιοθέντες νὰ ἰδῶσι καὶ ν' ἀκούσωσι τὸν διδάσκαλον διευθύνοντα τὴν σχολὴν καὶ διδάσκοντα, ὅτε ἀκμαῖος ἦδη καὶ τὸ σῶμα καὶ τὴν ψυχὴν ἐφείλκυε διὰ τῆς ἀπαρμιλλοῦ δραστηριότητος αὐτοῦ τὸν γενικὸν θαυμασμόν.

Προσηνής καὶ εὐπροσήγορος πρὸς τοὺς ἐπιμελεῖς καὶ χρηστοίηθεις τῶν μαθητῶν, ἐλεγκτικός καὶ βαρὺς πρὸς τοὺς ἀπειθοῦντας καὶ ἀμελεῖς, συγκαταβατικός πρὸς τοὺς μετανοοῦντας, καὶ πρὸς μόνην τὴν πεισμονὴν καὶ τὴν ἀμετανόητον κακίαν ἀδυσώπητος· ἄγρυπνος καὶ προσηκτικός εἰς πάντα, καὶ πανταχοῦ παρὼν διὰ τῆς ἀκαμάτου δραστηριότητος, ἐπετῆρει τὰ πάντα, διηύθυνε καὶ ὠκονόμει τὰ πάντα μετὰ συνέσεως ἀπαρχμίστου. Ὅποια σεμνότης καὶ ἐμβρίθεια εἰς τὸ ἦθος, ὅποια χάρις ἐν τοῖς λόγοις, ὅποια εἰς τὰς πράξεις ἀκρίβεια. Τύπος καὶ κανὼν ἀληθοῦς ποιμένος καὶ διδασκάλου ἐποίμαινε πατρικῶς τοὺς ἐν τῇ σχολῇ καὶ ἐδίδασκεν. Ἐδίδασκεν ἐν ταῖς παραδόσεσιν ὥρας ὁλοκλήρους κατὰ συνέχειαν· ἐδίδασκε συνεχῶς ἐν τούτῳ τῷ ἱερῷ ναῷ αὐτοσχεδίου, ἀλλ' αὐτόχρημα χρυσοστομικὰς ὁμιλίας· ἐδίδασκεν ἐν τῇ τραπέζῃ, ἐδίδασκε πανταχοῦ. Ἐδίδασκε· καὶ τί ἄρα ἐδίδασκεν; Ἐν μὲν τῇ παραδόσει, ὅλα τὰ κυριώτερα θεολογικὰ μαθήματα, κατὰ τὰ πρῶτα μάλιστα ἔτη, πρὶν μορφωθῶσιν ὅσοοι οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ, καὶ πρὸς τούτοις, δι' ἑλλειψιν εἰδικοῦ καθηγητοῦ, ἀνέλαβε τὴν παράδοσιν καὶ αὐτῶν τῶν φιλοσοφικῶν μαθημάτων· καὶ ταῦτα πάντα ἐδίδασκεν οὐχὶ ἀπλῶς θεωρητικῶς, ἀλλὰ μετὰ τῆς προσηκούσης ἐφαρμογῆς εἰς τὸν βίον, ὅπερ ἐστὶ τὸ οὐσιωδέστερον καὶ ἀναγκαιότερον διὰ τὸν μαθητὴν τῆς σχολῆς. Καὶ διὰ τοῦτο ἐδίδασκε πανταχοῦ πίστιν εἰς τὸν Θεὸν καὶ εὐσέβειαν, τὰς βάσεις τοῦ χριστιανισμοῦ καὶ τῆς ὀρθοδοξίας· ἐδίδασκε τὴν αὐταπάρνησιν, ὡς ἀναγκαίαν συνθήκην πασῶν τῶν χριστιανικῶν ἀρετῶν· ἐδίδασκε τὴν ὑπομονὴν εἰς τοὺς πειρασμούς, προῖόν ἐγκαρδίου καὶ ζωῆς πίστεως· ἐδίδασκεν εὐπειθειαν εἰς τοὺς νόμους, τάξιν εἰς τὰς μελέτας, πρωτοχὴν εἰς τὴν συμπεριφορὰν, καὶ ἐπὶ πᾶσιν εὐλάβειαν εἰς τὰ θεῖα· ἐν ἐνὶ λόγῳ ἐδίδασκεν ὅ τι ἐπραττε, καὶ ἐπραττεν ὅ τι ἐδίδασκεν. "Ω! διὰ τί νὰ μὴ εἶναι κατὰ πάντα διδασκτικὸν ἡ ἀρετὴ καὶ ἡ πίστις, διὰ νὰ μορφωθῶμεν καὶ ἡμεῖς ἅπαντες, κατὰ τὸ μέγα ἐκεῖνου παράδειγμα, ἀλλὰ νὰ ἐξαρτᾶται τὸ πλεῖστον ἐκ τῆς ἐκάστου γνώμης καὶ προαιρέ-

σεως, καὶ νὰ φαινώμεθα πάντες τοσοῦτον μικροὶ πρὸς τὸ ὕψος τῆς ἀρετῆς ἐκεῖνου καὶ πίστεως συγκρινόμενοι!

Ἐν τοσούτῳ ἂν καὶ τὸ μέγα πνεῦμα ἐκεῖνου δὲν ἦτο δυνατόν νὰ μεταδοθῇ ὅλον εἰς ἕκαστον, ἕκαστος ὅμως ὥφειλεν ἐξ ἀνάγκης νὰ προσλάβῃ ἀνεπαισθήτως χροιάν τινα, ν' ἀπομάξῃ τι τῶν πολλῶν καὶ μεγάλων ἐκεῖνου καλῶν, ἀναλόγως δηλονότι τῆς ἐκάστου ἐπιμελείας καὶ δεκτικότητος. Ἡ μετὰ τοσαύτης ἐπιμελείας ἐπὶ τοσαῦτα ἔτη (εἴκοσιν ἔτη κατὰ συνέχειαν) καλλιεργούμενη γόνιμος γῆ, ἦτο ἀδύνατον νὰ μὴ καρποφορήσῃ καρπὸν εἴτε πρῶτον, εἴτε ὄψιμον. Καὶ ὄντως, ἀγαπητοὶ ἀδελφοί, ὁ Θεός, τοῦ ὁποίου τὸ ἔργον ἐκεῖνος ὁλοψύχως εἰργάζετο, ἠυλόγησε τοὺς κόπους αὐτοῦ, καὶ ἀπέδωκεν ἀληθῶς ἐν τριάκοντα καὶ ἐν ἑκατόν. «Ἐγὼ ἐφύτευσα, εἶπε μετὰ ξὺ ἄλλων, ἐν τῇ συκινητικῇ ἐκείνῃ καὶ τελευταίᾳ προσλαλιᾷ ὁ αἰμίνηστος, ἐγὼ ἐφύτευσα, ἄλλοι κατὰ κειροῦς ἐπότισαν, ἀλλ' ὁ Θεὸς ἠῤῥξανε». Ἐκ τῶν πολλῶν τῶν κατὰ καιρὸν ἐν τῇ ἱερᾷ ταύτῃ σχολῇ ὡς μαθητῶν εἰσαχθέντων, ὑπὲρ τοὺς 100 ἤδη ἔλαβον τὸ διδασκαρικὸν δίπλωμα τοῦ διδασκάλου τῆς ὀρθοδόξου θεολογίας καὶ κοσμοῦσιν ἤδη τὴν καθ' ἡμᾶς Ἐκκλησίαν, οἱ μὲν διὰ τῆς διδασκαλίας, οἱ δὲ διὰ τοῦ κηρύγματος, ἱκανοὶ δὲ καὶ διὰ τῆς ποιμαντορικῆς ἐπιστήμης καὶ φρονήσεως, «ἕκαστος καθὼς ἔλαβε χάρισμα, κατὰ τὸ μέτρον τῆς δωρεᾶς τοῦ Θεοῦ», ἀναγράφοντες ἅπαντες μετὰ Θεὸν εἰς ἐκεῖνον τὴν χάριν, καὶ εὐλογοῦντες εὐγνωμόνως τὸ ὄνομα καὶ τὴν μνήμην αὐτοῦ.

Ἴσως τῶντι δὲν λέγει τις οὐδεμίαν ὑπερβολὴν, ἂν ἐν τῇ περιστάσει ταύτῃ ἐκφωνήσῃ, ὅτι πᾶν εἶτι καλὸν ἐγένετο ἢ γενήσεται ἐν τῷ μέλλοντι ἐκ ταύτης τῆς θεολογικῆς σχολῆς ἐν τῇ καθ' ἡμᾶς τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίᾳ, εἴτε κοινῶς, εἴτε μερικῶς, τοῦτο εὐλόγως καὶ δικαίως πρέπει νὰ ἀποδοθῇ κατὰ τὸ πλεῖστον μέρος εἰς τὴν αἰοδιμον μνήμην ἐκεῖνου. Ἄνευ ἐκεῖνου τῷ ὄντι, Κύριος οἶδεν, ἂν ἦτο δυνατόν καὶ νὰ συστηθῇ ὅλως ἡ σχολή, καὶ συστηθεῖσα νὰ συντηρηθῇ καὶ νὰ προοδεύσῃ, ἄνευ δηλονότι τῆς ἐκεῖνου φρονή-

σεως, καὶ ἰδίως ἄνευ τῆς ὑπομονῆς τῆς μεγάλης αὐτοῦ ψυχῆς τῆς τὰ πάντα νικώτης. Ἄλλως δὲ καὶ ἡ Μεγάλη τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησία, διὰ τῶν κατὰ καιροὺς εἰς αὐτὸν ἀποδοθεισῶν ἐξαιρετικῶν τιμῶν, οὕτως ὑψηλὴν καὶ μεγάλην ἰδέαν ἀπέδειξεν ὅτι εἶχε πάντοτε περὶ τοῦ ἀνδρός, εὐλόγως θεωροῦσα αὐτὸν ὡς τὸ στήριγμα τῆς σχολῆς, καὶ τῆς ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας τὸ ἐγκαλλώπισμα. Καὶ διὰ τοῦτο κατ'ἀρχάς μὲν ἐτίμησεν αὐτὸν διὰ τοῦ ἀξιώματος τοῦ μεγάλου ἀρχιεπισκόπου καὶ τοῦ ἱεροκήρυκος τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας· ἐφεξῆς δὲ ἐπὶ τοῦ πατριάρχου Ἀνθίμου τοῦ ἀπὸ Ἐφέσου, καὶ εἰς Μητροπολίτην Σταυρουπόλεως προεβίβασεν· ἀλλὰ καὶ μέχρις ἐσχάτων ἐξηκολούθει τιμῶσα καὶ ὑποληπτομένη τὸν ἄνδρα ἀναλόγως τῆς μεγάλης αὐτοῦ ἀξίας καὶ τῆς ἐξειδικιασμένης ἱκανότητος.

Ἄλλ' ἐμελλε τέλος ὁ ἄλλως εὐρωστος καὶ ρωμαλέος ἐκ φύσεως νὰ ἐξασθενήσῃ προώρως ἐκ τῶν πολλῶν πάντως ἀγώνων καὶ μόχθων· ἴσως δέ, ἵνα ὁμιλήσωμεν ἀληθέστερον, καὶ ἐκ τῶν ἠθικῶν παθημάτων καὶ θλίψεων! Ναί, δὲν φαίνεται ὅτι κατεδάμασε τὸν ἀδάμαστον ἐκεῖνον τὸ ἐπελθὼν βαθὺ γῆρας, οὐδὲ τῶν χρόνων καὶ τῶν ἐτῶν ὁ πολὺς ἀριθμὸς· δὲν κατέβαλον αὐτὸν οἱ σχολαστικοὶ ἀγῶνες καὶ μόχθοι, οἵτινες ἀπετέλουν πάντοτε μέχρις ἐσχάτων τῆς ψυχῆς αὐτοῦ τὸ ἐντρυφήμα· ἀλλὰ κατέβαλον αὐτὸν αἱ θλίψεις καὶ τὰ ἠθικὰ βάσανα. Ναὶ ἀδελφοί! καὶ εἰς αὐτὸν τὸν μακάριον ἐδόθησαν τῇ τοῦ Θεοῦ συγχωρήσει σκόλοpes δεινοί, ἐξ ὧν ἔπασγεν ὁ ἀοίδιμος. Καὶ ἐνταῦθα δὲν ἐννοῶ ποτε τῶν θλίψεων τὰ πετήρια, τὰ ὅποια τυχόν τινες ἐξ ἡμῶν ἐν ἀγνοίᾳ πολλάκις αὐτὸν ἐποτίσαμεν. Ὡ! τὰ τοιαῦτα, ὅσον καὶ ἂν ἦσαν πικρά, παρέβλεπεν εὐκόλως ἐκεῖνος, ὡς πατὴρ φιλόστοργος, καὶ συνεχῶς ἀνεξικάκως ἀπὸ ψυχῆς. Δὲν ἐννοῶ οὐδὲ τὴν δεινὴν ἐκείνην συκοφαντίαν (δὲν λέγω προδοσίαν, διότι οὐδὲν ἀληθὲς ὑπῆρχε δυνάμενον νὰ ἐνοχοποιήσῃ αὐτόν), ἀλλὰ τὴν συκοφαντίαν, τὴν γενομένην, ὡς μὴ ὥφειλε, παρ' ἀνθρώπου φέροντος ὄνομα μαθητοῦ, δι' ἣν ἀπήχθη καὶ αὐτὸς ὁ μακάριος, καὶ παρέστη ἐνώπιον ἡγεμόνων, τὴν ἐπὶ θανάτῳ κρινόμενος· διότι καὶ τοῦτο ἦτο προσθήκη

δόξης εἰς τὴν δόξαν αὐτοῦ· ἀλλὰ τὴν ἀχαριστίαν καὶ τὴν ἀγνομοσύνην, τῶν πολλαχῶς ὑπ' αὐτοῦ εὐεργετηθέντων, ἀλλὰ τὴν φαρισαϊκὴν ὑπόκρισιν, πονηρὸν γένημα φιλαυτίας ὑπερφιάλου, τὴν οὐδὲν ἱερὸν καὶ ὅσιον ἔχουσιν, ἀλλὰ τὰ πάντα καὶ θεῖα καὶ ἀνθρώπινα παίζουσιν, καὶ πανταχοῦ κακουργοῦσαν. Μὴ αὐτοῖς λογισθεῖν! ἀλλὰ δῶν αὐτοῖς ὁ Θεὸς μετάνοιαν, καθὼς ἠύχθη ὁ ἴδιος, ὅπως ἴλεως γένηται αὐτοῖς ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῆς κρίσεως! Ἀλλὰ καὶ ἡ κατὰ τοὺς τελευταίους τούτους χρόνους τῆς καθ' ἡμᾶς Ἐκκλησίας κατάστασις, ἡ ἐκ τῆς ἰδιοτελείας καὶ ἐμπαθείας τινῶν, τῆς Ἐκκλησίας τὰ ναυάγια πολιτευομένων, προελθοῦσα, ὁποῖαν ἄρα θλίψιν, ὁποῖον ἄλγος ἐπέφερεν εἰς τὴν καρδίαν ἐκείνου, τοῦ ὑπὲρ τῆς Ἐκκλησίας πάντα τὸν βίον καταναλώσαντος; Ναί! ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα κατέθλιβον καὶ κατέτρυχον ὅσημέραι τὴν μακαρίαν ἐκεῖνου ψυχὴν· ταῦτα κατέβαλον τὸν ἀκαταγώνιστον, καὶ τοσοῦτον ἐξησθένησαν τὴν προτέραν εὐξίαν τοῦ σώματος, ὥστε ἐπ' ἐσχάτων ἔπαθε φεῦ! τῆς ἀορασίας τὸ δεινὸν πάθημα, καὶ ἐστερήθη τὸ φῶς τῶν ὁμμάτων αὐτοῦ! Νέα αὕτη καὶ ἐσχάτη δοκιμασία τῆς εὐσεβείας ἐκεῖνου καὶ ἀρετῆς, καὶ ἵνα διδαχθῶμεν πάντως ἡμεῖς ἐν τῷ προσώπῳ ἐκεῖνου καὶ ἕτερον μέγα μάθημα, τὸ μάθημα τοῦ πάσχειν καὶ ὑπομένειν, καὶ ἀγογγύστως τὸν καλὸν ἀγῶνα ν' ἀγωνιζώμεθα, τὰ δὲ βραβεῖα καὶ τοὺς στεφάνους νὰ μὴ ζητῶμεν ἐνταῦθα, ἀλλὰ νὰ τὰ ἀπεκδεχώμεθα, καθὼς ἐκεῖνος, εἰς τὴν ἄλλην ζωὴν. «Τὸν ἀγῶνα τὸν καλὸν» ἠγωνίσμαι, τὸν δρόμὸν τετέλεκα, τὴν πίστιν τετήρηκα» καὶ μολονότι αὐτὸς ταπεινοφρονῶν δὲν ἐτόλμησε νὰ προσθέσῃ τότε καὶ τὴν ἀμέσως ἐπισυναπτομένην φράσιν τοῦ ἀποστόλου, ὅτι ἀπόκειται ὑπὸ τῆς δικαιοσύνης ὁ στέφανος, ἡμεῖς ὁμῶς ὑπ' ὅψιν ἔχοντες τοὺς ἄθλους καὶ τὰς ἀριστείας αὐτοῦ, καθὼς ὁ λόγος ὡς ἐν ἀτελεῖ σκιαγραφίᾳ συντόμως ὑπέδειξεν, οὐδόλως περὶ τούτου διστάζομεν.

Φίλοι συμμαθηταί, μαθηταί τῆς ἱερᾶς ταύτης σχολῆς, μικροὶ καὶ μεγάλοι, ἀρχαῖοι καὶ νεώτεροι, μαθηταί πάντες τοῦ

κοινοῦ διδασκάλου, τοῦ ἀειζώου Σχολάρχου, τοῦ ὁποίου τὸ πνεῦμα πεποίθαμεν διαμένει ἐν τῇ σχολῇ, καθὼς ἡ ἱερὰ μνήμη διαμένει ἀνεξάλειπτος ἐν ταῖς καρδίαις ἀπάντων ἡμῶν· ὁ μὲν ἀείμνηστος ἐκεῖνος καὶ τρισμακάριος ἡγωνίσθη τῷ τῷ, καθὼς εἶδομεν, καὶ ἡγωνίσθη τοσοῦτον λαμπρῶς παρὰ πάντα τὸν βίον τὸν καλὸν ἀγῶνα, εἰς τὸν ὁποῖον ἀνέκαθεν προώρισεν αὐτὸν ὁ Θεός, καὶ ἔπραξεν ὅ,τι ἠδύνχτο, ὥστε εὐλόγως ἀπεκδέχεται παρὰ τοῦ ἀγωνοθέτου Θεοῦ τὸν τῆς δικαιοσύνης στέφανον. Ἡμεῖς δέ, οἵτινες διὰ τῆς τοῦ Θεοῦ εὐδοκίας καὶ χάριτος ἡξιώθημεν νὰ εἰσυχθῶμεν ὡς μαθηταὶ εἰς τὴν σχολὴν ταύτην, καὶ ἐπομένως νὰ σεμνυνώμεθα καὶ νὰ ἐγκαυχώμεθα ὡς μαθηταὶ τοῦ μεγάλου ἐκείνου, τί ὀφείλομεν ἄρα νὰ πράξωμεν; Καὶ τί ἄλλο, ἀγαπητοὶ ἀδελφοί, εἰμὴ ἀποβλέποντες πάντοτε πρὸς ἐκεῖνον, ὡς πρὸς παράδειγμα ζῶν καὶ ἑμψυχον, ν' ἀγωνιζώμεθα τὸν καλὸν ἀγῶνα, καθὼς ἡ κλῆσις ἡμῶν ἀπαιτεῖ, καὶ καθὼς ὁ ἴδιος αὐτὸς μᾶς παρήγγειλεν ἐν τῇ συγκινητικῇ ἐκείνῃ καὶ τελευταίᾳ προσλαλίδι· « Ἀγωνίζεσθε, εἶπεν, ἀγωνίζεσθε τὸν καλὸν ἀγῶνα τῆς πίστεως ».

Βεβαίως ὁ καλὸς ἀγὼν, εἰς τὸν ὁποῖον ἐκλήθημεν ν' ἀγωνισθῶμεν, καὶ τὸν ὁποῖον οἱ μὲν ἄλλοι ἄλλοθι ἀγωνιζόμεθα ἤδη, οἱ δὲ προαλείφονται ἔτι ἐν ταύτῃ τῇ ἱερᾷ σχολῇ, δὲν εἶναι ὁ αὐτὸς ἀνεξαιρέτως διὰ πάντας τοὺς μαθητάς· εἶναι ἀνάλογος τῶν χαρισμάτων, τὰ ὁποῖα ἕκαστος ἔλαβε παρὰ τοῦ Θεοῦ· πάντοτε ὁμῶς εἶναι ἀγὼν, καὶ ἐπομένως ἀπαιτεῖ προτοχήν καὶ φρόνησιν, καὶ πάντα τὰ ἀναγκαῖα προσόντα ἐκ μέρους τοῦ ἀγωνιζομένου. Τοῦτο ἀπαιτεῖ πίστιν εἰς τὸν Θεόν, τὸ πρῶτον καὶ κυριώτερον· ἀπαιτεῖ δεύτερον αὐταπάρνησιν, καὶ τελευταῖον καρτερίαν εἰς τὸν ἀγῶνα καὶ ὑπομονήν. Διὰ τῶν ὁπλῶν τούτων ἡγωνίστατο καὶ ἡρίστευσε, καθὼς εἶδομεν ὁ ἡμέτερος διδάσκαλος· διὰ τῶν ὁπλῶν τούτων καὶ ἕκαστος ἐξ ἡμῶν δύναται νὰ ἐλπίσῃ ἐπιτυχίαν καὶ αἰσίαν τοῦ ἀγῶνος ἔκβασιν. « Βλέπετε τὴν κλῆσιν ἡμῶν, ἀδελφοί, » ὅτι οὐ πολλοὶ σοφοὶ κατὰ σάρκα, οὐ πολλοὶ δυνατοί, οὐ πολλοὶ

» εὐγενεῖς »· ἀλλ' ὁ Θεός, τοῦ ὁποίου ἡ δύναμις τελειοῦται ἐν ἀσθενείᾳ θέλει ἐνισχύσει ἐξ ἅπαντος καὶ ἡμᾶς εἰς τὸν καλὸν ἀγῶνα, ἀρκεῖ μόνον νὰ θέλωμεν εἰλικρινῶς νὰ ἀγωνιζώμεθα, καὶ ὅχι νὰ σκιαμαχῶμεν· νὰ συναισθανθῶμεν καθάπαξ καλῶς τὴν κλῆσιν ἡμῶν, ὅτι δὲν εἶναι κλῆσις τρυφῆς καὶ ἀνέσεως, καθὼς ἴσως φρονοῦσιν τινες, οὐδὲ κλῆσις τιμῶν καὶ ἀξιομάτων, εἰς τὰ ὁποῖα φαίνονται τινες τοσοῦτον ἐπτοημένοι· ἀλλ' εἶναι κλῆσις ἀγώνων καὶ μόχθων, κλῆσις παθημάτων καὶ θλίψεων, κλῆσις ὀνειδισμῶν καὶ ταπεινώσεως, κλῆσις τέλος θυσίας, μέχρι θανάτου ἐνίοτε. Ἀλλὰ μήπως, ἀδελφοί, τὰ τοιαῦτα δὲν εἶναι κοινὰ καὶ εἰς αὐτοὺς τοὺς σωματικούς ἀγῶνας; μήπως δὲν ἀπαιτοῦνται παρὰ παντὸς ἀγωνιζομένου; « Πᾶς δὲ ὁ ἀγωνιζόμενος, λέγει ὁ μέγας τοῦ Χριστοῦ » στρατηλάτης καὶ πρῶτος ταξίρχος, πᾶς δὲ ὁ ἀγωνιζόμενος » πάντα ἐγκρατεύεται »· καὶ ἀμέσως προστίθῃσιν· « ἐκεῖνοι μὲν » ἵνα φθαρτὸν στέφανον λάβωσιν, ἡμεῖς δὲ ἄφθαρτον ».

Εἴθε, ἀγαπητοί, τὸ παράδειγμα καὶ αἱ εὐχαὶ τοῦ ἀοιδίμου ἐκείνου νὰ ἐνισχύσωσιν ἕκαστον εἰς τὸ ἔργον αὐτοῦ, ὥστε ὅχι μόνον μηδεὶς νὰ εὕρεθῇ νὰ καταισχύνη, μὴ γένοιτο! δι' ἀναξίαν τῆς κλήσεως αὐτοῦ ἔργων τὴν μακκρίαν μνήμην αὐτοῦ· ἀλλ' οἱ πάντες ν' ἀνχνυρίζωσιν εἰς ἕκαστον ἐξ ἡμῶν τὸν μαθητὴν τοῦ Τυπάλδου. Προσέξωμεν ὁμῶς ἵνα μὴ φιλοτιμούμενοι νὰ μιμηθῶμεν ἐκεῖνον ἐν πᾶτι, περιοριθῶμεν εἰς μόνους τοὺς ἐξωτερικούς τύπους, καὶ παραμελήσωμεν τὸ οὐσιωδέστερον, τὸ πνεῦμα ἐκείνου καὶ τὴν διάνοιαν. « Ἡ σὰρξ οὐκ ὠφελεῖ οὐδέν, τὸ πνεῦμά » ἐστὶ τὸ ζωοποιῶν », καθὼς εἶπεν ὁ Κύριος· ὥστε δύναται τις νὰ φυλάττῃ κατὰ γράμμα πάσας τὰς ἐξωτερικάς διατάξεις αὐτοῦ, καὶ ἐν τοσούτῳ νὰ εἶναι ἐντελὴς μακρὰν ἀπὸ τοῦ ἀληθοῦς αὐτοῦ πνεύματος. Ναί· δὲν εἶναι μαθητὰ ἐκείνου, ὅσοι διάγουσι βίον ἀντίθετον, ὅσοι βαδίζουσι τὴν ἐναντίαν ὁδόν. Δὲν ἀποτελεῖ τὸ ὄνομα μόνον τὸν μαθητὴν, καθὼς οὐδὲ τὸ ὄνομα μόνον τὸν ποιμένα καὶ διδάσκαλον.

Κύριε Ἰησοῦ Χριστέ ὁ Θεὸς ἡμῶν, ὁ τὴν ἱεράν ταύτην scho-

λήν νεύσει θείᾳ σου καὶ βουλήσει διὰ τῶν πιστῶν καὶ ὀρθοδόξων Ἱεραρχῶν σου ἐν τῇ ἱερᾷ ταύτῃ Μονῇ τῆς ἁγίας Τριάδος καθιδρύσας, καὶ ἄξιον ἐν αὐτῇ κατὰ πάντα ἰθύντορα τὸν ἡμέτερον διδασκαλὸν καταστήσας, μὴ ἐγκαταλίπῃς ἡμᾶς, οὓς τῷ θείῳ ἐλέει σου ἐνταῦθα ἐκάλεσας, ἀπορφανισθέντας ἤδη τοῦ κοινοῦ διδασκάλου· ἀλλ' ἐνίσχυσον καὶ ἡμᾶς ἅπαντας, ὅπως ἀγωνισθῶμεν τὸν καλὸν ἀγῶνα ἐπ' ἀγαθῷ τῆς ὀρθοδόξου σου Ἐκκλησίας. Τὴν δὲ μακαρίαν ψυχὴν τοῦ πιστοῦ δούλου σου Κωνσταντίνου, ὃν ἐξελέξω καὶ προσελάβου, ἀνάπαυσον ἐν κόλποις Ἀβραάμ καὶ Ἰσαάκ καὶ Ἰακώβ, ἐν ταῖς σκηναῖς τῶν ἐκλεκτῶν σου. Ἀμήν. Αἰωνία ἡ μνήμη αὐτοῦ.

ΛΟΓΟΣ

ΕΙΣ ΤΟ ΔΕΥΤΕΡΟΝ ΜΝΗΜΟΣΥΝΟΝ
ΤΟΥ ΑΕΙΜΝΗΣΤΟΥ Κ. ΤΥΠΑΛΔΟΥ*

«Μνημονεύετε τῶν ἡγουμένων ὑμῶν, οἵτινες ἐλάλησαν ὑμῖν τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ, ὧν ἀναθεωροῦντες τὴν ἔκδοσιν τῆς ἀναστροφῆς μιμεῖσθε τὴν πίστιν».

(Ἑβρ. ιγ', 7).

ΔΕΝ εἶναι λοιπὸν μόνον τὸ καθῆκον, ὅπερ ὑπαγορεύει τὴν ἐπιτέλεσιν μνημοσύνων ὑπὲρ τῶν προκεκοιμημένων πατέρων καὶ ἀδελφῶν ἡμῶν, ἀλλ' εἶναι καὶ τὸ συμφέρον ἡμῶν αὐτῶν, καθόσον

* Ἐξεφωνήθη ἐν τῷ ναῷ τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τῇ 20 Νοεμβρίου 1870.

ἐν τοῖς ἱεροῖς μνημοσύνοις ἐκόντες ἄκοντες ἀνακαλοῦμεν εἰς τὴν μνήμην ἡμῶν μετὰ τοῦ θανάτου, τὸν ὁποῖον λησμονοῦμεν πολλάκις, καὶ τὰ τῆς ἄλλης ζωῆς, περὶ τῆς ὁποίας ὀφείλομεν ἐκάστοτε νὰ μεριμνῶμεν καὶ νὰ φροντίζωμεν. Ἀλλ' εἰς τὰ μνημόσυνα τῶν ἡγουμένων, τῶν προϊσταμένων, τῶν διδασκάλων ἡμῶν, οἵτινες ἐλάλησαν ἡμῖν τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ, ὑπάρχει κατὰ τὸν ἀπόστολον καὶ ἕτερον συμφέρον πολλῷ σπουδαιότερον, ἢ ἐκ τῆς ἀναθεωρήσεως τοῦ βίου καὶ τῶν ἀποτελεσμάτων τῆς χριστομιμήτου αὐτῶν πολιτείας προσγινομένη ὠφέλεια. Διὰ τοῦτο πάντως καὶ ἡ σεβαστὴ ἐφορία τῆς ἱερᾶς ταύτης σχολῆς, ἀναλογιζομένη τὴν ἐκ τούτων εἰς πάντας ἡμᾶς προκύψουσαν ὠφέλειαν, διέταξεν ἵνα καὶ δεύτερον ἐπιτελεσθῇ μνημόσυνον ἱερὸν ὑπὲρ τοῦ ἀειμνήστου διδασκάλου Κωνσταντίνου Τυπάλδου, τοῦ πρώτου τῆς σχολῆς ἱδρυτοῦ καὶ ἰθύντορος καὶ καθηγεμόνος, ἵνα ἔχοντες πάντοτε ὑπ' ὄψει καὶ συνεχῶς ἀναθεωροῦντες καὶ ἀναλογιζόμενοι τὴν ἔκδοσιν τῆς ἀναστροφῆς τοῦ ἀειμνήστου διδασκάλου μιμώμεθα τὴν πίστιν αὐτοῦ κατὰ τὴν παραγγελίαν τοῦ ἀποστόλου· «Μνημονεύετε τῶν ἡγουμένων ὑμῶν, οἵτινες ἐλάλησαν ὑμῖν τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ, ὧν ἀναθεωροῦντες τὴν ἔκδοσιν τῆς ἀναστροφῆς μιμεῖσθε τὴν πίστιν».

«Τὴν ἔκδοσιν τῆς ἀναστροφῆς». Καὶ διὰ τί ἄράγε ὁ θεηγόρος ἀπόστολος ἐν τῇ προκειμένῃ περιστάσει δὲν λέγει ν' ἀναθεωρῶμεν αὐτὴν τὴν ἐν τῷ κόσμῳ ἀναστροφὴν τῶν διδασκάλων ἡμῶν, ἀλλὰ τὴν ἔκδοσιν, τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ἀναστροφῆς; Διότι, ἀδελφοί, ἡ μὲν ἀναστροφή τῶν γνησίων καὶ ἀληθινῶν διδασκάλων τῆς πίστεως καὶ τῆς ἀρετῆς, ὅποια τις συνήθως παρουσιάζεται εἰς τοὺς ὀφθαλμοὺς τῶν ἀνθρώπων, ἐστὶν ἐπίπονος, ἄδοξος, πλήρης κινδύνων καὶ πειρασμῶν, πλήρης πικρίας καὶ θλίψεων, καὶ ἐπομένως εἰς τοὺς μικροψύχους ἀνθρώπους ὅχι πολὺ ἐπιθυμητὴ καὶ ἐπιφθονος· ἐνῷ ἐξ ἐναντίας ἡ ἔκδοσις τῆς ἀναστροφῆς αὐτῶν παρουσιάζεται πάντοτε ἐπὶ τέλους αἰσία καὶ εὐτυχῆς καὶ ἐπίζηλος, πολλάκις καὶ αὐτοὺς τοὺς ὀλιγοπίστους καὶ μικρο-

ψυχους ἐνισχύουσα. Διὰ τὸν λόγον τοῦτον πάντως δὲν εἶπεν ἐφεξῆς «μιμεῖσθε τὴν ἀναστροφὴν», ἀλλὰ «μιμεῖσθε τὴν πίστιν»· διότι ἡ ἀναστροφή, ὁ βίος, ἡ πολιτεία τῶν ἀγίων ἀνδρῶν βάσιν καὶ θεμέλιον ἔχει τὴν εἰς Χριστὸν πίστιν.

Ἀλλ' ἡμεῖς, ἀδελφοί, δυνάμεθα, νομίζω, χάριν τῶν νεωτέρων μάλιστα τῆς σχολῆς μαθητῶν νὰ ρίψωμεν βλέμμα παροδικὸν καὶ ἐπ' αὐτῆς τῆς ἐν τῇ ἱερᾷ ταύτῃ σχολῇ ἀναστροφῆς τοῦ ἡμετέρου διδασκάλου, καὶ ἔπειτα ν' ἀναθεωρήσωμεν συντόμως τὴν ἑκδοκὴν αὐτῆς, καθὼς παραγγέλλει ὁ θεὸς ἀπόστολος.

Μολονότι, ἀγαπητοὶ ἀδελφοί, ηὐτύχησα νὰ εἶμαι χάριτι θεῖα εἰς τῶν ἀξιωθέντων νὰ ἰδῶσι καὶ ν' ἀκούσωσι τὸν διδάσκαλον ἐπὶ πολλὰ κατὰ συνέχειαν ἔτη, καὶ μάλιστα ἐν τῇ ἀκμῇ τῆς ἡλικίας καὶ ἐνεργείας αὐτοῦ, καὶ ὅμως πολὺ δύσκολον, τολμηρὸν μάλιστα θεωρῶ, νὰ ἐπιχειρήσω νὰ παραστήσω πρὸς ὑμᾶς δι' ὀλίγων τὴν ἐπὶ εἰκοσαετίαν ὄλην ἐν τῇ σχολῇ ταύτῃ παραδειγματικὴν καὶ χριστομίμητον ὄντως τοῦ διδασκάλου ἀναστροφὴν. Ἐπρεπεν, ἀδελφοί, νὰ τὸν ἴδῃ τις, νὰ τὸν ἀκούσῃ διδάσκοντα ἢ ὁμιλοῦντα, διὰ νὰ δυνηθῇ νὰ λάβῃ ἀποχρῶσαν ἔννοιαν τῆς ἀξίας αὐτοῦ.

Ὅταν τῶντι ἀναλογισθῇ τις ἔνθεν μὲν τὸ πλῆθος καὶ μέγεθος τῶν ἀνατεθειμένων αὐτῷ καθηκόντων, ἔνθεν δὲ τὸν τρόπον, καθ' ὃν ἐξετέλει τὰ πολλὰ καὶ μεγάλα ταῦτα καθήκοντα, δὲν δύναται νὰ μὴ θαυμάσῃ τὸν ἄνδρα, νὰ μὴ ἀποδώσῃ εἰς αὐτὸν σπανίαν καὶ μοναδικὴν ἱκανότητα. Ἐπειτα μήπως αὐτὰ τὰ πράγματα δὲν ἐπῆλθον, μ' ὄλην τὴν ἐπὶ τὰ κρείττω ἐν πᾶσι μεταβολήν, νὰ μαρτυρήσωσι πρὸς ἔπαινον ἐκείνου τὴν μεγάλην ταύτην ἀλήθειαν.

Δὲν ἀγνοεῖτε πάντως, ἀγαπητοί, ὅτι αὐτὸς πρῶτος ὑπὸ τῆς θείας προνοίας ἀγόμενος συνέστησε κελεύσει τῆς Ἐκκλησίας, καὶ διέταξεν, ὡς ὁρᾶτε, τὰ τῆς ἱερᾶς ταύτης σχολῆς· ὅτι αὐτὸς διηύθυνε καὶ ἐκυβέρνησε ἐπὶ εἴκοσιν ὅλα ἔτη αὐτὴν· ὅτι τέλος αὐτὸς καὶ ἐδίδασκεν ἐν αὐτῇ τὰ κυριώτερα θεολογικὰ καὶ φιλοσοφικὰ μαθή-

ματα. Πῶς ἐπῆρκει εἰς ὅλα ταῦτα τὰ πολλὰ καὶ μεγάλα καθήκοντα; πῶς ἐβάσταζε μόνος τὰ βάρη ταῦτα, τὰ ὅποια σήμερον πολλοὶ διανεμηθέντες μόλις δύνανται ἀξιοπρεπῶς νὰ βαστάσωσιν;

Εἶναι τῶντι θαυμαστὸν, καὶ εἰς ἡμᾶς τοὺς ὀλιγοπίστους καὶ μικροψυχους ἀκκατανόητον, πῶς ἀντεῖχεν ὁ ἀδαμάντινος ἐκεῖνος εἰς τόσους ἀγῶνας καὶ μόχθους, ὅσους ἀναγκαίως συνεπιφέρει ἡ ἀκριβὴς καὶ εὐσυνείδητος τοσούτων καὶ τηλικούτων καθηκόντων ἐκπλήρωσις· διότι οὐδὲν τῶν καθηκόντων αὐτοῦ, οὐδὲ τῶν μικροτάτων, πρέλειπεν οὐδὲ πρημέλει, ἀλλ' ἐξεπλήρου τὰ πάντα ἐπακριβῶς μετὰ ζήλου καὶ σπανίας ὄντως αὐταπρηνήσεως. Οὐδὲν διέφευγε τὸν ἀγρυπνον ὀφθαλμὸν ἐκείνου, τὰ πάντα ἔβλεπε, τὰ πάντα διέκρινε, τὰ πάντα διώρθου καὶ ὠκονόμει πρὸς τὸ συμφέρον ἐκάστου μετὰ τῆς χαρακτηρίζουσας αὐτὸν συνέσεως καὶ διακρίσεως. Ἀλλὰ καὶ πῶς εἶναι δυνατόν νὰ περιγράψῃ τις τὴν θαυμαστὴν ὄντως ἐν πᾶσι τοῦ διδασκάλου ἀναστροφὴν; Μόνοι οἱ τότε παρόντες καὶ βλέποντες ἐκ τοῦ πλησίου τὰ γινόμενα, οἱ γνωρίζοντες τὰ πρόσωπα καὶ τὰς ἐπικρατούσας τότε περὶ τῆς σχολῆς καὶ τῶν γραμμάτων ιδέας, ἐκεῖνοι μόνοι δύνανται νὰ κρίνωσιν ἀποχρώντως περὶ τῶν ἀγώνων καὶ μόχθων τοῦ ἀριδίου, καὶ ἰδίως περὶ τῆς ὑπομονῆς αὐτοῦ καὶ ἐπιμονῆς ἀπέναντι τῶν καθ' ἐκάστην ἀναφαινομένων ἀνυπερβλήτων εἰς ἄλλους προσκομμάτων καὶ δυσχερειῶν.

Ἀλλὰ τί ἄρά γε ἐνεψύχωνε τὸν μακάριον ἐκεῖνον, καὶ καθίστανε τοσοῦτον ἀκριβὴ εἰς τὴν ἐκπλήρωσιν τοῦ καθήκοντος, τοσοῦτον ἄοκνον καὶ ἀκάματον εἰς τὴν ἐργασίαν, τοσοῦτον ἀνεκτικὸν καὶ μακρόθυμον εἰς τοὺς πνυχάχθην ἐπερχομένους ἀλλεπαλλήλους καὶ ἔσωθεν καὶ ἔξωθεν πειρασμούς; Ἄρα τῶν μαθητευομένων πάντων ἀνεξαιρέτως ἡ φιλοπονία καὶ ἡ εὐπείθεια; ἢ τῶν ἔξωθεν ἀνθρώπων ἡ ἀκριβὴς τῶν μόχθων καὶ ἀγώνων αὐτοῦ ἐκτίμησις; Ἀλλοίμονον! Ποσάκις δὲν παρεπικράναμεν αὐτὸν καὶ αὐτοὶ οἱ μᾶλλον τῶν ἄλλων παρ' αὐτοῦ ἀγαπώμενοι! ποσάκις δὲν παρενοήθησαν καὶ δὲν παρεξηγήθησαν καὶ αὐταὶ αἱ ἀγαθιώταται

τῶν προθέσεων αὐτοῦ! Τί λοιπὸν ἐνεψύχωνε καὶ ἐνεδυνάμωνεν αὐτὸν εἰς τὸν προκείμενον ἀγῶνα; Ἀκούσωμεν ἡμεῖς, οἱ ὅποιοι συνήθως κανονίζομεν τὴν διαγωγὴν ἡμῶν καθ' ὃν τρόπον φέρονται πρὸς ἡμᾶς οἱ ἄνθρωποι, ὡς ἐὰν ἐπράττομεν ἔργον ἀπλῶς ἀνθρώπινον, ὡς νὰ μὴ εἴμεθα πάντες ἄνωθεν κεκλημένοι καὶ ἐμπεπιστευμένοι ἔργον Θεοῦ. Ἀλλ' ὅχι ποτέ καὶ ὁ μακάριος ἐκεῖνος· ἀλλ' ἀναλογιζόμενος καὶ συναισθανόμενος τὴν μεγάλην καὶ ἱερὰν αὐτοῦ κλησιν καὶ ἀποστολὴν εἰς τὰ μέρη ταῦτα, ὅπου ὠδήγησεν αὐτὸν ὁ δάκτυλος τοῦ Θεοῦ, εἰς οὐδὲν ἄλλο ἀπέβλεπε καὶ περὶ οὐδενὸς ἄλλου ἐφρόντιζεν, εἰμὴ πῶς νὰ ἐκπληρώσῃ ὅσον τὸ δυνατόν πιστῶς καὶ ἀκριβῶς τὴν ἐν τῇ ἱερᾷ ταύτῃ σχολῇ ἀποστολὴν αὐτοῦ, πεποιθὼς ὅτι ὁ καλίσσας αὐτὸν εἰς τὸ ἔργον τοῦτο τὸ ἱερόν, αὐτὸς θέλει ἐξομαλύνει πᾶσαν δυσχέρειαν, αὐτὸς θέλει ποιήσῃ τὰ δύσκολα εὐκόλα καὶ τὰ ἀδύνατα δυνατά· καὶ διὰ τοῦτο, «Δόξα τῷ Θεῷ», συχνάκις ἐπανελάμβανε, «Δόξα τῷ Θεῷ πάντων ἕνεκεν». Καὶ πραγματικῶς οἱ μεγάλοι ἐκεῖνοι ἀγῶνες τοῦ ἀειμνήστου, ἡ ὑπὲρ τῆς σχολῆς ἀξιάγαστος καρτερία καὶ ὑπομονή, δὲν ἦτο δυνατόν νὰ μείνωσιν ἄνευ ἀποτελέσματος, ἀλλ' ἐστέφθησαν, καθὼς ἦτο ἐπόμενον, ὑπὸ αἰσίας καὶ εὐτυχου; ἐκβάσεως, τὴν ὁποίαν πρόκειται ἤδη συντόμως, κατὰ τὴν παραγγελίαν τοῦ ἀποστόλου, νὰ θεωρήσωμεν.

«Τὴν ἐκθασιν τῆς ἀναστροφῆς».

Ἀλλ' ὑπὸ ποίαν ἄραγε ἐποψιν παραγγέλλει ὁ θεῖος ἀπόστολος ν' ἀναθεωρήσωμεν τὴν ἐκθασιν τῆς ἀναστροφῆς τῶν ἡγουμένων καὶ διδασκάλων ἡμῶν; Ἀρά γε ὑπὸ τὴν ἐποψιν τῆς ὑπολήψεως καὶ δόξης αὐτῶν τῶν ἰδίων, τὴν ὁποίαν τυχὸν ἀπέκτησαν ζῶντες ἢ μετὰ θάνατον; Ἀλλ' ὅπως μικρὰ καὶ ταπεινὴ φαίνεται ἡ τοιαύτη ἐποψις καὶ πόσον μακρὰν τῆς ἀληθοῦς ιδέας τοῦ ἀποστόλου, ὅστις ἀλλαχοῦ ἔγραφε καὶ ὑπεδείκνυεν, ὅτι ἕκαστος ἐξ ἡμῶν δὲν πρέπει νὰ ζῇ εἰ μὴ διὰ τὸν Κύριον. Ναί, ἀδελφοί· δὲν ζῶσι πραγματικῶς δι' ἑαυτοὺς οἱ ἀληθεῖς μαθηταὶ τοῦ Χριστοῦ, ἀλλὰ διὰ τὸν Θεόν· δὲν ζῶσιν ἀποβλέποντες εἰς τὴν ἰδίαν δόξαν,

ἀλλ' εἰς τὴν δόξαν αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ, τοῦ ὁποίου θεωροῦνται δοῦλοι καὶ ὄργανα. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ μακάριος ἡμῶν διδάσκαλος δὲν ἔζη πραγματικῶς, εἰμὴ διὰ τὸν Θεόν, αὐτέστι διὰ τὴν σχολήν, διὰ τοὺς μαθητὰς τῆς σχολῆς, παρόντας καὶ μέλλοντας, καὶ ὑπὸ ταύτην τὴν ἐποψιν τὴν ἀληθῆ καὶ πραγματικὴν ὁποῖα τις παρουσιάζεται ἢ ἐκθασις, τὸ γενικὸν ἀποτέλεσμα τῆς ἀναστροφῆς αὐτοῦ; Εὐτυχῆς καὶ αἰσία κατὰ πάντα, πρέπει νὰ εἴπωμεν, ἀξία τῶν πολυετῶν ἀγώνων καὶ τῶν ἀτρύτων μόχθων τοὺς ὁποίους ὑπέστη.

Ἐὰν τῶντι ὑπάρχει σήμερον ἡ ἱερὰ αὕτη σχολή, ἂν συντηρεῖται καὶ κατὰ τὸ ἐνὸν ὁσημέραι προάγεται, ἂν τὸ μέλλον αὐτῆς προμηνύεται μέγα καὶ ἔνδοξον καὶ λαμπρόν, τοῦτο εἰς οὐδένα ἄλλον κυρίως μετὰ Θεὸν ὀφείλεται, εἰ μὴ εἰς τὸν ἔνθεον ζῆλον ἐκείνου καὶ τὰς ἀνενδότους προσπάθειας. Αὐτὸς οὐ μόνον συνέστησεν, ἀλλὰ καὶ προήγαγε καὶ ἐστερέωσε τὴν σχολήν εἰς τοιαύτας βάσεις, ὥστε μηδεὶς νὰ τολμᾷ μηδὲ νὰ δύναται τοῦ λοιποῦ νὰ παρασχεύσῃ αὐτήν. Αὐτὸς τῶντι ἐξησφάλισε τὸ μέλλον αὐτῆς θεμελιώσας αὐτήν καὶ στηρίζας ἐπὶ τῆς γενικῆς ὑπολήψεως, τὴν ὁποίαν οὐδεὶς δύναται νὰ κλονίσῃ ποτέ! Αἰωνία ἡ μνήμη αὐτοῦ!

Ἀλλ' ἐνταῦθα καταλαμβάνω τί δύνανται ἴσως μωμοσκόποι τινὲς νὰ ἀντιπροβάλλωσι. Καὶ τί μέγα κατόρθωμα, λέγουσιν, εἶναι ἡ σύστασις καὶ στερέωσις θεολογικῆς σχολῆς; Τί μέγα κατόρθωμα; Καὶ τί μεγαλότερον ἄλλο ἡδύνατό τις νὰ διαπράξῃ σήμερον ὑπὲρ τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῶν ὀρθοδόξων χριστιανῶν ἐν τῷ αἰῶνι τούτῳ τοῦ ὕλισμοῦ καὶ τῆς ἀπιστίας, εἰ μὴ τὴν σύστασιν τοιαύτης σχολῆς; Ὑπὸ τὴν ἐποψιν βεβαίως, καθ' ἣν συνήθως θεωροῦμεν πολλοὶ τὰ πράγματα, καὶ ἡ σχολὴ αὕτη δὲν εἶναι εἰ μὴ ἐν τῶν πολλῶν εκπαιδευτικῶν καταστημάτων, εἰς τὴν ὁποίαν δύνανταί τινες εκπαιδευόμενοι νὰ εὕρωσι μετὰ ταῦτα πόρον ζωῆς. Οὕτω τινὲς, ὡς μὴ ὠφελεν, ἐθεώρησαν καὶ θεωροῦσιν ἴσως εἰσέτι τὸν προορισμὸν τῆς σχολῆς. Ὅποια παρανόησις τοῦ πνεύματος ἐκείνου καὶ τῶν προθέσεων! κατὰ τῆς ὁποίας

παρεννοήσεως πολλάκις εκείνος δημοσίᾳ διεμαρτύρετο, ἀναπτύσσων, ὅποσον ἐκεῖνος ἐνδοί τὸ πνεῦμα καὶ τὸν προορισμὸν τῆς ἱερᾶς ταύτης σχολῆς. Ἡ σχολὴ αὕτη, ὅπως ἐκεῖνος αὐτὴν ὁ ἀείμνηστος ἐραντοῦζετο, καὶ εἰ τις ἄλλη παρομοία συνέστη ἢ μέλλει νὰ συστηθῇ, ἔχουσιν, ἀδελφοί, ἄλλον πολὺ ἀνώτερον καὶ ὑψηλότερον σκοπὸν καὶ προορισμὸν. Τοῦτον δυνάμεθα νὰ κατανοήσωμεν ἐκ τῆς ἐνεστώσης καταστάσεως τῆς καθ' ἡμᾶς ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας ἐν συγκρίσει πρὸς τὸν λοιπὸν κόσμον τὸν χριστιανικόν.

Κατανοοῦμεν τῶνόντι, ἀγαπητοί, περὶ τίνος πρόκειται σήμερον, περὶ τίνος ἡμῶν ὁ ἀγὼν, εἰς τὸν ὅποσον ἐκεῖνος προήλειφε καὶ προπαρεσκεύαζε τοὺς μαθητὰς τῆς σχολῆς; Πρόκειται, ἀδελφοί, ὅχι ἀπλῶς περὶ τῆς ὀρθοδοξίας καὶ εὐσεβείας, ἀλλὰ περὶ τῆς ἀληθείας αὐτῆς τοῦ χριστιανισμοῦ, καθὼς ἐν ἀρχῇ τοῦ εὐαγγελικοῦ κηρύγματος, ἐναντίον τοῦ ὕλισμοῦ καὶ τῆς αὐτολατρείας, εἰς τὴν ὁποίαν οἱ πλείστοι σήμερον, ὡς μὴ ὥφελεν, ἀνεπαισθήτως τείνομεν· δι' ἄλλων λόγων πρόκειται περὶ παλιγγενεσίας καὶ ἀναγεννήσεως καὶ ἐπιστροφῆς, οὐχὶ μόνον, καθὼς τὸ πάλαι, τῶν ἐθνικῶν, ἀλλὰ καὶ αὐτῶν τῶν χριστιανῶν, εἰς τῶν ὁποίων τὰς καρδίας τὸ θρησκευτικὸν αἶσθημα ἐψυχράνθη πολὺ, καὶ ἡ πίστις εἰς πολλοὺς ἐξ ἡμῶν κινδυνεύει νὰ ἐκλείψῃ παντάπασιν. Ἴδου περὶ τίνος πρόκειται, καὶ διὰ τὸ ὅποσον ἔργον ἐκεῖνος ἐθεώρει προωρισμένην τὴν σχολὴν καὶ τοὺς μαθητὰς αὐτῆς. Καὶ ὑπὸ ταύτην τὴν ἔποψιν ὧς πόσον μεγάλη καὶ ἀνεκτίμητος φαίνεται ἡ ἔκβασις τῆς ἀναστροφῆς καὶ τῶν προσπαθειῶν καὶ ἀγώνων τοῦ διδασκάλου ὑπὲρ εὐοδώσεως καὶ στερεώσεως τῆς σχολῆς.

Ἡ σύστασις θεολογικῆς ἢ ἱερατικῆς σχολῆς ἐστὶν ὅπως ἡ σύστασις χριστιανικῆς Ἐκκλησίας. Ὄταν οἱ θεῖοι ἀπόστολοι διέτρεχον τὴν οἰκουμένην καὶ ἐθεμελίωνον ἐν τινὶ πόλει καὶ χώρᾳ, ἐν τινὶ γωνίᾳ τῆς γῆς, μίαν κατ' οἶκον Ἐκκλησίαν ἐκ δύο ἢ τριῶν συγκειμένην μελῶν, τὸ ἔργον τοῦτο ἐφαίνετο μικρὸν καὶ ἀσήμαντον· καὶ ὅμως ἐκ τῆς οἰκίας, ἐκ τῆς Ἐκκλησίας ἐκείνης, ὁ χριστιανισμὸς διεδόθη ἀνεπαισθήτως εἰς τὰς πέριξ πόλεις καὶ

χώρας καὶ βαθμηδὸν εἰς ὅλην τὴν οἰκουμένην. Ὄταν ὁ Πάνταϊνος συνέστησεν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ τὴν κατηχητικὴν ἐκείνην σχολὴν, εἰς τὴν ὁποίαν κατ' ἀρχὰς ἐδιδάσκετο μόνη ἡ κατήχησις, τὸ ἔργον τοῦτο ἐφάνετο μικροῦ λόγου ἄξιον· καὶ ὅμως ἐκ τῆς σχολῆς ἐκείνης ἐξηλθον ἀκολούθως οἱ Κλήμεντες καὶ οἱ Ὠριγένης, καὶ μετ' αὐτοὺς ἀνεφάνησαν οἱ μεγάλοι πατέρες τῆς Ἐκκλησίας, οἵτινες κατελάμπριναν τοσοῦτον κατὰ τὸν Δ' αἰῶνα τὴν ἀνατολικὴν Ἐκκλησίαν. Ἀλλ' ὑπὸ ταύτην τὴν ἔποψιν, καθ' ἣν ἡ ἔκβασις τῶν ἀγώνων τοῦ διδασκάλου ἐκτείνεται φυσικῶς τῷ λόγῳ καὶ μεγαλύνεται, ἡ σχολὴ αὕτη δὲν ἐξεπλήρωσεν ἔτι ἐντελῶς τὸν προορισμὸν αὐτῆς. Ἀναντιρρήτως ἡ πλήρης καὶ ἐντελής ἔκβασις τῆς ἀναστροφῆς καὶ τῶν ἀγώνων τοῦ διδασκάλου ἐξαρτᾶται εἰς τὸ ἐξῆς ἐξ ἡμῶν αὐτῶν, ἀδελφοί, τουτέστιν, ἐκ τῶν εἴτε ἀμέσων εἴτε ἑμμέσων ἐκείνου διαδόχων καὶ μαθητῶν. Ἐκεῖνος, καθὼς ὁ Παῦλος, ἐφύτευσε καὶ κατὰ δύναμιν, ἐνόσφ' ἔζη, ἐκαλλιέργει καὶ ἐπότιζε τὴν ἱερὰν ταύτην φυτεῖαν καὶ τοῦ Θεοῦ τὸ γεώργιον· ἀλλ' ἡ φυτεία αὕτη ἀπαιτεῖ νὰ καλλιεργῇται διηνεκῶς καὶ νὰ ποτίζεται μετὰ τῆς αὐτῆς πάντοτε ἐπιμελείας, ὡς Θεοῦ γεώργιον, ἀλλὰ καὶ μετὰ τῆς αὐτῆς πεποιθήσεως, ὅτι ὁ Θεὸς ἐστὶν ὁ αὐξάνων καὶ προάγων καὶ συντηρῶν. « Μνημονεύετε τῶν ἡγουμένων ὑμῶν, οἵτινες ἐλάλησαν ὑμῖν τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ, ὧν » ἀναθεωροῦντες τὴν ἔκβασιν τῆς ἀναστροφῆς μιμεῖσθε τὴν » πίστιν ».

« **Μιμεῖσθε τὴν πίστιν** ». Ἴδου τί λείπει ἔτι ἐκ τῆς παραγγελίας τοῦ ἀποστόλου νὰ πράξωμεν. Ἐπετελέσαμεν δηλονότι τὸ ἱερὸν τοῦ διδασκάλου μνημόστυνον, ἐθεωρήσαμεν, ὅσον ὁ καιρὸς συνεχώρει, τὴν ἔκβασιν τῆς ἀναστροφῆς αὐτοῦ, λείπεται ἔτι νὰ μιμηθῶμεν τὴν πίστιν ἐκείνου, διὰ νὰ ἐκτελέσωμεν οὕτω πλήρη τὴν παραγγελίαν τοῦ ἀποστόλου. « Μιμεῖσθε τὴν πίστιν ». Ἀλλ' εἶναι ἄρα γε τοῦτο εὐκολόν, ὅπως εὐκολὸς εἶναι ἡ μνήμη καὶ ἡ ἀναθεώρησις τῆς ἐκβάσεως;

Ἐάν, ἀγαπητοὶ ἀδελφοί, ἐπρόκειτο περὶ πραγμάτων ἐφημέ-

ρων, περὶ ἐπιχειρήσεώς τινος ἀνθρωπίνης καὶ ἰδιοτελοῦς, ἐναντίας πολλάκις εἰς τὸ δίκαιον καὶ εἰς τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ, τότε θὰ εἶ-
χομεν λόγον ν' ἀμφιβάλλωμεν καὶ νὰ διστάζωμεν περὶ τῆς ἐκβά-
σεως, ἡ ὁποία κυρίως πάντοτε ἐξαρτᾶται ἐκ τοῦ Θεοῦ. Ἀλλ' ὅ-
ταν πρόκειται, καθὼς ἐνταῦθα, περὶ πράγματος, περὶ ἔργου θείου
καὶ ἀληθῶς ἀποστολικοῦ, τοῦ ὁποίου τὴν ἔκβασιν αὐτὸς ὁ Θεὸς
ἐκ τῶν προτέρων προαπεφάσισε, καὶ ἄλλο δὲν ἀπαιτεῖ παρ' ἡμῶν,
εἰμὴ τὴν ἀσθενῆ συνέργειαν ἡμῶν καὶ τὴν θέλησιν, τίνα λόγον
ἔχει περὶ τούτου ν' ἀμφιβάλλωμεν; Τὴν ἡμετέραν θέλησιν καὶ
συνέργειαν! Ναί, οὕτω λέγει ὁ θεῖος ἀπόστολος, ὅτι «Θεοῦ ἐσμεν
» συνεργοί», καὶ ὅτι «φέρομεν τὸν θησαυρὸν τοῦτον τῆς θείας χά-
» ριτος καὶ δυνάμεως ἐν ὀστρακίνοις σκεύεσιν, ἵνα ἡ ὑπερβολὴ
» τῆς δυνάμεως ᾗ ἐκ Θεοῦ καὶ μὴ ἐξ ἡμῶν».

«Θεοῦ ἐσμεν συνεργοί». Ὅποιον ἀξίας μέγεθος, ἀλλὰ καὶ
ὁποῖον βάρος εὐθύνης, ἂν, ὁ μὴ γένοιτο, ἀμελήσωμεν ἢ διστά-
σωμεν καὶ μικροψυχήσωμεν!

Πολλοὶ βεβαίως ἀνθρωπίνως τὰ πράγματα κρίνοντες θαυμά-
ζουσι τὴν τόλμην ἡμῶν, οἰκτείρουσι τὴν ματαιοπονίαν, φρονοῦν-
τες ὅτι ἐπιχειροῦμεν ἀδύνατα, ὅτι τὸ κακὸν εἶναι πολὺ μεγαλεί-
τερον τῶν ἡμετέρων δυνάμεων, ὡς ἐὰν ἐπρόκειτο περὶ τῶν ἀσθε-
νῶν δυνάμεων τοῦ ἀνθρώπου καὶ οὐχὶ περὶ τῆς πανσθενοῦς ἰσχύος
καὶ δυνάμεως τοῦ Θεοῦ. Καὶ ὁμως, δυνάμεθα νὰ τοὺς εἴπωμεν,
μήπως ἀνέκαθεν ὁ Θεὸς δὲν ἐξελέξατο τὰ ἀσθενῆ, τὰ μωρὰ τοῦ
κόσμου, τὰ ἐξουθενημένα, ὡς ὄργανα τῶν μεγάλων αὐτοῦ βουλῶν,
«ὅπως μὴ καυχῆσθαι, λέγει, πᾶσα σὰρξ»; Ἐνισχυθῶμεν λοι-
πόν, ἀδελφοί, καὶ μὴ δειλιῶμεν, μηδὲ καταπίπτωμεν, ἀναλογιζό-
μενοι τυχὸν εἴτε τὴν ἡμετέραν εὐτέλειαν καὶ ἀνικανότητα εἴτε τὸ
μέγεθος τοῦ ἔργου, εἰς τὸ ὁποῖον καλούμεθα. Ἀναλογισθῶμεν τί-
νος ἐσμέν μαθηταί, ὑπὸ τίνος ἀοράτως ἐκλήθημεν, ὑπὸ τὴν προσ-
τασίαν τίνος διατελοῦμεν. «Οὕτως ἡμᾶς», λέγει ὁ θεῖος ἀπόστο-
λος, «οὕτως ἡμᾶς λογιζέσθω ἀνθρώπος, ὡς ὑπηρέτας Θεοῦ καὶ
» οἰκονόμους μυστηρίων αὐτοῦ».

Ἀδελφοὶ ἐν Χριστῷ καὶ φίλοι, ὁ ἡμέτερος διδάσκαλος ὑπῆρ-
ξεν ἀναντιρρήτως ὁ Πάνταῖνος τῆς ἱερᾶς ταύτης σχολῆς· ἀλλ' ὁ
Πάνταῖνος, μᾶλλον δὲ ἡ σχολὴ καὶ ἡ Ἐκκλησία ἐπιζητεῖ τοὺς
διαδόχους ἐκείνου καὶ μαθητάς, ἐπιζητεῖ τοὺς Κλήμεντας καὶ τοὺς
Ὡριγένεις, καθόσον ἀφορᾷ τὴν φιλοπονίαν αὐτῶν καὶ τὴν πολυ-
μάθειαν, ἐπιζητεῖ τοὺς Διονυσίους καὶ Γρηγορίου, καθόσον ἀφο-
ρᾷ τὴν πίστιν καὶ τὴν εὐσέβειαν, ἐπιζητεῖ τοὺς λοιποὺς πατέρας
καὶ ἱεράρχας τῆς Ἐκκλησίας τοὺς ἐκ τῆς ἀρχαίας ἐκείνης σχολῆς
προεκλάμψαντας. Ἀς ἐλπίσωμεν, ὅτι ὁ Θεὸς ὁ χορηγήσας τῇ αὐ-
τοῦ Ἐκκλησίᾳ τὸ πρῶτον, δὲν θέλει στερήσει αὐτὴν καὶ τοῦ δευ-
τέρου· ὥστε νὰ ἴδῃ καὶ ἡ καθ' ἡμᾶς τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησία, ἡ
νῦν τεθλιμμένη καὶ πάσχουσα, νὰ ἴδῃ πάλιν ἡμέρας ἀγαθὰς,
ἡμέρας εὐκλείας καὶ δόξης, ν' ἀναμνηθῇ ἡμερῶν ἀρχαίων, νὰ
εὐφρανθῇ ἐπὶ τοῖς τέκνοις αὐτῆς καὶ δοξάσῃ τὸν Θεὸν τῶν πατέ-
ρων ἡμῶν. Γένοιτο.